

VORE KIRKEGAARDE

ORGAN · FOR · FORENINGEN · FOR · KIRKEGAARDSKULTUR

Redaktør: Havearkitekt Johannes Tholle
Redaktionsudvalg: Inspektør Chr. Bech, Skrydstrup, Havearkitekt E. Bøttinger,
Graver Gravesen og Lærer Frands Hansen

Aarg. 1927

Nummer I

D. T. Poulsen's Planteskole

Roskildevej 70

København—Valby

Telefon Valby 100

Store Beholdninger af Træer og Buske egnede til Kirkegaarde,
særlig fremhæves:

Roser, højstammede og lave forefindes
i stort Sortiment.

Hækplanter, *Ligustrum vulgare, Lig. ovalifolium, Bøg, Thuja occidentalis*
(ca. 40 cm høje), *Taxus baccata* (ca. 30/35 cm), *Buxbom.*

Naaletræer, klumpholdende, bl. a. *Chamaecyparis Laws Fraseri* (80/100 og 100/120 cm), *Chamaecyperis*
Nutcaensis 80/100 cm), *Juniperus com hibernica* (100/120 cm), *Thuja occ. fastigiata* (pyramidalis,
80/100, 100/125 og 150/170 cm), *Taxus baccata hibernica* (80/100 cm).

Pristilbud sendes paa Forlangende

Køb danske Planter

Pristilbud sendes paa Forlangende

58

Nummerpæle af Jern til Gravsteder

58

anbefales Kirkegaardsbestyrelser
som mest holdbare og altid læselige

Leveres fragtfrit til enhver Jernbanestation i Danmark

Aktieselskabet **M. Seest's Jernstøberi og Maskinfabrik**

Telefon 3216—3217

Aarhus

Telefon 3216—3217

A|s **CHR. OLSEN**

Telefon 216 ODNENSE Grundlagt 1862

Frøavl og Frøhandel

Urte- og Blomsterfrø, Blomsterløg. Blaasten,
Karbolineum, Svovlkalk, Nicotinsulfat, Fang-
bælter, Larvelim. Alt til Frugttræsprøjtning.
Prisliste paa Forlangende franko.

L. KRUSE & SØN

MALERETABLISSEMENT

Mejlgade 16 — — Aarhus

Restaurering af Kirker

Udført talrige Restaurations- og Dekorations-
arbejder i Kirker her i Landet

Randers Planteskole,

Petri Petersen,

Mariagervej 129. Telefon 423.

Træer og Buske for Kirkegaarde.

Forlang Tilbud.

Forlang

Tilbud paa en Annonce i

**VORE
KIRKEGAARDE**

hos Bladets Repræsentant:

J. C. Ingvorsen,
Skibsgade 1, Randers.

VORE KIRKEGAARDE

ORGAN FOR
FORENINGEN FOR KIRKEGAARDSKULTUR

4. AARGANG * 1927

REDAKTION:
HAVEARKITEKT *JOHANNES THOLLE*

REDAKTIONSUDVALG:
INSPEKTØR *CHR. BECH SKRYDSTRUP*,
KIRKEGAARDSGARTNER *J. GRAVESEN*
OG LÆRER *FRANDS HANSEN*

UDGIVET MED TILSKUD FRA
KIRKEMINISTERIET OG LANDBRUGS-
LOTTERIET

TRYKT I THOMSENS BOGTRYKKERI
HOLSTEBRO

*

FORSIDEVIGNET:
„MUNKEPORTEN“, RISE KIRKEGAARD, ÆRØ.- RADERING AF TOM PETERSEN

Vor Fremtid.

Ved den sidst afholdte Generalforsamling traadte den hidtidige Formand, Pastor Laursen, og Sekretær Bøttiger tilbage. I Stedet for valgtes Havearkitekt Tholle til Sekretær og undertegnede til Formand.

Næst efter at bringe de to afgaaede Bestyrelsesmedlemmer Foreningens Tak for deres Arbejde gennem Aarene vil jeg gerne udtale et Par Ord om, i hvad Retning Bestyrelsen agter at lede Foreningen.

I vore Loves § 2 er Foreningens Formaal angivet saaledes, at man vil skabe større Interesse for vore Kirkegaardsforhold ved Foredrag, Bøger, Pjecer, Tidsskrifter og Dagbladsartikler. Dernæst vil man, saavidt Midlerne strækker, afholde Udgifter til Konsulentvirksomhed samt søge overfor Myndighederne at virke for en forbedret og udvidet Lovgivning for vore Kirkegaarde.

For at naa dette Maal vil Foreningen slaa paa 4 Kiler:

1) Vort Blad. Dette vil fra Nytaar under Navnet „Vore Kirkegaarde“ udkomme regelmæssigt hver anden Maaned. For at Bladet ikke skal tynde altfor meget paa Budgettet, vil Redaktionsudvalget gennem Annoncer søge Udgifterne bragt ned, ligesom man vil søge Samarbejde med andre beslægtede Blade, f. Eks. „Havekunst“ eller lign.

Der er ingen Tvivl om, at et saadant Blad, ledet paa rette Maade, vil blive modtaget med Glæde og bidrage til at skabe Interesse for og Kærlighed til vore Kirkegaarde og alt, hvad der er i Slægt dermed.

2) Dernæst vil man søge at komme i Forbindelse med Menighedsraadene, som jo nu iflg. Kirkeloven af 1922 de allerfleste Steder ejer og har Ansvaret for Kirkegaardenes Udseende, Plan og Drift.

3) Da Præsterne syner samtlige Kirkegaarde hvert 3. Aar, vil man se at faa et Samarbejde i Gang med Præsteforeningen.

4) Og endelig vil man stræbe hen til at faa Lovgivningsmagten interesseret for vort Arbejde og derigennem opnaa økonomisk Støtte, ligesom man ved Henvendelse til mange forskellige Institutioner haaber at faa Hjælp til de forskellige Grene af Arbejdet.

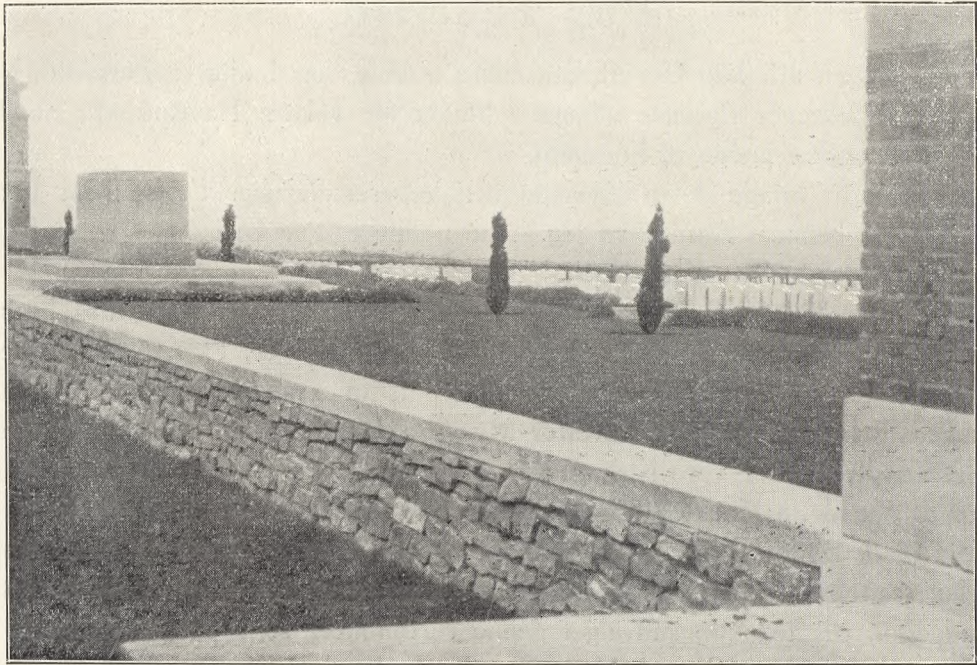
* * *

Paa det forleden Dag afholdte Bestyrelsesmøde var vi alle enige om at ville hjælpes ad med at faa Foreningen til at trives, saa vi kan naa det Maal, vi har sat os: at faa vore Kirkegaarde gjort til skønne og værdige Rammer om vore gamle Kirker ud over det hele Land. — Maatte det Maal naas!

Helsingør i December 1926.

Simon Hansen,
Formand, Provst.

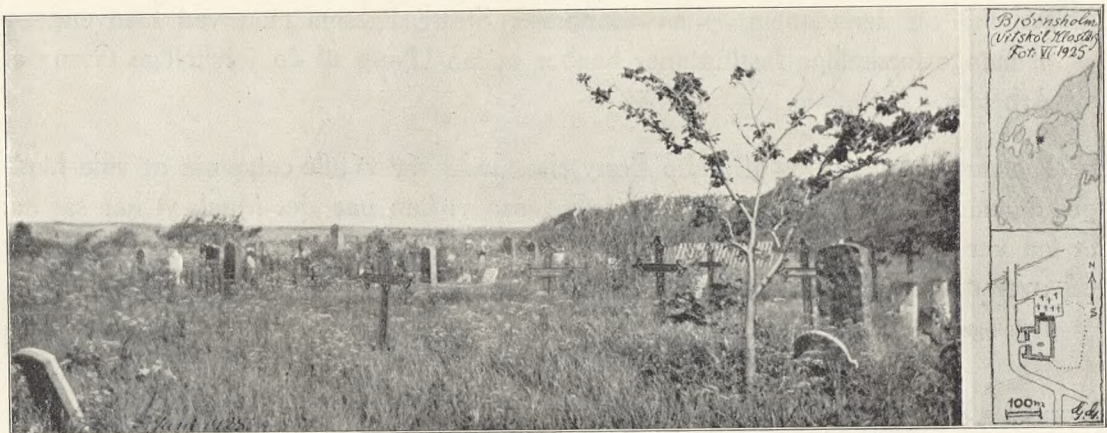
Side 1, Linie 25—26, staar „Præsterne“, læs Provsterne; staar „Præsteforeningen“, læs Provsteforeningen.

Stentavler paa engelske Soldatergrave, Lens, Nordfrankrig.

Monumentregulering.

Ved Loven af 30. Juni 1922 om Vedligeholdelse af Kirkegaarde er der aabnet en vis Mulighed for Disciplinering af visse af Kirkegaardens Elementer, først og fremmest Bepantningen. Ved sine Bestemmelser om, at der ikke maa plantes Træer eller Buske paa Gravstederne, opnaas ikke alene, at de enkelte Gravstedsplantninger ikke generer hinanden; men ogsaa, at de ej heller generer den af Kirkegaardsledelsen tilvejebragte Bevoksning, hvilken er og bør være den dominerende. Denne Regulering

Den nedlagte Kirkegaard ved Bjørnsholm (Vitskøl Kloster).

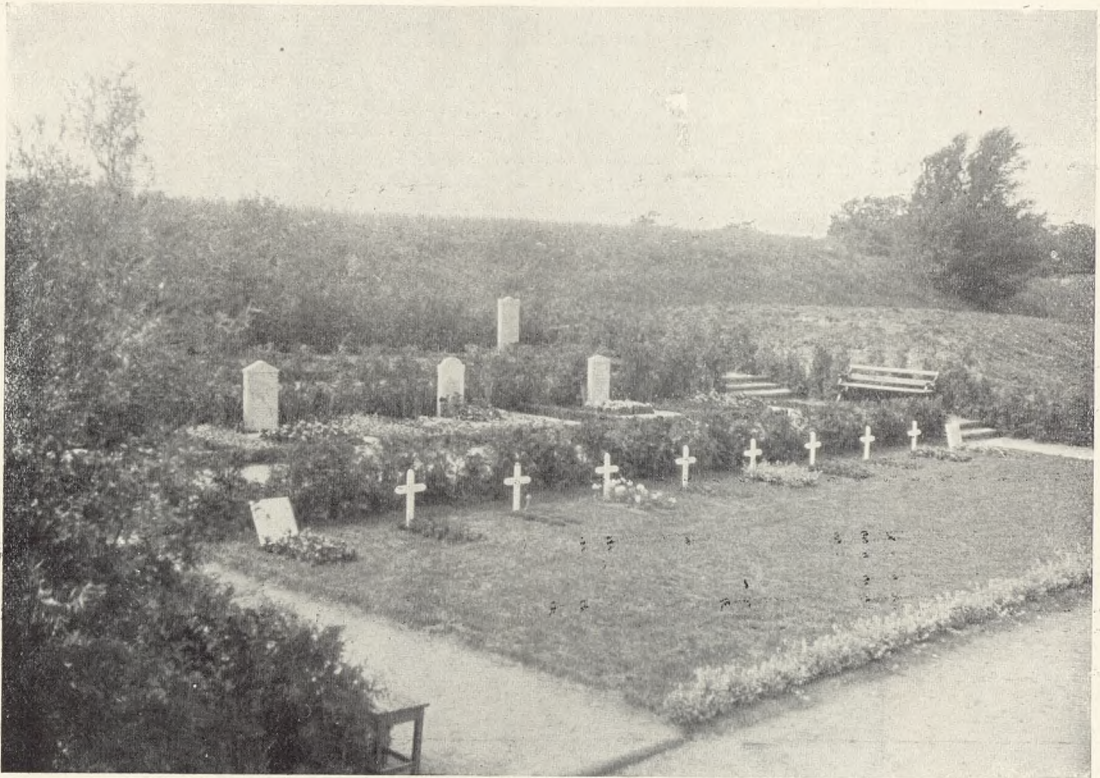

Fra Nordfrankrig.
Trækors paa franske Soldatergrave fra Verdenskrigen.

er af saavel praktisk som æstetisk Betydning, og i Henseende til Regulering af Beplantningen er Loven da ret heldig affattet. Dette kan derimod ikke siges at være Tilfældet om et lige saa vigtigt Omraade: Monumentet.

Om Gravstedsmonumenter siges der overhovedet ikke ret meget i denne Lov, og de regulerende Bestemmelser er væsentligst indskrænkede til Lovens § 26, Stykke 3, der bestemmer, at Mindesmærker, der ved deres Størrelse eller Form virker skæmmende paa Kirkegaarden eller Kirken, eller hvis Indskrifter maa anses for at være upassende, ikke maa anbringes. Rigtigt anvendt maatte de regulerende Bestemmelser om Størrelse og Form nok kunne øve en vis forskønnende Indflydelse paa Kirkegaardenes Udseende, hvorimod den sidstnævnte Bestemmelse om Inskriptionen ikke har Betydning i denne Henseende. At Kirkegaardsstyrelser ofte synes ganske at have glemt denne Paragraf, og at dens Anvendelse ofte kunde løse et vanskeligt Spørgsmaal, viser Praksis kun alt for tit.

I Almindelighed viger man alt for ofte tilbage for at anvende regulerende Bestem-

Östra Kyrkogården, Malmö. Forrest Enkeltgrave med Kors eller Tavle. Række 2 Familiegravsteder med 1 m. høje Monumenter, Række 3 med 1,5 m. høje Monumenter.

melser, idet man formodentlig ræsonnerer som saa, at i Sorgens Tider vil et Indgreb i Omraader, saasom Gravstedsudsmykningen, som af Private anses for et Offentligheden ganske uvedkommende Gebet, virke saa pinligt, at man skyer dette Indgreb og søger at undgaa det pinlige. Imidlertid er det en misforstaaet Hensyntagen, der her gør sig gældende, idet man da i alt for høj Grad tager Hensyn til den Enkelte og derved ganske tilsidesætter Almenheden, og ved ikke at forebygge en Smagløshed eller maaske endog en Uloylighed, opnaar man blot at skabe et endnu større Irritationsmoment. Mindst Interesse har Offentligheden naturligvis i Monumenter, der er opstillet paa isolerede og stærkt dækkede Pladser, hvortil kun de, der virkelig søger Stedet, finder Vej. Men hvor mange Grave er der af en saadan Art? Og saa snart der er Tale om almindelige Gravsteder, enten det nu er Rækkegrave, Karrégrave eller Grave af anden Art, bliver det ikke blot en Sag, som angaar Nabograve til Siden og bagud, men ogsaa Nabograve, — ja praktisk talt hele Omraadet. Enhver Gravsteds-ejer vil være interesseret i, at det Monument, som Vedkommende maaske med megen Smag og Takt har opstillet paa sit Gravsted, ikke generes og skamskændes af det ved Siden eller bag ved, — kun alt for ofte ses dette at være Tilfældet, at netop to Nabogravsteder misklæder hinanden, og at et Monuments nøgne Bagside netop borttager alt Indtryk af Skønhed fra det foranværende. Yderligere kan et Monument af en særlig udfordrende Form eller Størrelse ganske forrykke Billedet af en ellers nogenlunde

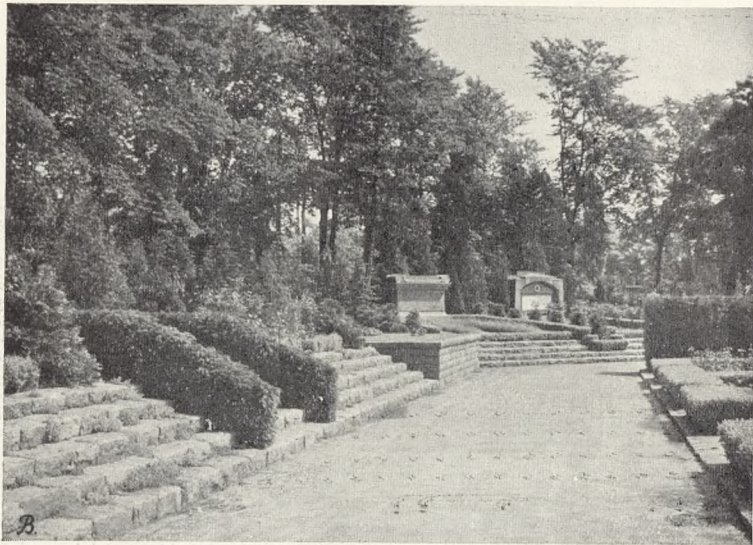
Östra Kyrkogården, Malmö. Kvarter med Enkeltgrave.
Kvarteret udlagt i Græs uden Gange.

harmonisk Gravstedsrække, og alle i det paagældende Kvarter vil kunne føle sig brøstholdne over, at en saadan Opstilling taales.

Monumentopstillingen bliver derfor lige saa lidt som Gravstedsbeplantningen nogen Privatsag. Monumentet har en udpræget eksteriør Hensigt og Virkning. Det paatrænger sig mere eller mindre Synet, og dets Anbringelse har netop til Hensigt at hende andres Opmærksomhed paa sig. Derfor maa der fra Offentlighedens Side vies en ubetinget Interesse, og derfor maa der fra Offentlighedens (Kirkegaardsledelsens) Side kræves, at visse regulerende Bestemmelser efterkommes.

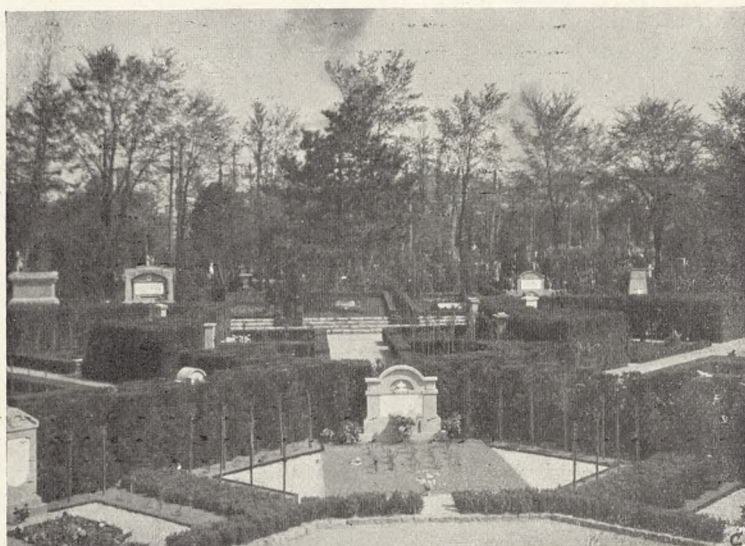
I særlig Grad gælder dette naturligvis Kirkegaarde, hvor Pladsen af økonomiske Hensyn er udnyttet til det yderste, og hvor derfor de enkelte Gravsteder er tilmaalt en kneben Plads og ligger Side om Side, Række ved Række, uden synderlig Adskillelse, og hvor det er umuligt at indføre Hække eller andre grønne Vægge til Isolering af et enkelt Gravsted. Vi er dog ikke herhjemme saa ilde stillet, som man er det i flere andre Lande, hvor der (f. Eks. i Frankrig og Italien) opstilles disse kolossale Mindebygninger af de forunderligste Former paa Gravene, og hvor der ikke bliver Plads til nogen forsonende grøn Planteverden, endsige til et hyggende Blomsterflor.

Som Modsætninger til disse Kirkegaardsrædsler har vi de gamle uberørte Landsbykirkegaarde i England og Danmark eller de mere særprægede Kirkegaarde, hvor et enkelt Trossamfund kan have slaet sig ned. Uden at søge at overgaa hinanden i

Fra Vestre Kirkegaard. Afdelingen med Monumenter
af bornholmsk Sandsten.

Overdaadighed, men ved tværtimod at lade Monumentet være Udtryk for et Liv og en Død, som vi alle er Vorherre skyldig, og som dybest betragtet dog for de enkelte bliver hinanden ret lig, har Traditionen her skabt disse bestemte Monument-Typer, der kan præge den hele Kirkegaard, og som samtidig forlener den med en stærk Stemning, et Billede af Ro og primitiv Skønhed efterladende et uudsletteligt Indtryk hos Beskueren. Billedet Pag. 10 giver et fattigt Indtryk af en saadan landlig engelsk Landsbykirkegaard fra Kent, hvor Græsset breder sig imellem Gravstederne, der

Fra Vestre Kirkegaard, København. Den nye Afdeling ved Nordre Kapel med Monumenter af rød Sandsten.

for Størstedelen kun er smykket med mossede opretstaaende Tavler, mens hele Kirkegaardens Bepantning bestaar af to ældgamle *Taxus baccata*. Billedet Pag. 2 viser den forladte Kirkegaard ved Bjørnsholm (Vitskjøl), der efter at den nye Kirkegaard i Rantum er indrettet, staar tilbage som et Fortidsminde af betagende Virkning, idet de gamle skæve Trækors, Smedejernskors og Perlekranse fortæller om svundne Tider og forladte smukke Skikke. Ogsaa her breder Græsset et samlende, forsonende og forskønnende Dække over Grave og nedlagte Veje.

En med bevidst Hensigt udført Monumentregulering kendes herhjemme fra ældre Tider fra den mosaiske Kirkegaard i Aalborg („Vore Kirkegaarde“ 1923, S. 3), hvor de ensartede skraatstillede Tavler er gennemført; ligesaa paa Herrnhuternes Kirkegaard i Christiansfeld („Vore Kirkegaarde“ 1923, S. 8), hvor de svære Gravliggere kun melder om Numre, ikke om Mænd, – og fra Udlandet er et Eksempel som den gamle St. Johannes Kirkegaard i Nürnberg (Illustration „Førskønnelsen“ 1919, S. 9–10), hvor Hans Sachs hviler, som de andre hensovede med en mosklædt Sarkofag over Graven.

At genskabe noget af den Stemning og Skønhed, som præger disse gamle eller andre lignende Kirkegaarde har næppe været Tilfældet, da Verdenskrigen krævede Udformningen af de vældige Soldaterkirkegaarde for de forskellige Nationers Faldne. Men uden at det har været tilstræbt, har man ved at anvende primitive Monumentformer og ved at give det samme Krigerliv og den samme Krigerdød et ensartet Udtryk maattet gennemføre en storslaet Monumentregulering, og man har ved Gennemførelsen af den stillede Opgave opnaaet at frembringe et Kirkegaardsbillede af betagende Skønhed. Idet det etiske Moment uvilkaarligt maa spille afgørende ind her, betages man vel nok i Almindelighed mest af Krigerkirkegaardene paa selve Valpladserne; men hvad enten det nu er midlertidige Trækors, som pryder disse Gravstedsrækker, saaledes som det endnu er Tilfældet paa de fleste franske og undtagelsesvis ogsaa paa engelske Kirkegaarde, eller det er de engelske Stentavler, der er anvendt, er Virkningen deraf overmaade stærk. Opstillet i Geledder, der er smykket med et frodigt Blomsterflor, ens udstyret og gennemdisciplineret i alle Detailler er saavel det enkelte Monument som hele Kirkegaarden et fortræffeligt Udtryk for Krigerlivet og dets Skæbne, og som Kontraster til det moderne Monumentvirvar er disse Krigens sørgelige Resultanter meget værdifulde. Det samme gælder i nogen Grad Mindekirkegaardene i Tyskland eller Krigergravene fra samme Krig, som vi har faaet i Varetægt (Helsingør, Løgumkloster, Viborg, Assistents Kirkegaard i København m. fl.).

At Tilstandene paa de moderne Kirkegaarde i Henseende til Gravstedsmonumenterne ikke er holdbare, har længe før de nyere Krigerkirkegaardes Anlæggelse staaet Ledelsen i de forskellige Lande klart. Ja, allerede paa de gamle københavnske Kirkegaarde har man haft regulerende Bestemmelser gennem Censur (Raadstueplacat for København af 11. August 1819), men denne synes dog ikke at have betydet synderligt og har vel ej heller været synderlig anvendt. Fremskaffelsen af Monumenttyper og den deraf resulterede Udstilling, der afholdtes for faa Aar siden, var ogsaa et Slags Resultat af Bestræbelserne for bedre Tilstande i denne Henseende, om end de ramte noget ved Siden af Maalet, der maa være at afstemme Monumenterne efter hinanden og efter Stedet, kort sagt en Disciplinering af Monumentet. Saadant er i vore Dage gjort ved den nye og store Enskede Kirkegaard ved Stockholm (efter Forlydende dog ikke med udelt Tilfredshed), og det er senere gennemført for Malmø Bys nye Kirkegaard ved Hohög (Østre Kgd.) (se Ill.), ligesom man i Tyskland og Amerika har gennemført det paa sine Steder, og herhjemme i hvert Fald i enkelte Kvarterer har gennemført det ad Frivillighedens Vej paa Vestre Kirkegaard, København (se Ill.).

Vejene, ad hvilke man søger det fælles Maal, er noget forskellige. Et Sted anvendes Servituter, der paalægges Gravstedet, et andet Sted en Censurering af Monumentet, eller begge Dele kan anvendes i Forening. Hver for sig kræves der Takt og Hensynsfuldhed baade til den ene og den anden Side, og hver for sig har Bestemmel-

serne deres Skavanker. Den censurerende Part vil saaledes næppe nogensinde kunne sige sig helt fri for at være ganske upartisk, idet den til enhver Tid maa have Kirkegaardens Skønhed for Øje, og nogen ubetinget Autorisation for en kunstnerisk Opfattelse vil vanskeligt kunne opnaas selv ved Appel til højere Instanser. Gravstedsejerne vil ved Censur ofte kunne føle sig brøsthøide over, at de har maattet give Penge ud til ingen Nytte for at fremskaffe nye Skitser eller nye Modeller til Behag for den censurerende Part. Mindre Risiko er der ved Servitutpaalæggelse, idet Forord her har brudt Trætte, og enhver forud vil kunne vide, hvad der i dette enkelte Tilfælde kræves.

Hvad enten nu Servitut eller Censur vælges til Reguleringen, vil denne kunne omfatte Bestemmelser om Højde, Stof, Placering og Udstyr, idet det er disse Ting, der hovedsageligt meddeler Indtrykkene til Beskueren, mindre derimod Inskriptioner etc. Højden bestemmes under Hensyntagen til de omgivende Gravsteder eller Bepantninger, og den kan afgøres af Hækhøjde, særlig Karakter ved Terrænet eller andre Forhold, saaledes at Bestemmelsen om Højder særligt tilstræber at indføre en vis Ensartethed, der staar i Forhold til de isolerende eller omgivende grønne Plantevægge eller Flader. Denne Højdefastsættelse kan da resultere i højere eller lavere Monumenter i bestemte Kvarterer, ligesom den vil kunne resultere i, at kun Gravliggere eller Obelisker kan anvendes. Krav om Gravliggere vil være berettiget, naar f. Eks. Kvarteret er tænkt udlagt med Græs uden Skillevægge, og Obelisker vil være ønskelige paa Gravsteder, der ligger som *point de vue* for en eller flere Veje. Krav om særligt Stof (eller Forbud imod et bestemt Stof) vil kunne gøre, at Billedet af flere Monumenter set sammen vil være velgørende, og det samme gælder Placeringen, idet et særligt fremrykket Monument let vil kunne borttage alle gode Indtryk fra en hel Række Grave.

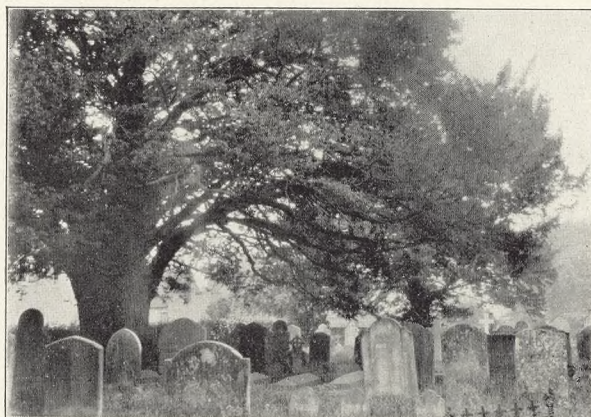
Den største Vanskelighed for Monumentregulering ligger ikke saa meget i Uvilje som i Uforstand, ligesom den ligger i den Misforstaaelse, at Gravstedet absolut bør have en Udsmykning, der er i Relation til den Afdødes Liv, Virke eller Død. At det vil være aldeles uigennemførligt at skabe saadanne Tusinder særprægede Grave er givet, — ikke mindst er det umuligt, naar der bliver jordet flere i samme Grav. I nogen Grad kan dette naturligvis gennemføres for ganske enkeltes Vedkommende; der tænkes her paa Nationens fortjente Mænd. Den rette Plads for Mindesmærket over Menneskene maa være Kirkegården, indrettet som Mindelunden, hvorimod Anbringelsen paa Gader og Stræder i vor stærkt trafikerede Tid i Hovedsagen forbyder sig selv. Paa dette Omraade maa da Kirkegårdsledelsen, som det allerede har været Tilfældet, udspare Plads til Begravelse af saadanne Personligheder og paa et saadant Sted, at et særpræget Mindesmærke virker naturligt, og Pladsen er dette værdig.

Rigtigt gennemført og hensynsfuldt planlagt vil en Monumentregulering bidrage umaadeligt til, at Kirkegårdene faar et roligere, et mere stilfuldt og stemningsfuldt Præg, og selv om Reguleringen til en Begyndelse vil møde nogen Modstand, vil det snart vise sig, at Reguleringen vil blive paaskønnet, idet den i Virkeligheden i første Række kommer Gravstedsejerne selv tilgode og hæver Kirkegården i Publikums Omdømme. Eksempler paa manglende Regulering er mangfoldige og ofte saa grelle, at der gaar „Ry“ af saadanne. En Kirkegaard er jo nemlig en levende Organisme saavel som nogen Have; den trænger til stadig Regulering og Pleje, ogsaa uden for Planternes Verden. Det er ikke nok med Anlæggelse af holdbare Veje og fornuf-tige Plantninger. Planterne kan paa enestaaende Maade være behjælpelig med Til-

sløring af begaaede Fejl; men dette er dog kun en Nødhjælp, og det maa være Maalet i Fremtiden at undgaa de skæbnesvangre Fejlgreb. Et saadant Fejlgreb, som det sidste Aar har udvist paa Søllerød, hvor et stort, robust og klodset Mausolæum er anbragt midt i en almindelig Gravstedsrække og derved har faaet en Beliggenhed, som det vil være komplet umuligt helt at isolere, og hvor det til sene Tider fuldkommen vil dominere Billedet paa en uheldig Maade; et saadant Tilfælde burde være undgaaet, om Ledelsen af den udvidede Kirkegaard i rette Tid havde sikret sig Censurret eller ved Servituter havde forskaanet andre Gravstedsejere for slige Fejltagelser. Der er her forsømt en vigtig Side af Kirkegaardens Udvikling, og en nok saa god Planlæggelse, der kun har taget Hensyn til en første Anlæggelse af Kirkegaardsudvidelse, men ikke har disponeret over den videre Udvikling, maa siges at være forfejlet.

Et andet Eksempel paa Vanrøgt af Kirkegaarde er Taarbæk Skovkirkegaard. Fra Naturfredningsforeningens Side er det tilstrækkelig paavist, hvorledes nye Skarnbeholdere og Nødtøftshuse skæmmer denne Skovplet (Naturfredningsforeningens Aarskrift 1925-26, S. 59-62), og dette skal ikke gentages her. Her skal derimod gøres opmærksom paa den enestaaende Lejlighed, der i sin Tid var givet Sognet til at skabe en Kirkegaard af en usædvanlig Skønhedsværdi og som en Seværdighed af Rang, - foruden at Dyrehavens stolte og krogede Tjerne kunde være bevaret. Ved Servituter burde der her være paalagt dem, der skaffede sig Gravsteder paa denne enestaaende Plet af Danmarks Jord, at Monumenter saavel som Beplantning ikke maatte forstyrre Stedets Karakter. Det burde have været et simpelt Krav, at ethvert Monument og enhver Beplantning underordnede sig den gamle oprindelige Bevoksning og ligesom sank ned i det smukke Skød, som Græsset breder den, der vil hvile her. Det burde have været et simpelt Krav, at ingen Obelisk, intet Mausolæum og ingen Stele kunde bryde Roen, Karakteren og Harmonien. Kun Gravliggere i det dybe Græs under de ærværdige Træer burde melde, at her fik den Hensovede Lov at hvile i Dyrehavens Skød. I Stedet for en enestaaende Skovkirkegaard, hvis Ry med Lethed vilde kunne kappes med de tyske „Waldfriedhöfer“, har man spildt disse ualmindelige Chancer, og ud af den fredede Plet har man faaet en almindelig Kirkegaard med en ualmindelig Uro og Disharmoni imellem Naturens storslaaede Ro og Menneskenes mærkelige Makværk.

Johannes Tholle.

Gammel Kirkegaard, Kent (England).

Foreningsmeddelelser.

GENERALFORSAMLINGEN. Foreningen holdt sin aarlige Generalforsamling den 30. November i Venstres Lokale paa Christiansborg, og der var mødt nogle og tyve Medlemmer. Formanden, Hr. Pastor *Joh. Laursen*, bød Forsamlingen Velkommen, og man valgte Graver *Gravesen* til Dirigent.

Af Formandens Beretning fremgik det, at Foreningen i 1926 har haft 244 Medlemmer, nemlig 80 Kirkegaardsbestyrelser (Menighedsraad), 11 Foreninger og 153 enkelte Medlemmer, hvilket nu ved Slutningen er et lignende Antal som ved Begyndelsen af Aaret. Der var kun naaet til Udsendelse af 2 Nr. af „Vore Kirkegaarde“, men man haabede at faa endnu flere Nr. frem. Foreningen har modtaget 1350 Kr. som Bidrag fra Kirkeministeriet og 500 Kr. fra Landbrugslotteriets Overskud, hvilket sidste er beregnet til Hjælp til Plantning. Forsamlingen kritiserede, at der ingen Beretning fremkom om Foreningens Konsulentvirksomhed samt forskellige Forhold vedrørende Bladet, og paa Forslag af Provst Hansen vedtoges en Resolution, hvis Hovedpunkter var, 1) at Bladet skulde udkomme regelmæssigt med 6 Nr. om Aaret, 2) at det ved Tegning af Annoncer skal tilstræbes, at det økonomisk bærer sig selv, og 3) at man søger Samarbejde med andre beslægtede Blade, f. Eks. „Havekunst“.

Under Kassererens Beretning om Regnskabet henstilledes det, at man søgte om Støtte for Foreningen ved Legatbestyrelser m. fl. Steder, ligesom man ønskede Regnskabet omsendt inden Generalforsamlingen. Man foreslog Nedsættelse af et Redaktionsudvalg, hvortil man valgte Havearkitekt *E. Böttiger*, Inspektør *Chr. Bech Skrydstrup*, Graver *Gravesen*, Lærer *Fr. Hansen* og Havearkitekt *Johannes Tholle*.

Ved Behandlingen af Lovforslaget ændredes dette paa flere Punkter, bl. a. ændredes Foreningens Navn til „Foreningen for Kirkegaardskultur“, og de nye Love findes derfor paa omstaaende Side.

Til Bestyrelse genvalgtes Provst *Simon Hansen*, mens Folketingsmand *Kammersgaard*, Kirkegaardsgartner *C. Nielsen* og Havearkitekt *Johannes Tholle* nyvalgtes.

BESTYRELSEN. I et konstituerende Møde, der afholdtes umiddelbart efter Generalforsamlingen, fordelte Bestyrelsen Posterne, som følger: Formand: Provst *Simon Hansen*, Helsingør; Næstformand: Folketingsmand *Kammersgaard*; Kasserer: Kirkegaardsgartner *Blomberg*, Hillerød, og Sekretær: Havearkitekt *Johannes Tholle*, Frederiksberg. De øvrige Medlemmer er Graver *Gravesen*, Svendborg, Inspektør *Rasmussen*, Aarhus, Kirkegaardsgartner *C. Nielsen*, Horsens, og Lærer *Frands Hansen*, Skelstrup.

BESTYRELSESMØDE. Under 10. December afholdt Bestyrelsen i København sit første Arbejds møde. Følgende Sager behandledes: Overtagelse af Arkiv og Kasse, Foreningens Status, Tidsskriftets Fremtid, Regler for Foreningens Virksomhed. Af Aktiver ejer Foreningen Annonceindtægten for de udsendte Nr. af V. K., et Tilskud fra Kirkeministeriet, ialt ca. 2500 Kr., samt af anden Art: Tryksager, Bøger, Lysbilledserie etc. Passiver er bl. a. en Gæld til Boghandler etc. paa 400 Kr. *Böttiger* meddelte, at der intet Stof laa færdig til Bladet og intet i Sats. Det vedtoges at søge Samarbejde med „Havekunst“ paa et nærmere udformet Grundlag, ligesom det vedtoges at agitere 1) blandt Provsterne, 2) Menighedsraadene og 3) i Finansudvalget.

REDAKTIONSUDVALGET. I et konstituerende Møde den 10. ds. enedes man om at bede Havearkitekt *Johannes Tholle* om at redigere „Vore Kirkegaarde“ og søge Samarbejdet med „Havekunst“ gjort effektivt. Man vil søge at faa det første Nr. af V. K. frem omkring Nytaar og derefter hveranden Maaned.

Love for Foreningen for Kirkegaardskultur.

(Saaledes vedtaget paa Generalforsamlingen den 30. November 1926.)

§ 1.

Foreningens Navn er „Foreningen for Kirkegaardskultur“, og dens Formaal er gennem en Sammenslutning af kirkegaardsinteresserede at søge oparbejdet en større Sans og Interesse for Kirkegaardsforhold her i Landet, saaledes at Kirkegaardene baade i æstetisk, teknisk og hygiejnisk Henseende kan komme paa Højde med Tidens Fordringer.

§ 2.

Dette Formaal søges bl. a. naaet:

- a. Ved Afholdelse af Foredrag og gennem Udgivelse af Bøger, Pjecer, Tidsskrifts- og Dagbladsartikler at søge vakt en større Interesse og Forstaaelse af Kirkegaardsforhold;
- b. ved i det Omfang, Foreningens Midler tillader det, at afholde Udgift til Konsulentvirksomhed;
- c. ved overfor de respektive Myndigheder at virke for en forbedret og udvidet Lovgivning paa Kirkegaardsomraadet.

§ 3.

Som Medlem kan optages saavel enkelte Personer som Kirkegaardsbestyrelser, Menighedsraad og Foreninger.

§ 4.

Indmeldelse modtages af Foreningens Sekretariat. Ethvert nyt Medlem modtager et Medlemskort, et Loveksemplar samt, saavidt Oplaget strækker, de af Foreningen udgivne Pjecer eller Bøger. Bopælsforandringer maa anmeldes til Sekretariatet. Udmeldelse maa ske inden Udgangen af September.

§ 5.

Kontingentet er for enkelte Medlemmer 4 Kr. om Aaret. Menighedsraad og Kirkegaardsbestyrelser betaler 1 Kr. for hvert af deres Medlemmer, naar disse indmeldes samlet som Menighedsraad eller Kirkegaardsbestyrelser med Opgivelse af Medlemstal. Kommunale Kirkegaardsbestyrelser betaler 15 Kr. i Kontingent. Foreninger kan optages efter et af Bestyrelsen nærmere fastsat Kontingent. Livsvarige enkelte Medlemmer kan optages mod et Indskud paa mindst 50 Kr. een Gang for alle. Regnskabsaaret gaar fra 1. November til 31. Oktober.

§ 6.

Foreningen ledes af en Bestyrelse paa 8 Medlemmer, der vælges af den aarlige Generalforsamling, idet 4 aarligt afgaar efter Tur. Bestyrelsen vælger af sin Midte Formand, Næstformand, Kassierer og Sekretær, hvilke tilsammen danner Forretningsudvalget og som saadan varetager de løbende Sager. Bestyrelsen afgør tillige Omfanget af Konsulentvirksomheden og fastsætter Instruks for hvem, den maatte vælge til at udføre denne Del af Foreningens Virksomhed.

Bestyrelsesmøder afholdes, naar Formanden finder det fornødent, eller naar han opfordres dertil af mindst 3 Bestyrelsesmedlemmer, samt altid kort forinden og kort Tid efter den aarlige ordinære Generalforsamling. Bestyrelsesmøder skal indkaldes med mindst 5 Dages Varsel ved Brev til hvert enkelt Medlem.

Formanden leder Møderne, som Sekretæren re-

fererer i Forhandlingsprotokollen, der ved Mødets Slutning oplæses og underskrives af de tilstedeværende Bestyrelsesmedlemmer.

Formandens Stemme gør Udslaget, hvis lige Antal Bestyrelsesstemmer staar mod hinanden.

§ 7.

Generalforsamlingen er Foreningens højeste Myndighed. Den sammenkaldes ved Brev eller Brevkort til hvert enkelt Medlem, dog saaledes, at Kirkegaardsbestyrelser og Foreninger hver for sig kun faar een Tilsigelse, der tilstilles de respektive Formænd.

Der indkaldes til Generalforsamling med mindst 14 Dages Varsel og med Angivelse af Dagsordenen. Kun Punkter, der er opført paa Dagsordenen, kan sættes under Afstemning.

Stemme paa Generalforsamlingen har alle personlige Medlemmer og Medlemmer af indmeldte Kirkegaardsbestyrelser, medens Foreninger kun har een Stemme hver, nemlig Formanden eller den, han giver sin Fuldmagt.

Alle almindelige Punkter paa Dagsordenen afgøres ved simpel Stemmefflerhed, medens Lovændringer eller Beslutninger om Foreningens Ophævelse kræver $\frac{2}{3}$ af de afgivne Stemmer for at have Gyldighed.

Den ordinære Generalforsamling bestemmer, hvor næste Aars ordinære Generalforsamling skal finde Sted.

§ 8.

Den aarlige Generalforsamling afholdes i November, og Dagsordenen skal indeholde følgende Punkter:

1. Valg af Dirigent.
2. Aflæggelse af Beretning for det forløbne Aar.
3. Fremlæggelse af det reviderede Regnskab.
4. Fremlæggelse af Virksomhedsplan for det kommende Aar.
5. Fremlæggelse af Budget.
6. Eventuelle Forslag fra Medlemmerne eller Bestyrelsen.*)
7. Valg af 4 Bestyrelsesmedlemmer.
8. Valg af 2 Revisorer og 1 Revisorsuppleant.
9. Fastsættelse af Stedet for næste Aars ordinære Generalforsamling.
10. Eventuelt.

§ 9.

Ekstraordinær Generalforsamling kan afholdes, naar Bestyrelsen finder det nødvendigt, eller naar mindst 20 stemmeberettigede forlanger det ved Brev til Formanden med en Motivering af Indkaldelsen. I sidstnævnte Tilfælde maa Generalforsamlingen indkaldes til senest en Maaned efter Brevets Modtagelse.

Ekstraordinære Generalforsamlinger afholdes altid i København.

§ 10.

Ophæves Foreningen, skal dens Midler tilfalde lignende Formaal efter Bestyrelsens Afgørelse.

*) Forslag, der ønskes behandlet paa Generalforsamlingen, maa indsendes til Formanden senest 1. Oktober.

Menighedsraadenes Ansvar og Pligter.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Blandt de Opgaver, som Menighedsraadene i vore Dage har at tumle med, er der vel ingen, der i den Grad som Kirkegaardene maa paatrænge sig Medlemmernes Interesser; thi man kan være mere eller mindre interesseret i dette eller hint, og man kan komme i mere eller mindre Berøring med det ene eller det andet Omraade. Een Ting turde for praktisk talt alle Menighedsraadsmedlemmerne være den samme, nemlig dette, at de alle, hver og en, før eller senere skal hvile i netop den Jord, som de har haft at røgte, og som de har vandret paa. Det er da i Reglen heller ikke vanskeligt for Menighedsraadsmedlemmerne at blive enige om, at de vil have deres Kirkegaard godt og smukt indrettet; thi dette Spørgsmaal af almen Betydning rummer ogsaa et Gran af Tilfredsstillelse af egne Krav eller Ønsker, nemlig om selv at faa en smuk Begravelse, en smuk Grav og en smuk Kirkegaard at hvile paa.

Interesse for og Viden om en Ting er imidlertid to vidt forskellige Begreber, og for hvem, der arbejder med disse Omraader, som Kirkegaardene repræsenterer, er det

Lindealléen paa Aarhus Søndre Kirkegaard.

Efter Fotografi fra Sommeren 1926.

ikke noget Særsyn, at disse to Ting staar i et ret diametralt Forhold hos adskillige Menighedsraadsmedlemmer. Man kan ønske sig sin Kirkegaard saa smuk, man vil, — saa tænker enhver sig den indrettet paa sin Vis; men kommer man nærmere til Detailspørgsmaal, er der ofte Uenighed, væsentligst dog grundet paa dette Forhold, at Menighedsraadsmedlemmernes store Flertal, der først for ganske nylig har faaet Kirkegaardenes Røgt i deres Varetægt, ikke har nogen Tradition for Arbejdet med Op-gaven, og ikke paa een Gang formaar at erhverve sig nogen Indsigt i de Spørgsmaal, det drejer sig om at løse. Det er da sikkert ikke uden Interesse, naar der her skal forsøges redegjort for, hvad der menes med Loven af 30. Juni 1922, hvad dens Aand er, og hvorledes Menighedsraadene Pligter og Ansvar fordeler sig i Henhold til Lovens Aand og Lovens Bogstav. Af de to Omraader, som Kirkegaarden repræsenterer, nemlig det, der er over Jorden, og det, der er under Mulde, skal jeg her kun beskæftige mig med det førstnævnte, idet der senere vil blive Anledning til at beskæftige sig med det sidste.

Det fremgaar af Loven, skønt det intetsteds er sagt med tydelige Ord, at Rigsdagen i Lighed med den store Almenhed i Danmark betragter de Dødes Hvilested som et Slags Haveanlæg, og dette gør man i rigtig Konsekvens af det Forhold, at den danske Begravelsesplads i mere end to hundrede Aar har været paa langsom, men uafbrudt Vandring over imod Havebegrebet. Der tales i Loven om, at de Krav, der stilles til en Kirkegaard, er bl. a. dette, at den skal være planeret, reguleret og forsynet med Gange af tilstrækkelig Bredde og Antal, — at Gitterværk ikke maa anvendes uden nærmere Tilladelse, men at derimod levende Hegn tilraades, at Afgræsning ikke maa finde Sted, samt at det hele Omraade skal være omgivet og omgærdet af et forsvarligt Hegn af passende Karakter. Sammenholder man disse Bestemmelser om Gange, Regulering, om Brønde, Plantning etc., og har man for Øje, at Planter favoriseres fremfor døde Materialer (Stakit), og tænker man sig det hele under een Synsvinkel, da er det et Havebillede, de danner for Øjet, det er et Haveanlæg, der vokser frem. Og det er denne Have, de Dødes stille Have, som Menighedsraadene har faaet med at gøre, og det er denne, som de efter Lovens Aand og Lovens Bogstav maa pleje og udvikle efter bedste Evne, saa at den Udvikling, der er i Gang, og som Loven giver endnu et Skub over i Havernes Rækker, maa fremmes, saa den kommer til at sætte sit Præg paa Kirkegaardene trindt omkring. Menighedsraadene arbejder her i samme Retning som „Foreningen for Kirkegaardskultur“, og Foreningen støtter derfor med Glæde ethvert Menighedsraad i dets Arbejde for Kirkegaardenes Udvikling og Forskønnelse.

Men siger Lovens Aand, at det er et Haveanlæg, som Menighedsrådet har faaet at arbejde med, stiller dens Bogstav ganske bestemte Fordringer til dets gode Indretning og til Orden og Sømmelighed paa Kirkegaarden. Den forlanger saaledes, at Kirkegaarden skal kortlægges paa en saadan Maade, at Gravstederne er afmærket med en Pæl og et Nummer, der refererer sig til Protokollerne. Denne Forholdsregel, der nu i Hovedsagen sikkert er gennemført paa Størstedelen af vore Kirkegaarde, hindrer, at Uregelmæssigheder med Hensyn til Gravfreden finder Sted, og den muliggør ogsaa en mere intens Udnyttelse af Arealet. Den er derfor paa ældre Kirkegaarde en saare økonomisk Foranstaltning.

I rigtig Konsekvens af, at Loven betragter Kirkegaardene som Haveanlæg, beskæftiger den sig hyppigt med den paa Kirkegaarden værende Beplantning, saavel

Klippede Taks paa Maribo Kirkegaard. Plantet c. 1870, fotograferet før 1910.

Gravstedsplantningen som den af Kirkegaardsledelsen tilvejebragte – saavel den nuværende som den fremtidige. Det er saaledes af den største Betydning, at Loven kræver Synets Tilladelse til Stævning eller Borttagning af de gamle Træer paa Kirkegaarden og forlanger, at Indtægten af det skovede skal komme Kirkegaarden tilgode. Det er velkendt, at hvor der paa Kirkegaardene er gamle Aske, Bøge, Ege, Kastanjer, Popler eller Elme, er saadanne i Reglen af afgørende Betydning for Landskabets Skønhed. De har i Reglen vokset uhindret i Aarhundreder. Ingen har kappet deres Grene, alle har fredet om disse Træer paa den viede Grund, og Træerne har haft Overmaal af Tid til at vokse sig store og smukke i. Som de vokser der omkring Landsbyens og Provinskirkegaardens geografiske og aandelige Centrum, Stedet, hvortil man tyede i Festens og Sorgens Timer eller efter Dagens Møje og Besvær, har de været Generationer til Skygge og Vederkvægelse. Under deres Kroner har Sognebørnene set Livets Forkrænkelighed og Livets Glæder, og disse gamle Træer er ligesom den Kirke, de er knyttet til, som selve den symboliserede Uforanderlighed i Tilværelsen. Asken var jo Nordboens Træ, selve Livets Træ; Egen synes at have sine Rødder helt tilbage i Urtiden, og mens Bøgen og Elmen ved deres Kroners Silhuetter ligesom mangedobler Konturerne af de romanske Buer i Kirkebygningen, stræber Poplerne ligesom Gotikens slanke Vinduer og de stolte Stræbepiller op imod den høje, blaanende Himmel, og Kastanjernes Blomsterkærter blusser ved Forsommer omkap med Alterets Kandelaberlys.

At ikke enhver Graver har Lov til at stævne eller bortfjerne disse Samlingsmærker, er en given Ting, og det maa i høj Grad paaskønnes, at Loven har optaget de ældre Bestemmelser om Værn af saadanne Træer og i sin Paragraf har sat et værdifuldt Værn op omkring dem. Desværre er det ikke altid, at denne Lovens Bogstav forstaas ret, og desværre handles der undertiden paa dette Omraade sørgeligt imod Lovens Aand. Personligt kendes Eksempler paa, at gamle Kastanier, som ikke var til Gene for nogen Begravelse eller for nogen Kirkebygning, aarligt kappedes for alle Grene, paa akkurat samme Maade, som man fordum (og sine Steder endnu) kappede Vejpilene, saa der kun blev disse forkrøblede og mishandlede Træer tilbage. Lad være, at denne Pilekultur er berettiget og maaske er økonomisk; men Kirkegaardens Træer er ikke til, for at Graveren skal have Brændsel til en billig Penge, eller for at Træerne skal mishandles. Et andet Eksempel er (begge i Svendborg Amt) Nedhugning af en hel Bevoksning af gamle Træer. At Synet kan give Tilladelse til noget saadant, forstaar man ikke, og Menighedsraadene staar sig sikkert i Tilfælde af, at man af en eller anden Aarsag føler sig generet af gamle Kirkegaardstræer ved: 1) at overveje disses Skæbne meget nøje og først forsøge alle andre Udveje end at fælde dem, 2) at hidkalde sagkyndig Hjælp for at faa gode Raad. Menighedsraadene maa vel erindre sig deres Ansvar, og foruden at Kirkegaardsloven i Almindelighed beskytter disse Træer, har Publikum i Naturfredningsloven et Vaaben, der kan vendes imod et Menighedsraad, der forsøger at synde imod Aanden i Kirkegaardsloven.

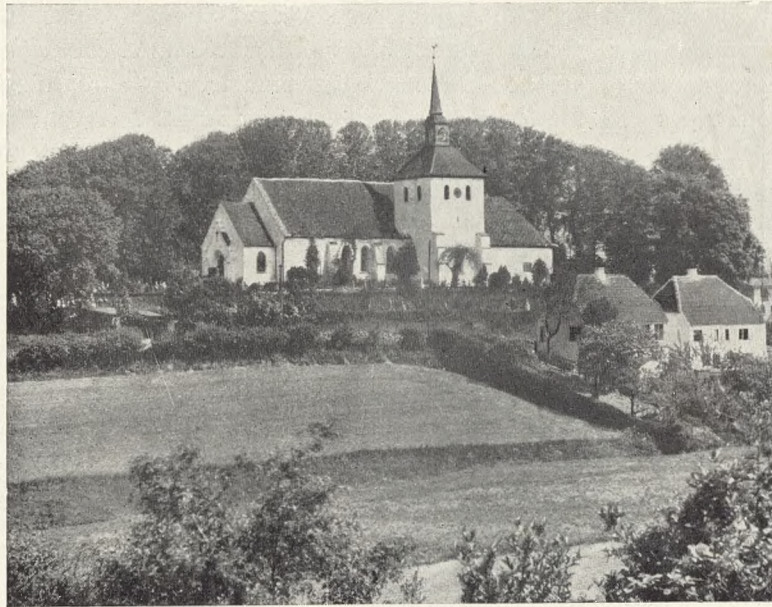
Men Kirkegaardens Bevoksning bestaar jo ikke af Træer alene, ogsaa af Smaaplanser. Hvor Kirkegaardene har faaet Lov at beholde et gammelt Græstæppe, og hvor iøvrigt en gammel Kirkegaard har faaet Lov at henligge nogenlunde uberørt af Livets Omskiftelser, især uden at være bleven for stærkt belagt, kan der findes en egenartet Bevoksning af Smaaplanser. Her kan Botanikerne eller Historikerne finde Planteverdenens saakaldte „Kulturflygtninge“, det vil sige gammeldags Lægeurter, som indført til vort Land fra Syden, dyrket og udbredt af Munkene en Tid har været yndede Lægedomsplanter i Klosterhaverne og siden er bleven udbredt som Nytte- og Prydplanter til Herreborge og Præstegaarde før derefter at vandre ud i Bøndernes Haver. Nu er de dels forsvunden, dels forvildet og upaaagtet af den store Almenhed. Bag Kirkegaardens Gærde fandt de et sikkert Voksested, og her vidner de da paa deres Vis om svundne Skikke og om gammel Kultur. Disse Smaaplanser er i Reglen ikke ænset af dem, der til daglig har dem for Øje, – af dem betegnes de oftest som Ukrudt; men Botanikerne og Historikerne frydes, naar de finder dem, og skønt Kirkegaardsloven ikke værner dem, er der Grund til at henlede Menighedsraadenes Opmærksomhed paa, at ogsaa disse har deres kulturhistoriske Betydning, og dersom de er tilstede i større Antal eller faa Eksemplarer af særligt sjældne Arter, bør Menighedsraadene sørge for, at de bliver fredet, – eventuelt ved at bringe Naturfredningsloven i Anvendelse deroverfor.

Som med den bestaaende Bevoksning af Træer beskæftiger Kirkegaardsloven sig ogsaa med den fremtidige Beplantning af Kirkegården, idet der bl. a. siges, at Menighedsraadet kan forlange ny Beplantning tilvejebragt langs Hovedgangene, og det siges i Loven, at en saadan Plantning skal foretages under nøje Hensyntagen til, at Kirkebygningen og dens Vinduer ikke berøves Lys og Luft. Der er her Tale om ganske tilsvarende Forholdsregler, som enhver Haveanlægger maa tage overfor det Hus, han skal komponere en Have til; kun er der den Forskel her, at Loven ikke udtryk-

keligt siger, at Beplantningen ikke maa berøve Kirken noget af dens Skønhed, eller at Beplantningen skal *klæde* Kirken og fremhæve dens Skønhed eller *skjule* dens Skavanker, saadanne Forhold, som en Haveanlægger maa tage i Betragtning overfor det Hus, Haven anlægges ved. Her er der uden Tvivl en Mangel i Loven; men Manglen er dog ikke større, end at Menighedsraadene har i deres Magt at gennemføre Anbringelsen af ny Beplantning paa en saadan Maade, at Kirkens Skønhed fremhæves, og mulige Skavanker tilsløres. Ethvert Menighedsraad, som er sig en virkelig Mission bevidst, burde sætte sig til Maal, at disse to Ting, Kirkebygning og Kirkegaardsbeplantning, bragtes i nøjeste Harmoni med hinanden, saa ikke alene Træerne ikke berøvede Vinduerne Lys og Luft, men saa Skillehække, Læplantninger etc. underordnede sig Kirkebygningen, som dog *er* og *maa* være det dominerende og fundamentale i Kirkegaarden. Er der paa Kirkegaarden ingen Kirke, men maaske kun et ret ubetydeligt Kapel, bliver Forholdene naturligvis modsatte, og de kan da resultere i, at man rettest lader Alleerne blive de bærende Motiver i Kirkegaardens Opbygning og lader Kapellet underordne sig dette. Men hvorledes det nu end skal ordnes, kommer man stadig til det Resultat, at her er Opgaver, som Menighedsraadet ikke kan klare alene, og her er Omraader, hvor den saglige Assistance er højst værdifuld.

Hvad Gravstedsplantningen angaar, da bestemmer Loven, at der ikke maa plantes Træer eller træagtige Buske paa Gravene. Bestemmelsen kan synes temmelig rigoristisk, naar man erindrer sig, hvorledes det (i hvert Tilfælde tidligere) har været Skik og Brug at plante Hængeaske, Sørgpile og Grædebirke eller andre Træer som et Symbol paa Sorgen eller Græmmelsen, eller dette, at mange Kirkegaarde netop har faaet deres hyggelige, venlige og lune Præg deraf, at der paa Gravene er plantet Pyramidetaks, Cypresser etc. (Se Illustrationen S. 15). Bestemmelsen er imidlertid saare formaalstjenlig og kan rigtigt brugt blive af megen Værdi for Opnaaelse af større Skønhed paa Kirkegaardene. Den maa ses i Relation til en anden Bestemmelse, nemlig den, at Synet kan forlange ny Beplantning tilvejebragt langs Hovedgange og Hegn; thi skal disse permanente Beplantninger have Mulighed for at komme til at vokse, og skal disse Plantninger, som det ligger i Menighedsraadenes Hænder at faa gjort smukke og værdifulde, kunne trives, da maa de være sikrede imod, at private Plantninger paa Gravene generer dem. Bestemmelsen er derfor i nøjeste Kontakt med det Princip, som er haandhævet i Loven, at den Beplantning, der tilvejebringes af det Offentlige, Menighedsraadene, maa være den afgørende og permanente, mens Gravstedsplantningerne maa underordne sig denne og derfor ikke maa bestaa af Træer eller træagtige Buske (her menes fornuftigvis ikke „træagtige Buske“ som lave Roser). Det er da atter her overdraget til Menighedsraadene selv at kunne præge deres Kirkegaard og varigt forskønne denne ved rigtig, hensigtsmæssig og heldig gennemført Tilplantning, og det maa haabes, at mange Menighedsraad maa forstaa den Pligt de har til at handle i Lovens Aand. Der vil senere blive Lejlighed til nærmere at redegøre for de forskellige Bestanddele, Kirkegaardsbeplantningen kan bestaa af, hvilken Funktion den bør have, og hvad der egner sig bedst i de forskellige Tilfælde (Alleplantninger, Isoleeringsplantninger, Læ- og Hegningsplantninger); men det kan passende fremhæves, at der ikke paa noget Omraade i vort Kultursamfund som paa Kirkegaardene er saa rig Anledning til at kunne benytte sig af Plantninger som forskønnende Midler, som praktiske Foranstaltninger og som økonomisk heldige Elementer.

I Loven er der ogsaa indført Bestemmelser angaaende Kirkegaardens Indhegninger,

Øverst: Nordborg Kirkegaard med Kirkens pragtfulde
Baggrund af Træer. (Als).

Nederst: Rise Kirkegaard paa Ærø, hvor
Kirkegaardens og Præstegaardens Træer vokser sammen.

og det maa i høj Grad paaskønnes, at det er bleven forbudt at nedrive de gamle Mure, Kampestensgærder etc., ligesom dette, at det er paabudt at benytte det samme Hegn ved Udvidelser, som er brugt ved den gamle Kirkegaard, idet man derved hindrer Tendensen til at forringe Hegnene i Henseende til Holdbarhed, Soliditet og Skønhed ved kun at opsætte Traadvæv, Pigtraad eller Hække. De gamle Kampestensmure er ligesom Kirkegaardstræerne et saare værdifuldt Billede i vort Kulturlandskab. De er et udmærket Hegn omkring Kirkegaarden, og de er i Reglen smukke, forsynede, som de ofte er det, med karakteristiske Porte, Overbygninger etc. Ogsaa disse

Øverst: Mjolden Kirke- og Præstegaard (Sønderjylland), hvis forskellige Beplantninger vokser sammen i god Harmoni.
Nederst: Haarslev Kirkegaard med den gamle Ask, som Synet lod fælde i 1914 (Fyn).

gamle Mure har visse Menighedsraad forset sig paa, og undertiden er der ligefrem begaaet Brud paa Loven, idet man ved Kirkegaardsudvidelser har revet Muren ned. Det er ikke mere end godt og vel et Aar siden, at et nordsjællandsk Menighedsraad udvidede Kirkegaarden ved Gennembrydning og Nedrivning af Dele af den gamle Kirkegaardsmur tiltrods for, at man var gjort opmærksom paa det urigtige heri. Denne Nedrivning kom man imidlertid ikke godt fra, og Menighedsraadet dømtes til at genopføre den nedbrudte Mur. Et Menighedsraad i Nærheden af København, som staaer overfor at skulle udvide sin Kirkegaard, har krympet sig ved at skulle omgive den

med en lige saa solid og lige saa smuk Mur som den gamle, og de har derfor været saa fiffige at udse sig et Areal, der ikke ligger lige ved Kirkegaarden, idet man paa denne Maade mener at kunne tillade sig at nøjes med et „Idealstakit“ eller en lignende Vare, der til andet end Kirkegaardsbrug er saare respektabel, men her er mindre paa sin Plads. Det er dog at haabe, at det Areal, det paagældende Menighedsraad har udset sig, vil blive kasseret af Sundhedsstyrelsen, idet selv en Lægmand maatte kunne indse, at det ikke egner sig til Brug for en Kirkegaard, som skal være hygiejnisk, etisk eller æstetisk tilfredsstillende. Ogsaa her maa Menighedsraadene være paa deres Post og kende deres Ansvar og Pligt, – Ansvar overfor de Værdier, de har i Varetægt, at disse ikke forringes, og Pligt til at skabe saadanne Værdier, der af Samtiden og Fremtiden ikke maa blive sat i en ringere Klasse af Kulturfrembringelser, end vore Forfædres Frembringelser er anbragt i. Naar vi beundrer de Gamles Kirkegaardsmure, har vi en vis, ikke ukær, Pligt til at følge deres smukke Eksempel, og vi bør ikke udsætte os for den Tort, at Eftertiden skal sige, at vi formaaede ikke at indrette og indhegne vore Kirkegaarde saa godt i det 20. Aarhundrede, som de formaaede det i det 18. og 19.

Der er da – som det er set – mange Omraader, hvor Menighedsraadene har Brug for alvorlige Overvejelser, og der er mange Omraader, hvor de ikke formaar selv at klare Vanskelighederne. „Foreningen for Kirkegaardskultur“ er oprettet for at fremme en hensigtsmæssig og tiltalende Indretning af Landets Kirkegaarde. Dens fornemste Opgave er at være Menighedsraadene til Hjælp med sagkyndig Assistance. Vi gør det ved at udsende dette vort Blad, der vil bringe Raad og Vejledninger, som det er værd at tage sig *ad notam*. Vi gør det ved at sætte Menighedsraadene, som ønsker det, i Forbindelse med saadanne kirkegaardskyndige Fagmænd, der vil kunne være Menighedsraadene behjælpelig med at klare de Vanskeligheder, som de ikke selv formaar at komme ud over. Vi kan gøre det, fordi allerede en Række Menighedsraad har indset det berettigede i vort Arbejde og derfor støtter vort Arbejde, fordi endvidere ogsaa Kirkeministeriet har bevilget Foreningen en aarlig Understøttelse og endelig, fordi en Række Sagkyndige er til Raadighed for Foreningen. Vi beder derfor alle Menighedsraad, som er i Begreb med at skulle foretage en eller anden Ændring i deres Kirkegaardsforhold, om at henvende sig til os. Vi beder dem, som allerede har den Tilfredsstillelse at besidde en smuk og velindrettet Kirkegaard, om at støtte vort Arbejde ved at indmelde sig, hvorved vi bliver i Stand til bedre at røgte vort Hverv, og hvorved vi bedre kan bringe den Hjælp, der bedes om. Vi erindrer Dem om, at Deres og vor Opgave er den samme, og at vi alle stiler mod det samme Maal, at faa vore Kirkegaarde gjort til venlige, smukke og hensigtsmæssige Hvilesteder for vore Afdøde, saa de med Rette kan betegnes som *De Dødes Haver*.

København F. i December 1926.

Monument- og Beplantningsregulering.

Af Inspektør Chr. Bech Skrydstrup.

I Tilslutning til Havearkitekt Johannes Tholles Artikel i Nr. 1, S. 1–10, vil jeg gerne oplyse, hvad der er gjort paa Københavns Begravelsesvæsens Kirkegaarde, suppleret med nogle Bemærkninger om Beplantningsregulering.

Indtil for faa Aar siden, fandtes der paa københavnske Kirkegaarde overhovedet ingen Bestemmelser, der paalagde Gravstedsejeren nogen Forpligtelse med Hensyn til, paa hvilken Maade, eller med hvilket Materiale Gravstedets Indhegning og Beplantning skulde foretages, udover at de plantede Træers Højde ikke maatte overstige 3 m., og dets Grene ikke maatte naa udover Gravstedets Grænse; en Bestemmelse der forøvrigt har været ret vanskelig at overholde. Planter der f. Eks. en Hængebirk, der vokser smukt til og hurtigt bliver et stort Træ til Pryd for Kirkegaarden, gaar man ikke hen og kapper den af i 3 m. Højde. Nu kommer Naboen, der samtidig har plantet en Hestekastanie, og han kan eller vil ikke forstaa, at hans Træ ikke har samme Ret som Naboens.

Fra Kommunalbestyrelsens Side har man, særlig hvad angaar Monumentregulering funden nogen, omend ikke den Støtte, man kunde ønske. Der er dog f. Eks. paa Vestre Kirkegaard opnaaet, at der paa Terrassekirkegaarden og i nordre Tveralle ikke maa opstilles Monumenter, hvis Højde overstiger Halvdelen af Gravstedets Dybde, saaledes at Monumentet paa et alm. dobbelt Gravsted 2,5 + 2,5 m. ikke maa være over 1,25 m. højt, 3 m. dybt, 1,5 m. højt o. s. f. At der her er opnaaet noget i Retning af større Ensartethed giver vedføjede Billede et lille Indtryk af, og at dette Forhold mellem Gravstedets Størrelse og Monumentets Højde er ret heldigt valgt. Havde man kunnet opnaa, at alle Monumenter skulde være lige høje, vilde Helhedsindtrykket naturligvis være blevet endnu bedre (se Illustrationen S. 22).

For at skabe bedre Helhedsvirkning har man i de senere Aar paa mere fremtilvenstre: Ureguleret Gravstedsindfatning, hvor Stenstøtter veksler med Hække af forskellige Arter og Gitterværker i en Urolighed. Ureguleret Monumentopstilling. Tilhøjre: Reguleret Indfatning ved Plantning af Buksbom, inden Gravstedet er bleven benyttet. Ensartet Højde paa Monumenterne. Motiverne stammer fra de to Sider af Hovedalleen imod Østre Kapel, Kbh. Vestre Kgd. Foto: Januar 1927.

Indfatnings- og Isoleringshæk af Thuja, der er plantet, før Gravstederne er taget i Brug. Kbh. Vestre Kgd. Foto: Januar 1927.

trædende Steder søgt at frembringe en saadan ved ensartet Beplantning. Gravstederne udlægges i ensartet Størrelse, og der plantes Hække af ensartet Materiale; man opnaar her at skabe langt større Ro, end hvor Ligustrum, Thuja og Taks veksler med Granitpiller og Jerngitre. Paa Terrassekirkegaarden plantes saaledes kun Hække af storbladet Buxbom, i nordre Tveralle Thujahække og andre Steder Taks. Hækken betales samtidig med Gravstedet.

Foruden disse allerede ved Købet indhegnede Gravsteder er der paa Kirkegaarden andre Pladser, hvor man er frit stillet og kan plante, hvilken Hæk man vil, eller indhegne med Jerngitter eller Stenpiller. Erfaringen viser imidlertid, at de Gravsteder, hvor der er plantet Hæk, vælges først, hvoraf ses, at Publikum godt indser Fordelen derved, man skal blot vejledes. Jeg vil derfor tilraade alle, der beskæftiger sig med Kirkegaardsanlæg, hvor Forholdene tillader det, at plante den Hæk om Gravstedet, der passer til Forholdene, før Gravstedet sælges. Paa ældre Kirkegaarde vil det mange Steder være uigennemførligt, men paa nye bør man søge det gennemført langs Hovedveje og paa Pladser med fremtrædende Beliggenhed.

En anden vigtig Ting er, at der skabes en Baggrund for Gravstedet, saa man bliver fri for at se de ofte meget uheldige Bagsider af Monumenter. Dette gennemføres nu her overalt, hvor det er muligt, ved fri Beplantning eller ved Plantning af Baghække. Til en saadan Baghæk anvendes helst større Planter for saa hurtig som muligt at skabe Baggrund, og denne faar Lov til at vokse op til en Højde af 2 m., udgør saa Baghæk for begge de modsatte Grave, tager ikke mere Plads end 2 alm. Gravstedshække, og Gravstedsdybden behøver derfor ikke at være større end normalt.

Det er min Overbevisning, at det i Fremtiden vil være lettere at skabe Stemning for en vis Monument- og Beplantningsregulering end hidtil; de Tilløb, der er gjort, synes at være faldet saa heldigt ud, at det neppe vil være vanskeligt at føre disse videre i samme Spor. En Del kan opnaaes ad Frivillighedens Vej, et Eks. herpaa er Partiet paa Vestre Kirkegaard bag Nordre Kapel; her har man ved Salg af Gravstederne henstillet til Køberne, kun at opstille Monumenter af bornholmsk Sandsten, denne Henstilling er blevet fulgt af samtlige Gravstedejere og til alm. Tilfredshed. (Se S. 6-7).

Anbringelse af Kisterne i en bestemt Retning.

Om dette Spørgsmaal, der binder Opgaven at indrette en Kirkegaard saa stærkt, er der i „Præsteforeningens Blad“ fremkommen følgende Indlæg (12. November 1926):

„Paa vor Kirkegaard her i Søborg hersker der, som vistnok paa mange aarhundredgamle Begravelsespladser, en syndig Uorden med Gravgitre lagt paa Kryds og tværs, med store Mellemrum imellem Gravene, med blinde Gange, som ender midt foran et Gravsted o. s. v. Det er jo Fædrenes Synder, som hævner sig paa senere Slægtled.

Herpaa er dog raadet meget Bod gennem en energisk Kirkeværges Arbejde.

Men kommer man ned i Jorden, viser Planløsheden sig ogsaa. I gamle Dage har de gode Folk selv gravet deres Grave og sænket Ligene ned, snart i Retning Øst-Vest, snart omvendt efter Gangenes Linie.

Da vor nye Klokker kom hertil, stillede han mig det Spørgsmaal, om Ligenes Hoveder ikke skulde vende imod Øst. Herom har der nemlig været delte Meninger. Nogle af de vise og kloge Hoveder holdt nemlig paa, at de døde skulde hvile med Hovedet imod Øst og Benene imod Vest. Andre, at de døde skulde „se“ imod Solens Opgang, altsaa vende Hovedet imod Vest . . . .

Jeg ved, vi er ikke Muhamedanere (Mekka- og Medina-Retningen). Men en Symbolik kan dog maaske ogsaa have sin Berettigelse i de kristne Gravlunde, men saa bør den dog vist være ensartet.

Søborg Præstegaard, 31. Oktober 1926.

Stenvinkel-Svendsen.“

Adspurgt om sin Mening, svarer Pastor P. Severinsen paa dette:

„ . . den gamle kristne Grav-Skik stammer fra den gamle Bede-Skik. Ved Gudstjenesten stod alle op og vendte sig *mod Øst*. Ordføreren (Biskoppen, Præsten) forrest. Denne Skik er endnu bevaret ved vor Gudstjenestes faste Bønner (Kollekterne), hvor Kirken er „orienteret“, idet da Præsten staar foran Alteret vendt mod Øst, – kun at Menigheden endnu i Stedet for at rejse sig med Præsten bliver siddende. Naar man er opmærksom paa dens Oprindelse, er denne vor gamle Kirkeskik skøn.

Tilsvarende lagde man de døde saaledes, at de vendte saadan, som naar man beder, – altsaa med Ansigtet og Øjet vendt mod Øst. Det er ikke for at „se Solen“ eller den Slags Naturdyrkelse, men for ligesom at lade Hvilen i Graven tegne sig som en stum Bøn.

Og det er ogsaa en smuk Tanke“.

I et senere Nr. af Bladet (28. Januar 1927) meddeler Redaktøren (P. S.) yderligere, at Skikken andetsteds fra er udlagt saaledes, at „Ligesom Lyset udgaar fra Østen og lyser indtil Vesten, saaledes skal Menneskesønnens Tilkommelse være“ (Mt. 24, 27). Derfor skal den døde ligge med Ansigtet mod Øst, at han kan se „Menneskesønnens Komme“; men Redaktøren tilføjer dog, at „som historisk Oplysning om Skikkens Oprindelse passer dette utvivlsomt ikke, men det er en smuk Anvendelse“.

Til disse Bemærkninger kan tilføjes, at ifølge Resens Atlas (1685, Udgave 1925) begravede man paa Resens Tid Ligene i Retning Syd-Nord paa Bornholm. Endvidere kan tilføjes, at man ved stærk Udnyttelse af Kirkegaardenes Arealer, saaledes som Nutidens Økonomi ofte kræver det, undertiden har maattet gaa bort fra den gængse Anbringelse af Kisterne i øst-vest-vendt Retning og har maattet anbringe dem efter rent praktiske Principper. Den traditionelle Anbringelse med „Ansigtet vendt imod Øst“ bør dog være den raadende, naar det overhovedet er muligt. *J. Th.*

Foreningsmeddelelser.

Vedtægter for Foreningens daglige Drift.

(Uddrag af Protokolltilførsel af 10. December 1926).

I Henhold til Lovenes Krav og for at søge at skaffe Foreningen bedst mulige Arbejdskaar har Bestyrelsen bl. a. vedtaget følgende Beslutning for Bestyrelsesmedlemmernes Arbejde, Konsulentvirksomheden etc.

Kassereren bærer Ansvaret for, at Pengemidlerne er tilstede; han anbringer dem i en Bank (ev. Postkonto) og maa ikke ligge med mere end 200 Kr. ad Gangen. Der kan kun hæves paa Kontoen ved samtidig Underskrift af Formand og Kasserer.

Sekretæren besørger Korrespondancen og derunder den skriftlige Del af Konsulentvirksomheden. Han indstiller til Formanden alt angaaende Arbejdet ved Konsultationsvirksomheden, som ikke kan besørges fra Kontoret.

Forretningsudvalget sammenkaldes af Foreningens Formand mindst 1 Gang hveranden Maaned og modtager paa sine Møder Beretning af Formand, Sekretær, Kasserer og Redaktør, ligesom det fastsætter Arbejdet i Henhold til Love og Bestyrelsesbeslutninger.

Redaktionsudvalget sammenkaldes af Foreningens Formand samtidigt med Forretningsudvalget til Møde saavidt muligt paa samme Dag og Sted, altsaa mindst een Gang hveranden Maaned. Paa Moderne gennemgaas Stoffet, ligesom Annoncespørgsmaalet og øvrige Sager angaaende Bladet drøftes. Det fastsætter indenfor Budgettets Rammer Annoncepriser, Provisionsbetaling m. m.

Konsulentvirksomheden. Alle Konsultationer angaaende Vedtægter, Graverinstrukser, Assistance ved Embedsbesættelser etc., som kan besvares fra Kontoret, ydes gratis af Sekretæren, eller hvem denne mener bedst kan besørge dette. Konsultationer, der kræver Besøg paa Stedet, Forhandlinger, Afgivelse af Skøn, Opmaalning, Regulering m. v., honoreres af den paagældende Kirkegaard efter nærmere fastsatte Takster. Til Besvarelse af saadanne Konsultationer anviser Foreningen Medlemmer, som tidligere har beskæftiget sig med Kirkegaardsspørgsmaal, og som har stillet sig til Raadighed.

Arbejdet med disse Konsultationer fordeles af Formanden efter Indstilling fra Sekretæren under Hensyntagen til Kirkegaardens Beliggenhed i Landet og Opgavens Art, saa der f. Eks. til udpræget gartneriske Opgaver som Udvidelse, Nyanlæg, Regulering af Beplantning o. l. kun anvises en Havearkitekt eller Anlægsgartner (eller et andet Medlem i Samarbejde med en saadan). Naar et Medlem har faaet en Opgave tildelt, har Foreningen som saadan intet Ansvar eller Forpligtelse overfor Kirkegaarden, og den kan saaledes ikke gøres ansvarlig for Løsning af Opgaven eller hefte for Honorering af Arbejdet. Det paagældende Medlem er dog forpligtet til at redegøre overfor Foreningen angaaende Opgavens Løsning, bilagt med Kort, Overslag etc., og finder Foreningen Opgaven bevislig uhensigtsmæssig løst, eller er der indløben nogen Klage angaaende Løsning af Opgaven eller andre Forhold, er Bestyrelsen forpligtet til at undersøge det paagældende og udtale sit Skøn. Finder Bestyrelsen det formaalstjenligt, kan et Med-

lem fremtidigt udelukkes fra at faa Del i Konsulentvirksomheden. I Tilfælde af Stridigheder om Honorar etc. kan Bestyrelsen i Samarbejde med Kirkegaardsledelsen nedsætte en Voldgift efter Regler for saadanne i Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforenings Love.

Instruks

for Medarbejdere i Konsulentvirksomheden.

1.

Den, hvem „Foreningen for Kirkegaardskultur“ overdrager et Hverv, er forpligtet til at udføre dette samvittighedsfuldt og stedse have for Øje, at Opgaven skal være løst saaledes, at den i økonomisk, praktisk og æstetisk Henseende er forsvarlig, og han kan ikke i nogen Henseende gøre Foreningen ansvarlig for Opgavens Løsning.

2.

Han maa under alle Forhold betragte sig som Kirkegaardsstyrelsens Tillidsmand og optræde som saadan; men han maa ikke optræde paa Foreningens Vegne eller som udsendt af nogen Autoritet, uden saadant er særlig hjemlet.

3.

Opgaverne er tildelt Vedkommende med Hensyntagen til Kirkegaardens Beliggenhed i Landet og under det Synspunkt, at Vedkommende maatte være særlig egnet til at paatage sig den stillede Opgave paa det paagældende Sted; men skulde det hælde, at Opgaven udvides til at omfatte andre specielle Felter end det oprindelige, eller skulde Opgaven vise sig at være væsentlig anderledes end meddelt Vedkommende fra Foreningens Side, er Vedkommende forpligtet til at meddele Foreningens Kontor dette, saa at Opgavernes Løsning kan blive udført af de specielle Sagkyndige, saaledes at f. Eks. udpræget gartneriske Opgaver overgives kirkegaardskyndige Anlægsgartnere eller Havearkitekter, mens Protokollering etc. overgives til saadanne særligt kyndige Medarbejdere.

4.

Han beregner sit Honorar efter Takster, der er nærmere fastsatte for saadanne eller lignende Opgaver, hvilke Priser han er gjort bekendt med; men han maa iøvrigt udføre Arbejdet til en rimelig Pris. Han afregner direkte med Kirkegaardsledelsen, og Foreningen kan ikke hefte for noget Honorar overfor ham.

5.

Han er pligtig til i ethvert Tilfælde inden en Maaned efter Arbejdets Fuldførelse vederlagsfrit at tilstille Foreningens Arkiv saadanne Oplysninger, som vil være nødvendige for i givet Tilfælde at kunne bedømme Opgavens Løsning og Arbejdets Art, — særligt maa fremsendes Kort (Zinktryk-Kopier), Overslag, Honorarberegninger etc.

(Fortsættes).

25 Aars Udvikling paa Kirkegaardsomraadet.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Mens Udviklingen for almindelige Haveanlægs Vedkommende først og fremmest dikteres af Mode, Byggemaade, enkelte Personers Indflydelse eller et eller andet lokalt Forhold og ikke er betinget af nogen højere Magts Indgriben, er dette ikke Tilfældet for den Art Haveanlæg, som udgør den moderne Kirkegaard eller Begravelsesplads, idet Lovgivningsmagten her til en vis Grad trækker Principperne op, og Traditionen sammen med den særlige Kirkegaardsteknik yderligere væsentlig influerer paa Kirkegaardenes Indretning. I den Periode, som nærværende omhandler, er det da Loven af 19. Februar 1861 tillige med dens Fortsættelse, Loven af 30. Juni 1922, som

Rise Kirkegaard, Årø, som har bevaret sin middelalderlige Ramme.
Radering af Tom Petersen.

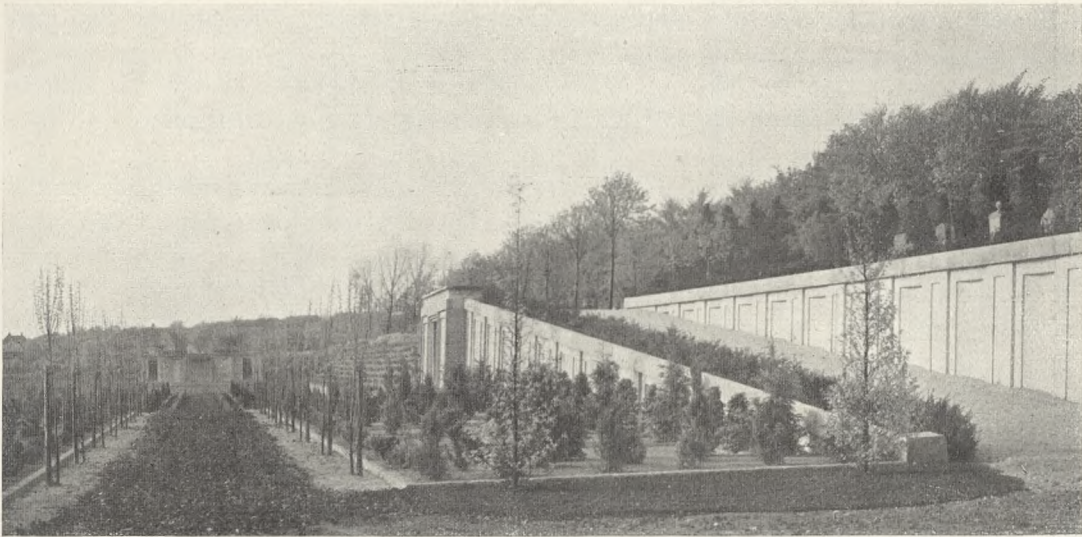
har fastsat visse Minimumsbetingelser og Retningslinier for Kirkegaardenes Indretning – Krav, der i Henseende til en Indførelse af Havemotivet for den første Lovs Vedkommende intet betød. Nogen Paavirkning i denne Retning kan derimod siges at være fremkommen ved de forskellige Sundhedsvedtægter for Byerne, som er udfærdiget siden 80-erne, og hvoraf f. Eks. den for Præstø (10. August 1883) siger, at „Kirkegaardens Beplantning vedligeholdes stedse, fortrinsviis med Træer med dybtgaaende Rødder“, eller Vedtægten for Aarhus (15. Januar 1887), i hvis Paragraf 73 der fastsættes, at „Kirkegården bør forsynes med tilstrækkelig Beplantning“, uden at det dog angives nærmere, hvor meget der menes med „tilstrækkelig“. Paa en anden Maade er dette udtrykt i Vedtægten for Vordingborg (4. April 1892), der forlanger „en frodigt voksende Beplantning“. Saavel disse Sundhedsvedtægters Fordringer som det Eksempel paa en baade tilstrækkelig og frodigt voksende Beplantning af Træer med dybtgaaende Rødder, der blev givet Landet ved Anlæggelsen af Københavns Vestre Kirkegaard, hvor denne Beplantning ordnedes efter kirkegaardstekniske og praktiske Krav samtidigt med, at en æstetisk tilfredsstillende Virkning søgtes frembragt, – har givet de Retningslinier, hvorefter Kirkegaardsanlægene i bedste Tilfælde er udformet i nærværende Periode.

De gældende Vedtægter og det givne Eksempel vilde dog næppe være bleven af synderlig Betydning i Retning af Indførelse af Havemotivet i Kirkegaardsanlægene, hvis ikke Autoriteter iblandt Bygningskunsten saavel som Havekunstens Udøvere havde set et Arbejdsfelt paa Begravelsespladsens store, men kunstnerisk set ganske udyrkede Ager, og om der ikke i denne Periode var bleven budt disse Kunstnere saadanne Opgaver, som Tilfældet vilde det, var sikkert ej heller den store Udvikling paa dette Omraade fremkaldt. Kirkegaardssagen skylder da Professor *Hans J. Holm* og Landskabsgartner *Edv. Glæsel* den væsentligste Del af Åren for, at der i vore Dage er kommen et afgørende Omslag ind i Vurderingen af Kravene til et hensigtsmæssigt og tilfredsstillende Kirkegaardsanlæg, selv om deres banebrydende Arbejder dog ikke fuldt ud tilfredsstillende Nutidens Krav.

Paa samme Maade gælder det, at Kaarene for Udviklingen af de bestaaende Anlæg er betydeligt forbedret derved, at den daglige Ledelse af Kirkegaardene nu i de fleste Tilfælde er overgivet til Gartnere, imens det tidligere var Tradition, – ja endog en Ret, som veltjente Underofficerer i Købstæderne havde, at Stillingerne som Kirkegaardsledere skulde overgives til dem.*) I Hovedsagen er dette nu et overstaaet Stadium, hvis Forudsætninger vor Tid ikke anerkender, og det er et glædeligt Tidens Tegn, naar en By som Horsens i 1926 giver sig til at omordne sit Begravelsesvæsen og da ansætter en Stab af Gartnere i Ledelsen. Der er Grund til i denne Forbindelse at fremhæve det gode Arbejde for en Kirkegaards stadige Udvikling og For skjønnelse, som gjordes af Københavns Vestre Kirkegaards mangeaarige Inspektør, Kammerraad *Bahnson*, ligesom det Initiativ, der er udgaaet fra Ledelsen af Københavns Kommunes Begravelsesvæsen under den nuværende Leder, Direktør *A. Berg*. I nogen Grad maa ogsaa den Interesse for Kirkegaardene, som Loven af 1922 har fremkaldt, siges at være forøget, særligt for Landkirkegaardenes Vedkommende, ved den Agitation, som „Foreningen for Kirkegaardskultur“ (stiftet 1921) har øvet, og hvis Indledning i første Række skyldes Havearkitekt *E. Böttiger*, Aarhus.

Periodens betydeligste Anlæg er for Københavns Vedkommende Nyanlæggelsen

*) General Komm. Kollegiet 19. Maj 1804 § 12 m. v.

København. – Vestre Kirkegaard. Terrassen. (Udvidelse af 1921–23).

København. – Bispebjerg Kirkegaard. Urnegrave.

af Bispebjerg Kirkegaard, der yderligere udvidedes i Aaret 1926, og hvis Plan med den sidste Udvidelse ses hosstaaende. Det interimistiske Hovedkapel af Træ, som nu staar for Afløsning, findes ikke paa Planen, ligesom dets Afløser ej heller er indtegnet. Man vil derimod finde det ny Element i vore Dages Begravelsespladser – Urnehaven – i Hjørnet NØ.

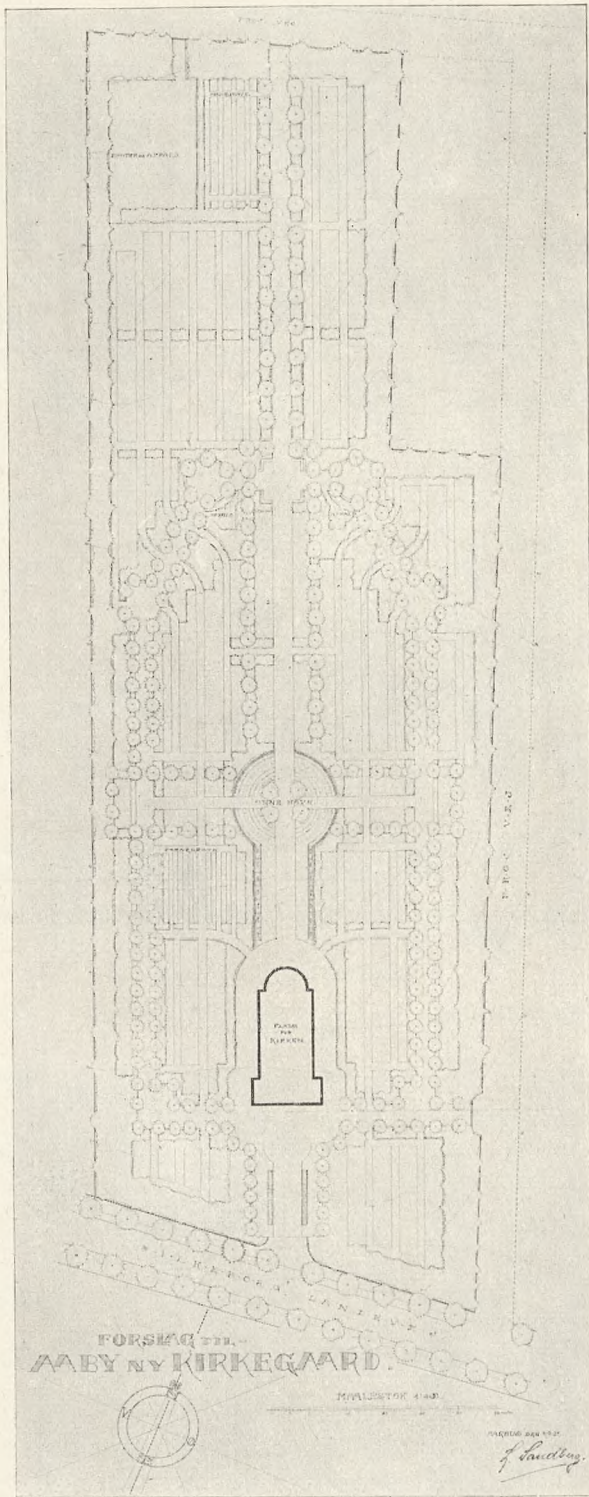
For Københavns Vedkommende har Perioden desuden bragt Udvidelse af Sundby og Brønshøj Kirkegaarde samt det interessante Terrasseanlæg paa Vestre. I Provinsen er der næppe en By, som ikke har faaet sin Kirkegaard udvidet i denne Periode, ligesom adskillige nye er anlagt, saaledes Søndermarks Kirkegaard (Frbg.), Gentofte, Aarhus Vestre, Aabyhøj og Randers samt Udvidelserne ved Søllerød, Haslev, Hjørring m. fl. Projekteret er bl. a. en ny Kirkegaard i Aalborg samt Udvidelse af Viborg. Kun Landkirkegaardene har formaaet i større Antal at beholde deres gamle, ofte middelalderlige Rammer og Omfang, men ogsaa her er dog ofte ved en Regulering af Gravstederne foretaget forskønnende Ændringer ved ny Beplantning.

Principperne, hvorefter Kirkegaardene er bleven udformet, er i store Træk de samme, som er raadende for Bispebjergs Vedkommende, nemlig en Inddeling af Arealet i Rektangler, sammenholdt ved et System af Alleer og Isoleringsplantninger, hvorved der skabes Gravsteds kvarterer (Gravgaarde). Et centralt Parti udspares til Henliggen uden Begravelse, hvor Pladsforholdene tillader dette, og paa sine Steder indføres tættere Plantninger til Ramme om dyrere og større Familiebegravelse (Karregrave). Traditionen for en Øst-Vest orienteret Anbringelse af Ligkisterne samt en af Lysforholdene betinget Nord-Syd Orientering af Alleplantningerne binder Opgaven ret stærkt, men ud over disse Principper har Tiden ikke frembragt nogen hævdunden Regel for den moderne Begravelsesplads' Indretning, og der eksisterer stadigt adskillige uløste Problemer, fornemmelig en Disciplinering af Elementerne i den samlede Opbygning, baade Plantningerne paa og uden for Gravene og Monumenterne (se „Vore Kirkegaarde“ 1927, S. 2–10) samt Organisationen af hele Kirkegaardssystemet.

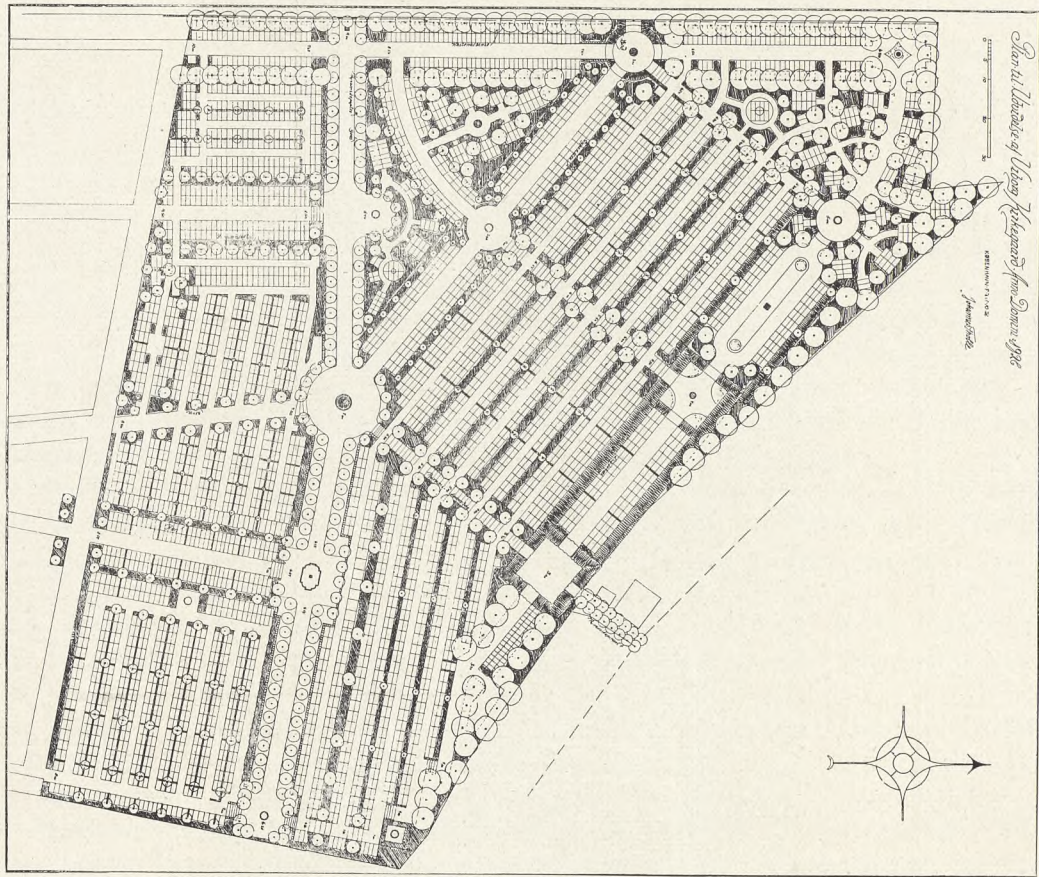
Imidlertid hører der ingenlunde nogen Spaadomsevne til for at forudsige, at med den stedse mere og mere udbredte almindelige Havekultur vil ogsaa i større og større Grad Kirkegaardsområdet blive præget af Havemotivets Indførelse. Samtidigt melder dog ogsaa Urnegraven som Miniaturgravsted sig med sine særligt vanskelige Opgaver: Udsmykningen af dette rudimentære Gravomraade eventuelt ved en fuldstændig Nyorientering i Henseende til Gravstedsudsmykning. Baade Urnegraven og Urnehaven kræver sin Ret og har stillet Gartnerne sine Opgaver til Klaring, – foruden disse Elementers Udsmykning ogsaa deres Placering og Optagelse som organisk Bestanddel i Kirkegaardsplanen og paa Kirkegaardsområdet.

Af mange Aarsager er man derfor nu ved Løsning af Kirkegaardsproblemet stillet overfor lignende Overvejelser, som Skaberne af Assistents Kirkegaard i København var stillet overfor i Slutningen af 17-Tallet, og Teorien om Enkelgravens Udslettelse eller i hvert Fald deres Underordnen sig Helheden paatvinger sig i stedse højere Grad Ledelsernes og de projekterendes Opmærksomhed. Og Umuligheden af at skaffe Urnegravstedet en kunstnerisk tilfredsstillende havemæssig Udsmykning bliver maaske den indirekte Aarsag til, at fuldkommen nye Synspunkter vil blive anlagt ved Udformning af Fremtidens Begravelsespladser.

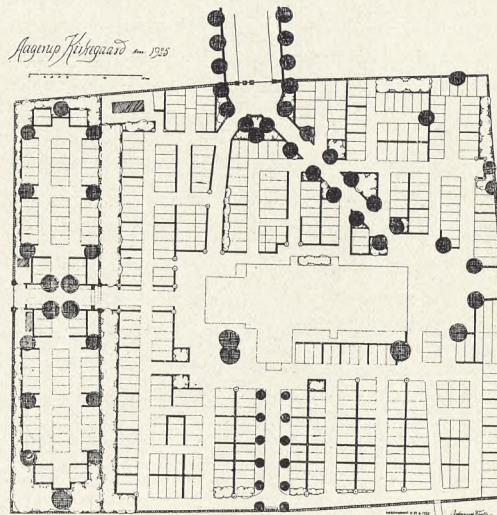

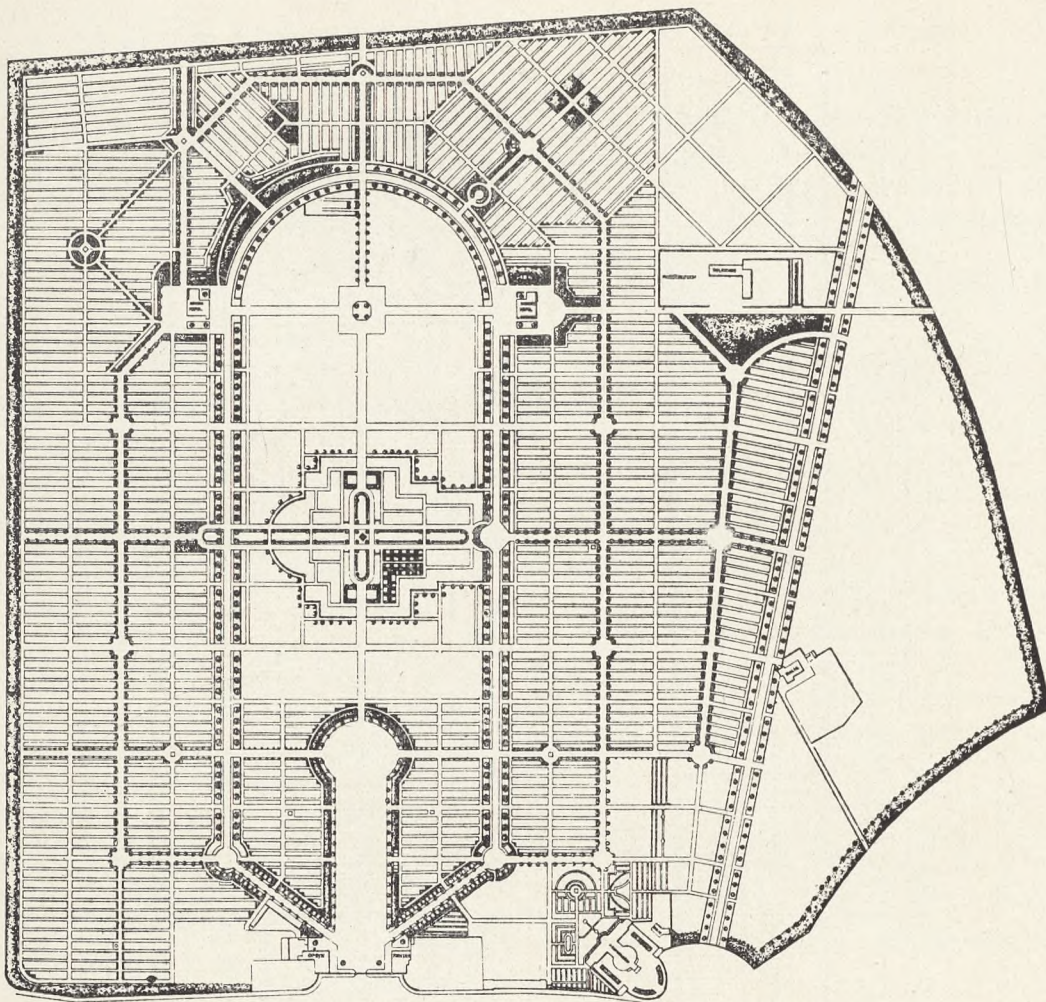
L. Sandberg: Aaby Kirkegaard. 1:2000.

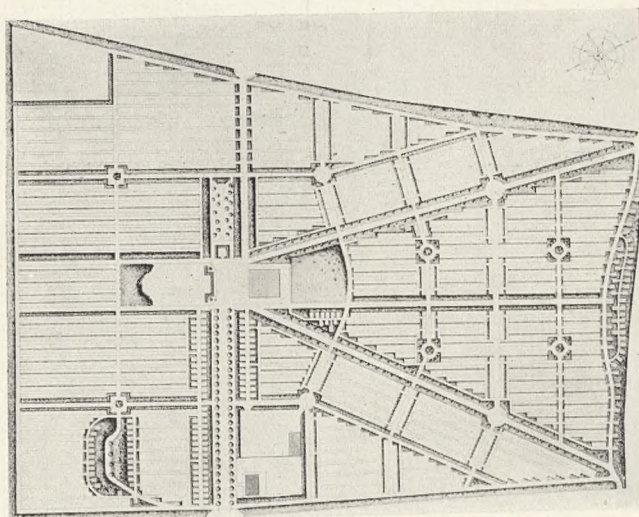
Johs. Tholle: Viborg Kirkegaard, Udvidelse 1926. 1:2000.

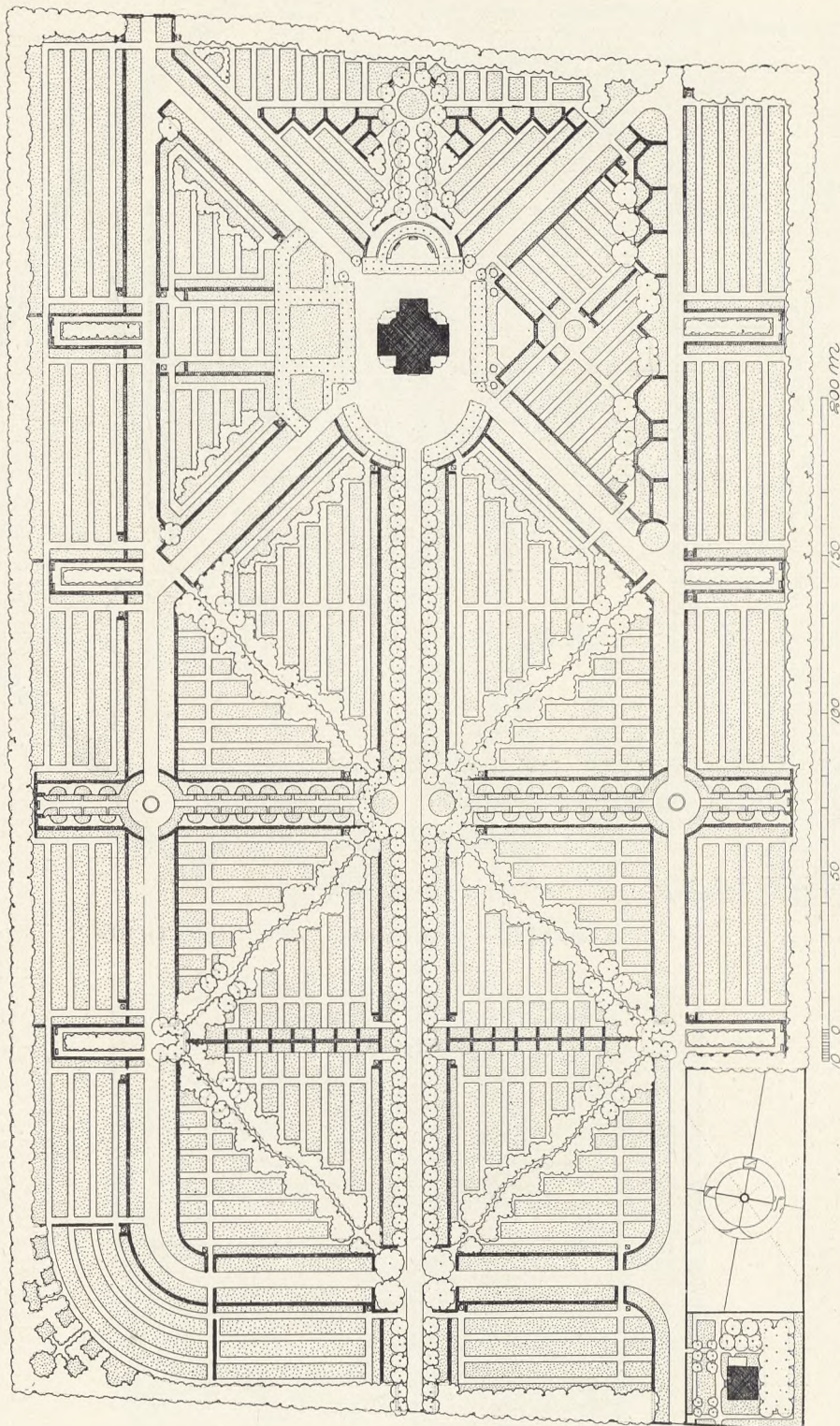
Johs. Tholle: Agerup Kirkegaard 1925. 1:1000.

Edv. Glæsel: Bispebjerg Kirkegaard 1902, udvidet 1926. 1:5000.

A. Berg: Aalborg Kirkegaard 1925. 1:5000.

E. Erstad-Jørgensen: Randers Kirkegaard 1917. 1 : 2000.

Om Kirkegaardsprotokollering.

Af Lærer Frands Hansen.

Med al Respekt for, hvad der kan gøres for Kirkegaardens Ydre i Henseende til kunstnerisk Anlæg, skønnere Beplantning og mere smagfulde Monumenter o. l., maa dog *Orden* og *Gravfred* sikkert komme i første Række som det fundamentale, der baade *kan* og *bør* naas. Det er sikkert ogsaa Erkendelsen heraf, der har foranlediget, at § 22 i den ny Kirkegaardslov har faaet en saa fast Form, som Tilfældet er, saaledes at man ikke kommer uden om, at der forlanges ført en til dens Formaal særlig indrettet Kirkegaardsprotokol.

I den gamle Synslov var der en lignende Bestemmelse, og et ministerielt Cirkulære af 17. Februar 1880 forlanger ført nøjagtig Bog over samtlige Begravelser paa Kirkegaarden med Angivelse af Stedet ved Pæl eller paa anden Maade — hermed hentydes formentlig til Kort. Bogen skal Præsterne jævnlig sammenholde med Gravene paa Kirkegaardene. Provsterne kan give Paalæg herom. Skønt der altsaa fra tidligere Tid har været paabudt en vis Bogføring af Begravelserne, har denne dog været saare mangelfuld og som oftest indskrænket sig til en løselig Notering af Navn, Aar og Dag uden nærmere Angivelse af Stedet, og kun i en almindelig afstreget Bog.

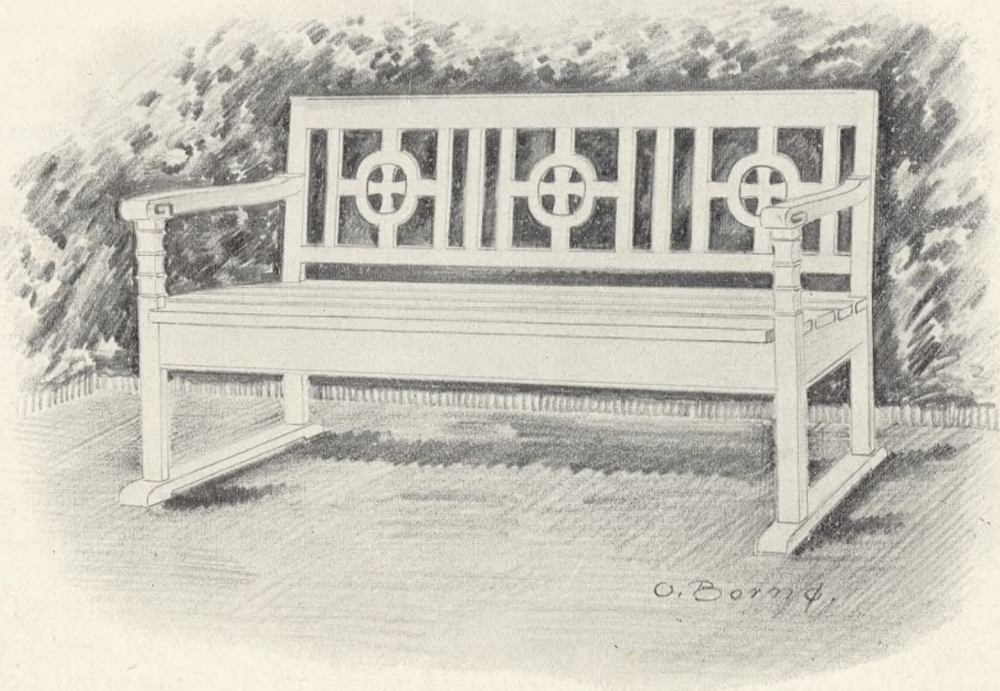
Den ny Lovs Mening er, at der foretages en *ensartet, fyldestgørende og praktisk* Registrering af Gravene, saaledes at der derved opnaas fuld Rede paa ikke alene, hvem der ejer Gravstederne, de begravede Personers Navne, Alder, forskellige Data o. s. v., men denne Registrering skal ogsaa kunne give en klar Oversigt over, *hvor* i Gravstedet, der er begravet, og *hvilke Pladser*, der er *ledige*, hvad der er af overordentlig Betydning for Gravfredens Bevarelse og for den økonomiske Udnyttelse af Kirkegaardsarealet. Som uundværlige Hjælpemidler til Opnaelse af denne Orden nævner Loven: *Kort* over Kirkegaarden, d. v. s. en Plan, hvorpaa Kirkegaardens Inddeling med Gange, Gravrækker, Gravsteder og disses enkelte Grave findes indmaalt og nummereret — og *Protokol*, der er indrettet efter sit Formaal, og endelig siger Loven, at det gælder *enhver* Kirkegaard, ogsaa de ældre.

Med Hensyn til en nærmere Anvisning paa Fremgangsmaaden ved Protokolleringen af Gravene paa en Kirkegaard, lader det sig ikke gøre her at give en Forklaring, som kan passe for alle de forskellige Forhold, der vil kunne forekomme, men to Ting er af særlig Betydning:

1. Kort og Protokol maa absolut *svare til hinanden*, Kort uden Protokol eller omvendt er uden reel Værdi.
2. For *de gamle Kirkegaards* Vedkommende bør den første Protokolindførelse straks omfatte *alle* Kirkegaardens Grave med Oplysninger 'om disse, saa vidt muligt 20 til 30 Aar tilbage i Tiden.

Ved Hjælp af Graverens Hukommelse, maaske suppleret med de Oplysninger, han eventuelt er i Besiddelse af, og som han alene kan finde ud af, lader det sig gøre gennemgaaende at faa godt Rede paa de nødvendige Oplysninger til Indførelse i Kirkegaardsprotokollen, hvorved denne bliver en uvurderlig Støtte og Vejledning for dem, der fremtidig skal have med Kirkegaarden at gøre.

Paa Grund af sin Værdi burde Kirkegaardsprotokollen af Hensyn til Ildsvaade føres i 2 Eksemplarer, ligesom Tilfældet er med Ministerialbogen.

En Kirkegaardsbænk.

Blandt de Detailler, som er med til at skabe Hygge, Skønhed og Orden paa Kirkegaardene, er Bænke for de Besøgende ikke de mindst vigtige. Dette gælder mere nu end forhen, hvor Kirkegaardene i Almindelighed laa nær Boliger og Bebyggelser, mens de nu mere og mere fjernes fra disse. Baade de Besøgende, der har lang Vej til Kirkegaarden, hvor de vil pleje deres Afdødes Grave, og de, der efter Traditionen til Føds har fulgt deres Kære til Graven, samt de, der gaar deres Aftentur paa Kirkegaarden eller har andet Årinde der, vil en Bænk synes en Nødvendighed eller i hvert Fald en Behagelighed, som nok kan tiltrænges. Saadanne opstillede Fællesbænke er da ogsaa adskilligt mere tiltalende, naar de staa der ved Vej eller Plantninger, end de Smaabænke eller Stole, der anbringes paa Smaagravstederne, og hvis Virkning bliver det utiltalende Syn af en, der sidder ovenpaa Graven (som det ofte er set), spisende sin Frokost eller læsende sin over Gravstedet udbredte Avis. Det kan derfor ikke noksom anbefales Kirkegaardsbestyrelserne at anskaffe og anbringe smukke Bænke paa Kirkegaarden, og for at være Kirkegaardsstyrelserne behjælpelige, har Foreningen fra Hr. Møbelarkitekt *O. Bornø* allerede i 1926 fremskaffet Tegning til en saadan, der ses afbildet ovenstaaende. Bænken kan staa ude om Sommeren og eventuelt bruges i Vaabenhuset om Vinteren, og den kan udføres af en stedlig Snedker eller paa Forlangende fremskaffes gennem Foreningen. Bænken anbefales derfor paa det bedste til Anskaffelse.

Foreningsmeddelelser.

BESTYRELSEN. Under 28. Februar afholdt Bestyrelsen Møde i København. Der fremlagdes bl. a. Regnskabsoversigt, som viste, at Foreningens Status var væsentligt ringere, end det i sin Tid var oplyst (se V. K. S. 11), idet der laa en Del ubetalte Regninger fra 1925 og 1926. Alle de Medlemmer, der har været opfordret til at være Medarbejdere ved Foreningens Konsulentvirksomhed, har erklæret sig villige dertil og er indforstaaet med Betingelserne i Instruksen, som ogsaa godkendtes af Bestyrelsen. Man nedsatte et Udvalg til at revidere Kirkegaardsprotokollen, Foreningens Love samt Kirkegaardsvedtægten, ligesom der nedsattes et Udvalg for Skønssager og valgtes Medlemmer til Udvalget angaaende Fællesanliggender for „Vore Kirkegaarde“ og „Havekunst“. Angaaende disse Udvalg se S. 36. Flere andre Sager drøftedes og yderebe- sørgedes.

FORRETNINGSUDVALGET afholdt Møde den 3. Januar, hvor man bl. a. behandlede flere Sager vedrørende Agitationen, Instruksen for Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden, ligesom det godkendtes, at Foreningen i Henhold til Bestyrelses- beslutning havde optaget en Kassekredit.

REDAKTIONSUDVALGET afholdt Møde den 3. Januar, hvor man bl. a. behandlede Stoffet til V. K. Nr. 2 og iøvrigt drøftede Tidsskriftets Formaal m. v.

UDVALGET FOR LOVÆNDRINGER M. V. afholdt Møde den 16. Marts. Man behandlede Protokolspørgsmaalet og naaede til Enighed om en Revision af Protokollen samt affattede en Indstilling til Forretningsudvalget angaaende delvis Overtagelse af Frands Hansens Interesser i denne Sag. Kirkegaardsvedtægten udsattes til senere Drøftelse, ligesom man ikke naaede til Ende med Behandling af Lovrevisionen.

FORENINGEN havde paatænkt at afholde et stort Møde i Odense i Tilslutning til de fynske Menighedsraads Møde sammesteds i Slutningen af Marts. Man mødte den største Velvilje og Forstaaelse hos Mødets Arrangører, men af praktiske Aarsager lod det sig ikke gøre at realisere Sagen, og Mødet udsattes til senere.

UDVALGET FOR SKØNSSAGER har til Formaal at være Kirkegaardsbestyrelser behjælpelig med forskellige Sager af kunstnerisk Art. Der tænkes saaledes særligt paa Bedømmelse af en Kirkegaardsplans Brugelighed og Værdi, Afgørelse af Betimelighed eller Lovlighed for Opstilling af større Monumenter, Mausolæer etc., hvor Kirkegaardsbestyrelsen kan være uenig med en Kunstner, Stenhugger eller Gravstedsejer etc. om et saadant Spørgsmaal. Udvalget kan i saa Fald tilkaldes for at afgive sit Skøn, og dets Arbejde kan honoreres efter nærmere Fastsættelse i de enkelte Tilfælde.

STYRELSENS OG UDVALGENES SAMMENSÆTNING findes næste Side, mens en Fortegnelse over Medarbejderne ved Konsulentvirksomheden vil fremkomme i et senere Nr. af V. K.

TILGANGEN AF NYE MEDLEMMER synes i Aar at skulle blive meget tilfredsstillende. Siden Generalforsamlingen i November er der foreløbig indtil 1. Marts indmeldt 8 Kirkegaardsbestyrelser, 2 Foreninger, 37 personlige Medlemmer og 2 Udenlandske, ialt 49. Vi kan dog kun opfordre Medlemmer til at virke for yderligere Tilgang; thi kun en stor og stærk Forening formaar at løfte de mange Opgaver, der venter paa deres Løsning.

Instruks
for Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden.
(Fortsat fra Side 24).

6.

Han undergiver sig i Stridsspørgsmaal Afgørelse for en Voldgift, som nedsættes efter Regler for saadanne i Love for „Dansk Anlægsgartner- og Havearkitektforening“.

7.

Han er indforstaaet med, at han i Tilfælde af, at der indløber Klage over Opgavens Løsning eller Honorarberegningen, og denne Klage efter en af Bestyrelsen foretagen Undersøgelse viser sig berettiget eller kendt rigtig af en Voldgiftsdomstol, da er udelukket fra fremtidig Deltagelse i Foreningens Konsulentvirksomhed.

Overenskomst
angaaende Tidsskriftstof til fælles Brug for
„Havekunst“ og „Vore Kirkegaarde“.

1.

„Havekunst“ stiller aarligt indtil 36 Sider Stof om Kirkegaardforhold til Raadighed for „Vore Kirkegaarde“, der overtager dette Stof som Særtryk, hvortil Redaktøren af „V. K.“ gør de nødvendige Ændringer (Paginering etc.)

2.

„Vore Kirkegaarde“ betaler for det anvendte Stof Bogtrykkeren efter Regning (Tilbud) samt yder til „Havekunst“ Halvdelen af Udgifterne til Clichéer, til Forfattere 5 Kr. pr. Side og til Dækning af „Havekunst“s almindelige Udgifter 2 Kr. pr. Side anvendt Stof.

3.

Stoffet fremskaffes af de respektive Redaktioner og maa forinden Optagelse være forelagt begge Redaktionsudvalg til Godkendelse, — kun Stof, hvorom man enes, kan fordres optaget i begge Blade.

4.

Til Ordning af Fællesanliggender nedsættes et Udvalg bestaaende af de to Redaktører og Forretningsførere (Kasserere), dog saaledes at dette Udvalg altid bestaar af mindst 4 Medlemmer, der i Tilfælde af, at flere af ovennævnte Poster forefindes paa een Person, vælges af Redaktionsudvalget i den paagældende Forening.

5.

Redaktionerne arbejder iøvrigt frit og uafhængigt af hinanden.

6.

Uoverensstemmelser angaaende Forstaaelse af denne Overenskomst eller Forhold angaaende det

fælles Stof henvises til Afgørelse ved et Fællesmøde for de to Redaktionsudvalg med Tilkaldelse af de respektive Foreningers Formænd, hvor Afgørelsen da træffes efter almindelig Stemmefflerhed.

7.

Denne Overenskomst er gældende for Tidsrummet 1. November 1926 til 31. Oktober 1927, men maa for at have Gyldighed være underskrevet af de respektive Redaktionsudvalg samt Foreningernes Formænd.

8.

Overenskomsten kan opsiges een Gang om Aaret til den 1. November med 3 Maaneders Varsel.

Styrelsen.

A. Bestyrelse.

Formand: Provst Simon Hansen, R. af D. p. p., Helsingør.
Næstformand: Folketingsmand P. Kammersgaard, Hasselager.
Kasserer: Kirkegaardsgartner J. Blomberg, Hillerød.
Sekretær: Havearkitekt Johannes Tholle, Københ.
Inspektør Rud. Rasmussen, Aarhus.
Kirkegaardsgartner J. Gravesen, Svendborg.
Kirkegaardsgartner C. Nielsen, Horsens.
Lærer Fr. Hansen, Skelstrup, Maribo.

B. Forretningsudvalg.

Provst Simon Hansen.
Folketingsmand P. Kammersgaard.
Kirkegaardsgartner J. Blomberg.
Havearkitekt Johannes Tholle.

Udvalg.

A. Redaktionsudvalg.

Redaktør: Havearkitekt Johannes Tholle.
Kirkegaardsgartner J. Gravesen.
Lærer Frands Hansen.
Inspektør Chr. Bech Skrydstrup.

B. Udvalg for Skønssager.

Arkitekt Aksel Finsen.
Havearkitekt Birger Errboe.
Billedhugger Elo.

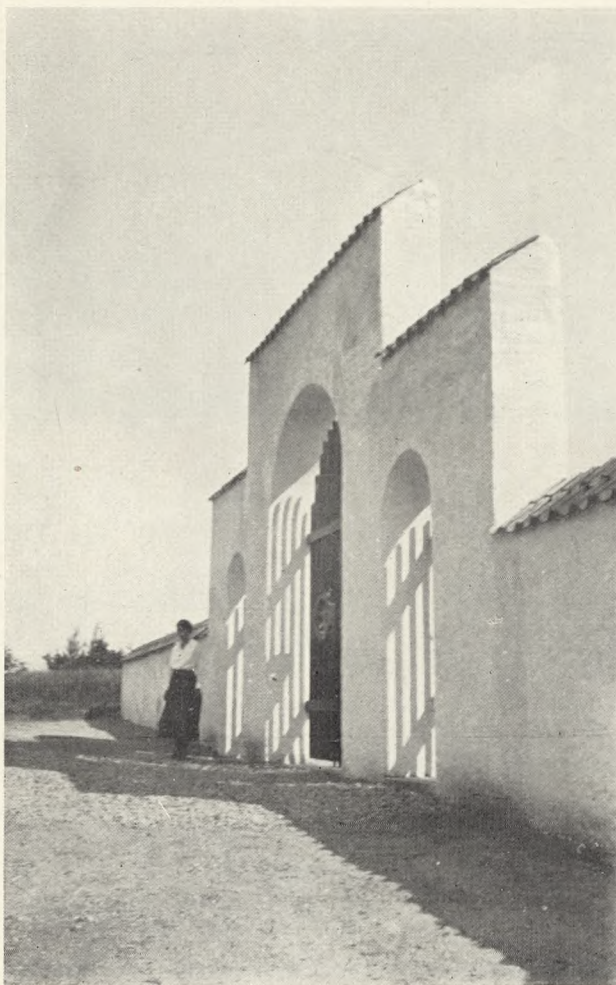
C. Udvalg for Fællesanliggender
for „Havekunst“ og „Vore Kirkegaarde“.

Kirkegaardsgartner J. Blomberg.
Lektor Georg Georgsen.
Inspektør Chr. Bech Skrydstrup.
Havearkitekt Johannes Tholle.

D. Udvalg til Lovrevision m. m.

Kirkegaardsgartner J. Blomberg.
Kirkegaardsgartner J. Gravesen.
Lærer Frands Hansen.
Inspektør Rud. Rasmussen.
Havearkitekt Johannes Tholle.

Minder fra Fællesrejsen til Indvielsen af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig.

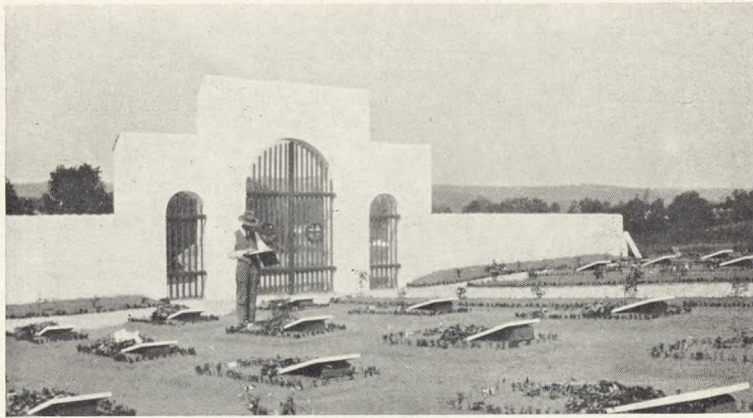
Af Lærer Frands Hansen.

I. Den sønderjydske Kirkegaard.

Da det ved Freden efter den store Verdenskrig var blevet en Kendsgerning, at Sønderjylland atter skulde tilbagegives Danmark, fyldte det alle Danske paa begge Sider af den gamle Grænse med den største Glæde og Taknemlighed.

Men i Glæden blandede sig den store og tunge Sorg over de 6000 danske Sønderjyders Liv, som det havde kostet at vinde Sønderjylland tilbage, og alle Danskes Tanker, fornemmelig Sønderjydernes, vendte sig mod Syd til Nordfrankrigs blodige Slagmarker som det Sted, der især gemte saa mange smertelige og dog dyrebare Minder om en kær Afdød: Mand, Broder eller Kæreste.

Den sønderjydske Kirkegaard i Braine. Indgangsparti.
Arkitekt Arne Finsen, København.

Det var kun en ubetydelig Procent af de i Verdenskrigen faldne sønderjydske Sønner, der blev bragt hjem. Som Minde om dem, der blev Dødens Høst paa de fjerne Slagmarker for en fremmed Sag, har de Kære i Hjemmet kun de Mindesten og Mindemure, som nu findes rejst paa saa at sige hver Kirkegaard ud over Sønderjylland, 20 à 30 Navne staar der gennemsnitlig paa hver af disse Sten.

Ud af disse Tanker fremstod saa Ideen om en fredlyst Plet, som mellem Slagmarkerne i det fremmede Land kunde samle saa mange som muligt af dem, der blev dernede.

Ved Frankrigs Imødekommenhed og under Medvirkning af mange forskellige Faktorer saavel i Danmark som Frankrig lykkedes det at faa indrettet en dansk Kirkegaard paa Vestfronten, idet den franske Stat med største Beredvillighed skænkede Jorden, og Foreningen „Sønderjydske Soldatergrave“, hvis Formand er Stiftamtmand *Haarlov*, Haderslev, skaffede sammen med „Sønderjydske Fond“ de nødvendige Midler.

Braine, en idyllisk fransk Landsby nord for Soissons, blev da den Plet af Frankrigs Jord, der blev udset og stemningsfuldt indrettet til som den slesvigske Kirkegaard at skulle gemme Støvet af de faldne Sønderjyder.

Soissons nævntes i sin Tid ofte i Krigsberetningerne, og kun en halv Times Jernbanekørsel herfra mod Nord træffer man *Braine* liggende lavt og hyggeligt i en Dalsænkning; selv tildels urørt af de ødelæggende Projektiler, som pløjede Luften over den, ligger den i et frodigt, typisk fransk Landskab mellem to Højdedrag, dem, hvorom Kampen her har drejet sig.

Medens det Soissons, som eksisterede før 1914, blev opslugt af Krigens Flamme, og efter Krigen opstod i en amerikansk Prærieby's Skikkelse, har *Braine* beholdt sine gamle romantiske Huse og den prægtige romanske Kirke, der trods et Par slemme Strejfskud dog fremdeles staar der med sit slanke Spir. Men ude paa Højdedragene mod Øst og Vest – i sidstnævnte Retning kan man endog skimte den høje Kam af „*Chemin de Dames*“, et Rædselens Helvede for Sønderjyderne – der har det gaet varmt til, og i Hundredvis er de faldet deroppe – og nu ligger deres Grav ved Bakernes Fod, midt i deres grusomme Arbejdsmark. Beviset herfor afgiver en stor fransk Soldaterkirkegaard, der ligger Syd for Byen paa en Skraaning, kun ved et Staaltraads-

Den sønderjydske Kirkegaard i *Braine*.

Interior.

hegn skilt fra dem, de kæmpede imod, vore danske Sønderjyder. Side om Side ligger Støvet af de to Fjender, som egentlig var Venner.

Den danske Kirkegaard stiger mod Syd op ad en lang Bakkeskraaning og har som en virkningsfuld Baggrund en lille Lund af Poppel, Ask og Ahorn.

Allerede paa Afstand lyser den hjemligt En i Møde med sin lange hvidkalkede Mur, tækket med røde Teglsten. Kirkegaardsgavlen mod Nord er saa meget lig den fra Søborg og Tibirke gamle Kirker i Nordsjælland, og de røde Teglsten er fremstillet paa Frederiksborg Teglværker. Arbejdet med Kirkegaarden er udført efter Arkitekt *Arne Finsens* Tegning.

Det er saaledes et lille Stykke Danmark i det fremmede.

En bred Midtergang fører fra Porten helt igennem paa langs. Paa hver Side ligger Gravene, der er dækket af levende Græstørv og omplantet med en Ring af Buksbom, medens en Klasse af Vedbend gror i Midten. Buksbom og Vedbend vil efterhaanden vokse og brede sig hvert Aar paany som eviggrønne levende Kranse – og Hegnene langs Siderne vil gro med, saa de Dødes Have bliver smukkere Aar for Aar og snart vil faa det fuldstændige Præg af en dansk Landsbykirkegaard.

Paa hver af Gravene ligger skraat ned ligesom paa Christiansfeld Kirkegaard en Marmorplade med Angivelse af den Dødes Navn, Hjemsted og Dødsdag. For Enden af Midtergangen i Baggrunden op mod den lille Lund er der rejst et stort, hvidt Kors, der ligesom i eet favner alle Gravene.

Da Kirkegaarden var færdig til Indvielse, bestemtes det, at denne skulde finde Sted ved en Højtidelighed Søndag den 15. Juni 1924 – Genforeningsdagen. Ned til denne Højtidelighed drog saa en Delegation paa 54 Medlemmer, fornemmelig Sønderjyder.

For den lille By Braine blev det en Festdag, som den sent vil glemme. Ved 3-Tiden var Vejen til Kirkegaarden fyldt med Mennesker, og da Toget med den danske Delegation ankom, stod Braines Borgmester, omgivet af sit Raad, paa Perronen for at byde Delegationen Velkommen.

Saa ordner Deltagerne sig for at gaa til Kirkegaarden; med en stor Dannebrog-

Den sønderjydske Kirkegaard i Braine.
Indvielsen den 15. Juni 1924.

fane i Spidsen, baaret af en dansk Student, der har været med i Krigen, bølger Toget sig gennem det rige franske Landskab, hilst ærbødigt af Befolkningen.

Foran Kirkegaarden mødes Toget med de franske og danske Myndigheder samt mange i Paris bosiddende Danske; Porten til Kirkegaarden aabnes, og Kortegen gaar op ad Midtergangen, hvorefter den egentlige Højtidelighed foregaar omkring det store hvide Kors, indledet med Salmen: „Til Himlene rækker din Miskundhed, Gud!“

Pastor *Troensegaard-Hansen*, Graasten, oplæste forskellige Stykker af den hellige Skrift paa Dansk og Fransk og sluttede sin Tale saaledes: „Disse Grave skal herefter minde om, at engang drog unge Mænd fra Sønderjylland ud og kæmpede med Lydighed og Sandhed og dog med Kærlighed til det derhjemme. Og Gudskelov, at de gjorde det: derfor Fred med deres Minde!“

Med Jord medbragt fra Adsbøl Kirkegaard i Sønderjylland indviede Præsten derefter Kirkegaarden. Forinden Højtideligheden sluttede, holdt Professor *Verrier*, en af Danmarks, specielt Sønderjyllands Venner i Frankrig, en smuk Tale paa fuldendt Dansk, hvis Slutning lød saaledes:

„De danske Slesvigere var Frankrigs venlige Fjender, og vi Franske bærer intet Nag, men respekterer de Døde, som faldt paa Ærens Mark, idet vi forstaar, hvor vanskelig, ja fortvivlet deres Stilling var under Udførelsen af deres tunge Pligt. . . .

Disse Faldne hviler nu at betragte som i et Stykke dansk Land, hvor de første Indtryk viser dansk Stil og danske Farver, og besegler saaledes det Venskab, der er blevet til under samme Ulykke i 1864 og 70 og nu under samme Oprejsning. . . .

Men for vore venlige Fjender, hvis Minde vi i Dag ærer under Danmarks skønne Flag, vil vi tro, at midt under den uhyre Blodsudgydelse lyste Haabets hvide Kors for deres Øjne.

Slumrer derfor sødt i Frankrigs Jord, vi mindes Eder, som var det i Eders eget Moderland.“

Det var en Stund af betagende Højhed og hjertegribende Alvor for alle tilstedeværende, en særegen gribende Oplevelse, der aldrig vil glemmes.

Den sønderjydske Kirkegaard i Braine.
Kig gennem Porten.

Konkurrencen om Udvidelse af Sorgenfri Kirkegaard, Lyngby

En Konkurrence om et dansk Kirkegaardsanlæg er en Sjældenhed, og selv om det flere Gange er krævet, at man ved større Projekteringsarbejder arrangerede en saadan, er dette ikke sket. Nogen synderlig Erfaring for, hvorledes en saadan udskreves og virkede, har man derfor ikke haft, hvorvel man nok har kunnet parallelisere fra Parkkonkurrencer til Kirkegaardskonkurrencer, og om man havde villet det, fra det første Omraades Konkurrencer maatte have kunnet udnytte derved indvundne Erfaringer ved Udskrivelse og Bedømmelse af Kirkegaardskonkurrencer.

Ved den Konkurrence, som nærværende omhandler, har man ikke haft synderlig heldigt Greb paa det første Omraade: Konkurrenceudskrivningen. Om der ligger nogen større Tanke bag ved, skal være usagt; men man har Lov til at undre sig, naar en Kommune som Lyngby for det første nøjes med at publicere Konkurrenceudskrivningen i et lokalt Blad, som ikke kan forudsættes læst af andre end Kommunens Beboere, og for det andet ikke stiller mere end een Præmie (paa 500 Kr.) i Udsigt plus „Ret til at købe andre Projekter for 100 Kr. Stk.“, naar man samtidigt forbeholder sig enhver Ret til at „benytte disse Projekter eller deres Ideer“. Regner man, at Omkostningerne ved Kirkegaardens Udvidelse kan blive c. 20,000 Kr., hvad meget let kan blive Tilfældet, er det et saare beskedent, ja urimeligt lille Honorar, Kommunen paa den Maade kan nøjes med at betale Forfatteren til det benyttede Projekt.

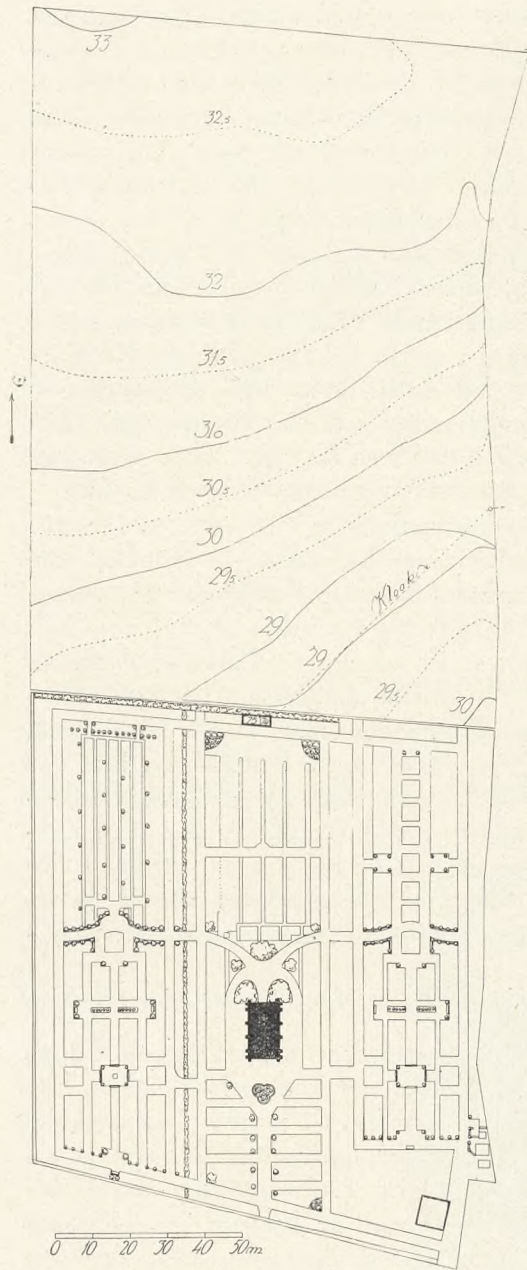
Til Brug for Deltagerne i Konkurrencen udleveredes foruden to Planer et Program, der i al sin Omstændelighed netop ikke sagde, hvad det skulde sige, nemlig hvorledes Planerne vilde blive bedømt, især i hvilken Rækkefølge man kunde regne med, at man tog Hensyn til praktiske, økonomiske, æstetiske m. fl. Forhold, og idet der viser sig at være et betydeligt Misforhold mellem Programmet og Bedømmelsesproportionerne, skal begge Dele i det følgende stilles overfor hinanden, idet man ubetinget maa lade Kommunen, at Affattelsen af de sidste ikke lader noget tilbage i Tydelighed, men til Gengæld burde de Forhold, som disse paapeger, naturligvis ligesaa ubetinget være meddelt Deltagerne som værende de Hovedpunkter, hvorefter Projekterne bedømtes.

I Programmet stilles bl. a. følgende Punkter op som Krav, Henstillinger eller Ønsker:

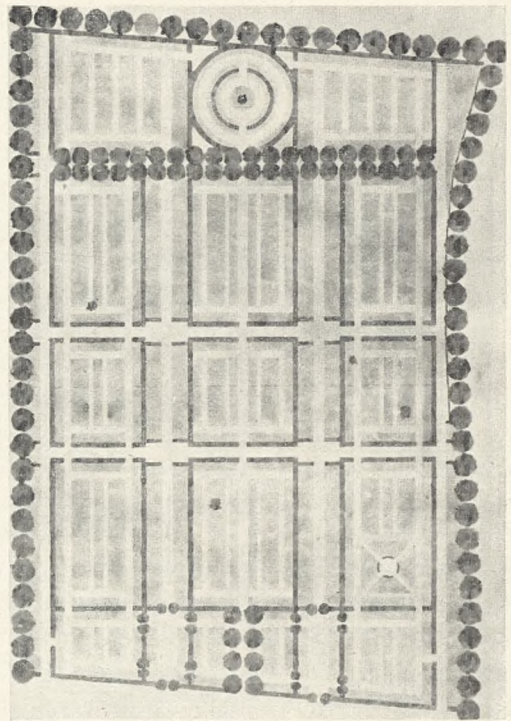
„Paa Detailplanen . . . angives foruden de projekterede Hovedveje og Gange paa det nye Terrain tillige Gravstedsordningen, idet der kan skelnes mellem fritliggende Familiegravsteder (mindst 5×5 m²), dobbelte (5 m dybe) og enkelte (2,5 m dybe) Liniebegravelser . . . Det er dog ikke nødvendigt at foretage en Opdeling af Terrainet i de enkelte Gravsteder. Det er tilstrækkeligt ved Maalangivelser at vise, hvilken Art Begravelse et Terrain er bestemt for. Desuden skal der paa Planen indtegnes saadanne Anlæg og Beplantninger, som de konkurrerende maatte finde ønskeligt . . .

Til Oplysning for Deltagerne tjener endvidere følgende:

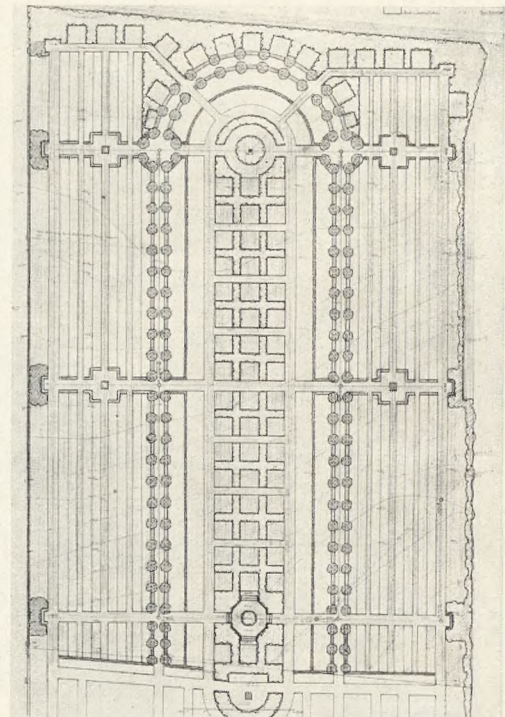
- 1) at der er Mulighed for en mindre Skelregulering langs det ny Areal Østside . . .
- 2) at den . . . viste 3,0 brede Sti . . . skal tjene som Forbindelsesvej mellem . . .

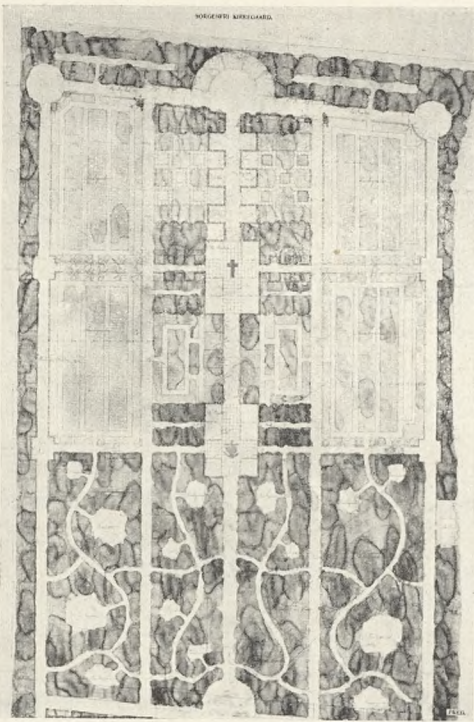
Opmaaling. 1:2000.
Nederst den gamle Kirkegaard, øverst Arealet,
hvorom der konkurreredes.

Arkitekt Einar Rasmussen, Gentofte. (Præm.)

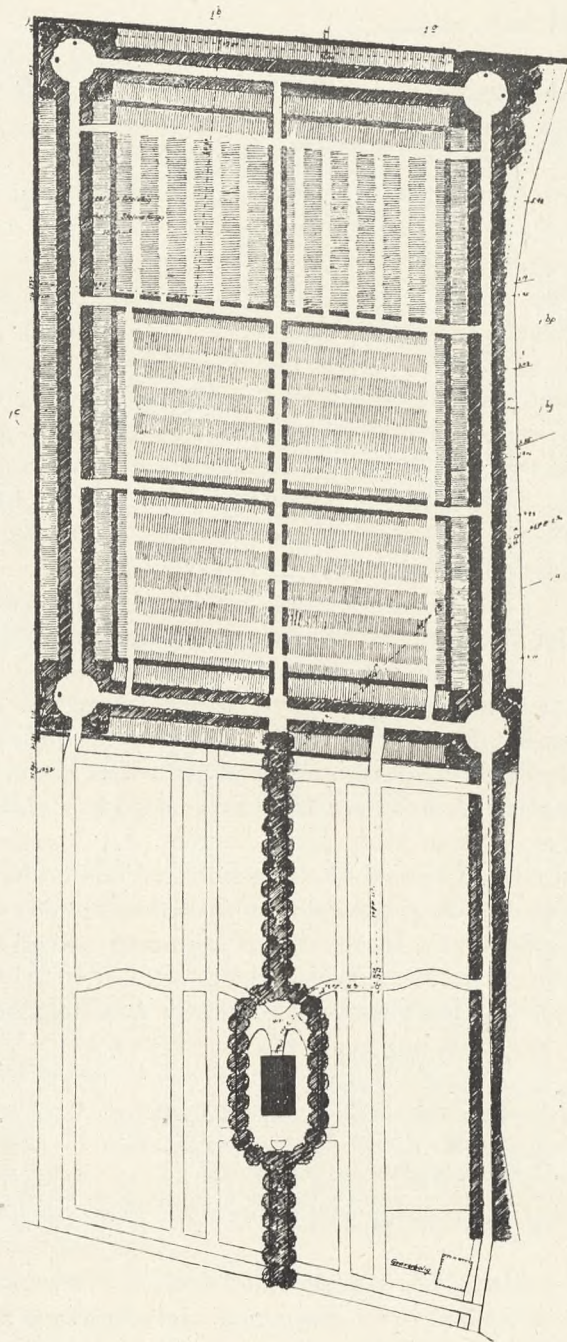
Anlægsgartner Vald. Hansen, Kbh. (Indk.)

Arkitekt *Edvin Christiansen*. (Indk.)

C. Th. Sørensen. Perspektivtegning.

Havearkitekt *C. Th. Sørensen*, Kbh. (Indk.)

to Matr. Nr. . . . , hvorfor man ønsker denne Sti holdt udenfor den egentlige Kirkegaard og hegnet mod denne,

3) at den høje Bøgehæk mellem den eksisterende Kirkegaard og det ny Areal vil blive sløjft,

4) at den Vej paa den eksisterende Kirkegaard, hvori der . . . er indtegnet en Kloakledning, er udlagt i 3,0 m.s Bredde og befæstet med Singels, saa den kan bruges som Kørevej fra Kapellet til det ny Areal,

5) at Størstedelen af Smaagravstederne paa den eksisterende Kirkegaard ret Nord for Kapellet mellem dette og Nordskellet vil være sløjfede indenfor en ret kort Aarrække, saa der er Mulighed for Anlæg af en bred Gang fra det højtliggende Kapel ned over det nævnte Areal. Dog kan Gravstederne Nr. 74 og 75 (se Opmaalingen Pag. 42), hvorover en saadan Gang, hvis den skulde gaa i lige Flugt ind gennem Bøgehækken ved Markskellet, maatte føres, næppe sløjfes indtil videre.

6) Det ny Areal afvandes til den paa Planerne viste Hovedkloak, der er lagt. Der ønskes saa vidt muligt ikke udlagt Gravsteder over Ledningerne, saaledes at man til enhver Tid er fritstillet m. H. t. Eftersyn og Opgravning til denne Kloak. Dog kan Kloaken, hvis ganske særlige Grunde maatte gøre det ønskeligt, omlægges noget.

7) Kisterne skal staa med Underkant i Dybde plus 2,20 under Terrain . . . hvorfor det lave Terrain omkring plus 20,00 Kurven enten maa opfyldes noget eller udlægges til andet end til Gravsteder.

Endelig anførtes det, at det samlede Areal af den gamle Kirkegaard var 16,549 m², det nye 22,420, og at man tænkte sig Udvidelsen foretaget successivt“.

Som Følge af Programmets Fremhævelse af Hensyn til Kloakledningen, Indrettelse af større (efter Lyngby-Forhold formentlig ret uforholdsmæssigt store) Familiegravsteder, Hensyn til de to Gravsteder, som man ikke mente at kunne sløjfe, og som hindrede Gennemførelsen af en iøvrigt meget nærliggende Løsning af Færdselsproblemet m. fl. Forhold, maatte de konkurrerende forudsætte, at det var efter disse Hensyn, Planen vilde blive bedømt. En Mængde af Deltagerne havde da ogsaa taget skyldigt Hensyn til de opstillede Punkter, hvorimod adskillige andre ikke havde gjort det. Og Proportionerne for Bedømmelsen viste, at netop flere af de Forhold, som Deltagerne i Henhold til Programmet satte i første Række, ved Bedømmelsen anførtes som secundære Synspunkter, mens helt nye Fordringer pludselig dukkede op.

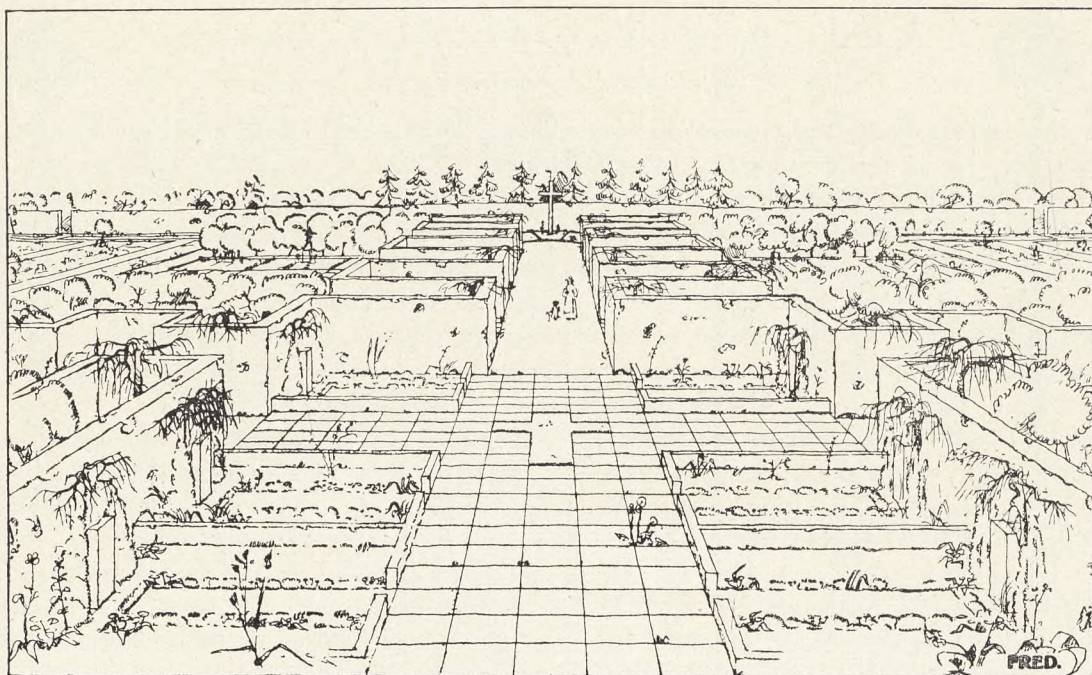
Ved Bedømmelsen opstillede man følgende:

<i>Hovedsynspunkter:</i>	6. Æstetisk Behandling.
1. Udnyttelse af Arealet.	<i>Sekundære Synspunkter:</i>
2. Egnethed til successiv Udformning.	7. Det lave Terrains Udformning.
3. Forbindelsen med den gl. Kirkegaard.	8. Færdselsordningen.
4. Randbehandling og Beplantning.	9. Pladser til Affald.
5. Skøn over, hvorvidt Planen er forholdsvis billig eller forholdsvis dyr.	10. Klassificering af Gravsteder og Begravelser med særlig Beliggenhed.

Mens der saavidt vides ikke har været saglig (kirkegaardskyndig eller gartnerisk) Assistance ved Udformning af Programmet, var Hr. Kommunegartner *G. N. Brandt* tilkaldt ved Bedømmelsen.

Af de her offentliggjorte Projekter vil det kunne skønnes baade i hvor høj Grad, Præmietagerne har taget Hensyn til Programmets Ordlyd, og i hvilken Grad Bedømmelseskomiteen har gjort det. I Hovedsagen kan man sikkert (ud fra Bedømmelses-

proportionerne) sanktionere Bemærkningerne i Betænkningen, der for de præmieredes Vedkommende lyder:

„*Betula*” (Hr. Anlægsgartner Valdemar Hansen): „Økonomi og Vejforhold er gode, men Randbehandlingerne og de mange Hjørnegravsteder i Midterpartierne er uheldige. Om Midteraksen gælder Bemærkningerne for „*Nepeta*” („lagt overdreven Vægt paa Fortsættelse af det gamle Kapels Akse“), ligesaa Anordningen af de nordlige Familiegravsteder („er smukt ordnede“).

„*Pinus*” (Hr. Havearkitekt C. Th. Sørensen): Et smukt Projekt med god Økonomi. Dets Mangler er mindre god Forbindelse med den gamle Kirkegaard og de mange skæve Vinkler. Ideen i Beplantningen er smuk, men lidet egnet til successiv Udførelse“.

„*Fred*” (Hr. Arkitekt Edvin Christiansen): „Trods sine smukke Enkeltheder indeholder Projektet dog ikke Momenter, der er anvendelige under de givne Forhold“.

„*Rød Cirkel*” (Hr. Arkitekt Einar Rasmussen): „Sammenlignet med „*Pinus*“ . . . ., der er udformet efter lignende Principper, har Projektet undgaaet Overtal af skæve Vinkler. Endvidere giver den stærke Opdeling i smaa Haver stor Intimitet. Tværgangene uden Grave er en af Projektets adskillige smukke Enkeltheder. Nichegravstederne kan paa tilfredsstillende Maade indrettes paa passende Steder. Forfatteren har ikke gjort tilstrækkeligt Rede for Randbehandlingen“.

Flere af Deltagerne i Konkurrencen indsendte foruden Planerne ogsaa Beskrivelser, som vi dog ikke er i Stand til at meddele Indholdet af.

Af de her nævnte og af Bedømmelsesudvalget fremhævede Projekter modtog de tre førstnævnte 100 Kr., medens sidstnævnte, Hr. Arkitekt Einar Rasmussen, Gentofte, fik Præmien paa 500 Kr.

Perspektivtegning. Arkitekt Edvin Christiansen.

Vedligeholdelse af Grave.

Af Grosserer A. Reimann-Hansen.

I Tyskland findes der en Forordning om Istandsættelse og Vedligeholdelse af Grave, idet der i §§ 15 og 26 staar: „Vedligeholdes ikke Grave, Gravsten og Indhegninger, bliver almindelige Grave jævnedes og Gravstene fjernede. Familiegrave vil paa de efterladtes Bekostning blive istandsatte og bortsolgte efter 25 Aars Liggetid (Gravfred)“. Den Paragraf trænger vi ogsaa til at faa ind i vore Paragrafer for Vedligeholdelse af Grave, og lægge man ogsaa Mærke til, at Gravfred er 25 Aar i Stedet for som hos os 20 Aar. Det er sørgeligt at se, hvor mange Grave, der ikke passes eller vedligeholdes – ja endog her i København findes der mange paa de offentlige Kirkegaarde.

Det er sørgeligt, at de Efterlevende ikke har mere Respekt for Døden og Pietetsfølelse overfor den Døde og de andre Efterlevende. – En Kirkegaard skulde være en Have, godt holdt, smuk og hyggelig, altid Sneen skuffet bort i Hovedgangene; det mangler der ofte. En Uskik, der gerne skulde væk, er, at der sættes indtil tre Sten over den Døde, og den første kommer paa selve Begravelsesdagen.

Paa en Landsbykirkegaard skal den første Grav altid bevares for Efterverdenen, dertil Præsternes og Lærernes samt de enkelte betydelige Mænds i det Sogn, hvor de er begravet, og holder Familien ikke saadanne Grave, saa skal Kirkegaardsbestyrelsen sørge for det. I Byerne skal der gaas frem efter lignende Regler, men her skal *ikke* Lærergravene bevares. En Kirkegaard skal være en Historiebog, der fortæller om svundne Tider, og som alt gammelt og ædelt skal den holdes i Hævd og Ære. Der er mange pænt holdte Kirkegaarde.

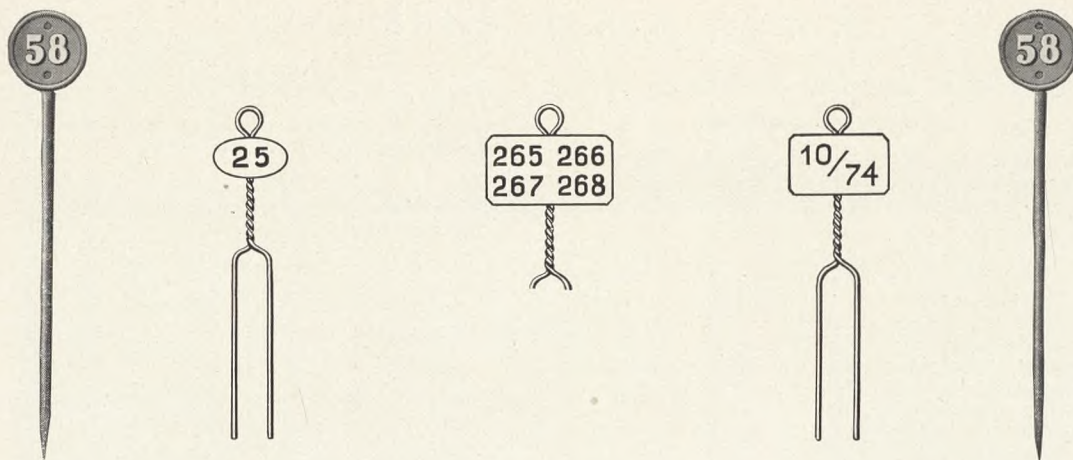
Naar en Grav ikke passes, burde den sløjfes og tilsaas med Græs, indtil Gravfreden løber ud. At Tyskerne ikke selv holder alle Grave i smuk Stand, vidner den tyske Grav paa Skagen Kirkegaard om, den er fra før Krigen, over en strandet Krigsbesætning, hvorimod Graven fra Krigen holdes i pæn Stand. Den tyske Fane plantedes der paa den, ligesom den sænkedes over den f. Eks. ved en Spejderfest for nogle Aar siden. Al Demonstration skal være bandlyst paa en Kirkegaard – kun en stille Andagt og Blomster samt Baand for de faldne i Nationens Nationalfarver.

* * *

Idet Redaktionen i Hovedsagen gaar ind paa det Synspunkt, som vort Medlem, Hr. Grosserer A. Reimann-Hansen, fremhæver om Vedligeholdelse af Gravene, maa det dog bemærkes, at den nugældende Kirkegaardslov allerede indeholder Bestemmelser om dette Forhold, nemlig i Lovens § 23, særligt Stykke 2. At Kirkegaardene og deres Grave bør afspejle Sognets Historie, er et interessant Moment for Kirkegaardens Drift, og det er et memento til alle, der giver sig af med at regulere Kirkegaarde, saa man tager sig i Agt og ikke gaar for haardt frem imod de gamle Grave.

Red.

Numerering af Gravstederne.

„Paa enhver Grav bør der sættes en Nummerpæl af Egetræ, Jern eller mindst lige saa holdbart Stof med tydelig Angivelse af Nummeret i Kirkegaardsprotokollen“ – Saaledes lyder Lovens Ord om Mærkning og Numerering af Gravstederne, – en Foranstaltning, som adskillige Kirkegaarde endnu ikke har faaet indført; men som Synet ikke længere kan se igennem Fingrene med. At Gravstedsmærkningen og Protokoleringen nøje skal svare til hinanden, er allerede paavist (se „V. K.“ S. 33), og at den maa støtte sig til Kortet over Kirkegaarden, er givet. Et Spørgsmaal er det da i Virkeligheden kun om, hvorledes Numerpælen skal se ud, hvad den skal laves af, og hvor den skal anbringes. For at tage det sidste først, da maa Fordringen være denne, at den anbringes saaledes, at den er let at finde og samtidigt ikke skæmmer Gravstedet. En diskret Numerpæl anbragt i bageste Hjørne op mod Hækken, vil i Reglen kunne ses af den Søgende fra Gangen, og den vil i Reglen ikke skæmme Gravstedet. Men man maa være konsekvent i Opstillingen, saaledes at Pælene stedse er at finde f. Eks. i venstre Hjørne og ikke snart i højre, snart i venstre.

Spørgsmaalet om, hvorledes Pælen skal se ud, og hvad den skal være lavet af, afgøres paa lignende Maade deraf, at den skal virke diskret og dog være let at finde og Tallene paa den lette at læse. Dertil skal den saavel af Hensyn til, at den ikke gerne maa flyttes eller fjernes fra Gravstedet, og at den skal være økonomisk i Brugen, – være *holdbar*. Af alle disse Aarsager udgaar af sig selv Pæle med Skilte af Emaille eller Porcellæn af det Udvalg, der maatte være til Raadighed, – og selv om Loven udtrykkeligt nævner Egetræ til dette Brug, er dette hverken paa Grund af Muligheden for let at kunne læse Bogstaverne deri eller paa Grund af Holdbarheden at anbefale. Tilbage bliver der praktisk talt ikke andre end tre Sorter Pæle: Jern, Jernbeton- eller Zink-Numerpæle. Hvad man skal vælge deraf, vil i Virkeligheden være afgjort af Økonomien ved Anvendelsen, – Indkøbspris i Forbindelse med Varighed. En Rolle kan det naturligvis ogsaa spille, hvor praktisk haandterlige Pælene er (Vægt f. Eks.) og hvilke Typer, der er paa Pladerne. Men Forbruget af disse Artikler har allerede fremkaldt en særlig Industri med specielle Typer paa Pæle, til hvis tre Annoncer i „Vore Kirkegaarde“ vi tillader os at henvise de ærede Forbrugere.

Foreningsmeddelelser.

Overenskomst angaaende Overtagelse af en Kirkegaardsprotokol.

Mellem undertegnede, „Foreningen for Kirkegaardskultur“ og Førstelærer Frands Hansen, Skelstrup pr. Maribo, er indgaaet følgende Overenskomst:

Den af Fr. Hansen udarbejdede, paa eget Forlag udgivne og hos Firmaet C. Schönemann fremstillede Kirkegaardsprotokol, der er anbefalet af Danmarks Provsteforening og godkendt af Kirkeministeriet som fyldestgørende for Bestemmelse i Loven af 30. Juni 1922 om, at der ved enhver Kirkegaard skal føres en Protokoll over alle Begravelser,

overdrages herved til „Foreningen for Kirkegaardskultur“, der erholder Forlagsretten for Fremtiden mod at yde Frands Hansen en Godtgørelse af Kr. 5 (fem) pr. solgt Eksempplar af Protokollen.

Afregning af Tilgodehavendet finder Sted aarligt pr. 1. Januar; Foreningen har dog Ret til at ændre dette Forhold til, at der udbetales Fr. Hansen en Sum een Gang for alle, stor Kr. 5000,00 (fem Tusinde), naar Bestemmelse herom tages inden Udgangen af 2 (to) Aar fra denne Overenskomst Dato. I Tilfælde af Fr. Hansens Død, er Foreningen forpligtet overfor hans Enke, saalænge hun lever, og eventuelt overfor Fr. Hansens Arvinger (Børn) dog i sidstnævnte Tilfælde ikke ud over 10 (ti) Aar fra 1. Januar 1928.

Denne Overenskomst, der træder i Kraft pr. 1. Januar 1928, maa for at have Gyldighed være sanktioneret af „Foreningen for Kirkegaardskultur“s ordinære Generalforsamling 1927. Indtil Overenskomsten træder i Kraft overtager Foreningen Protokollen i Kommission paa ovennævnte Vilkaar.

Pr. „Foreningen for Kirkegaardskultur“:

Simon Hansen,
Formand.

Helsingør, d. 7. Maj 1927.

Protokollens Ejer:

Frands Hansen.

Skelstrup pr. Maribo, d. 5. Maj 1927.

Medarbejdere ved Konsulentvirksomheden.

J. P. Andersen, Havearkitekt, Viksø.
J. Blomberg, Kirkegaardsgartner, Hillerød.
G. N. Brandt, Kommunegartner, Charlottenlund.
Bruus-Jørgensen, Anlægsgartner og Havearkitekt, Hellerup.
Elo, Billedhugger, København.
Birger Errboe, Havearkitekt og Graver, Hellerup.
E. Erstad-Jørgensen, Havearkitekt, Frederiksberg.
Arne Finsen, Arkitekt, København, M. A. A.
Georg Georgsen, Havearkitekt, København.
Jens Gravesen, Kirkegaardsgartner, Svendborg.
Frands Hansen, Kirkegaardsregistrator, Skelstrup.
Valdemar Hansen, Anlægsgartner, Frederiksberg.
Chr. Nielsen, Kirkegaardsgartner, Horsens.
Rud. Rasmussen, Inspektør, Aarhus.
Johannes Tholle, Havearkitekt, Frederiksberg.

Revisorer.

Chr. Bech Skrydstrup, Inspektør, København.
Kjær, Kirkegaardsgartner, Gentofte.

Medlemsfortegnelse.

(fortsættes).

A. Kirkegaardsbestyrelser, Menighedsraad etc.

1. Aagerup Menighedsraad.
2. Aalborg Kirkegaardsbestyrelse.
3. Abild Sogns Menighedsraad.
4. Bagenkop Kirkedistrikts Menighedsraad.
5. Birkerød Menighedsraad.
6. Brabrand Kirkebestyrelse.
7. Bregninge Kirkebestyrelse (Fyn).
8. Dalbynder Sogns Kirkeudvalg.
9. Egebækvang Menighedsraad.
10. Elmelunde Menighedsraad.
11. Gangsted og Søvind Menighedsraad.
12. Gjellerup Kirkebestyrelse.
13. Gjern Menighedsraad.
14. Grinderslev Menighedsraad.
15. Gurre Menighedsraadsreds.
16. Haarby Kirkebestyrelse.
17. Haderslev, Vor Frue Sogns Kirkeforstanderskab.
18. Hellebæk Menighedsraad.
19. Helsingør Kirkegaardsbestyrelse.
20. Hjørring Kirkeudvalg.
21. Holbæk Menighedsraad.
22. Hornbæk og Hellebæk Menighedsraad.
23. Horne Menighedsraad.
24. Hornum Sogns Menighedsraad.
25. Humlebæk Kirkes Menighedsraad.
26. Hundstrup Menighedsraad.
27. Hyllinge Menighedsraad.
28. Jels Sogns Menighedsraad.
29. Kettrup Menighedsraad.
30. Kirkerup Menighedsraad.
31. Klostersognets Menighedsraad, Horsens.
32. Krønge Menighedsraad.
33. Kølke Menighedsraad.
34. Lading Sogns Menighedsraad.
35. Ljørslev og Ørding Menighedsraad.
36. Lyngaa Kirke.
37. Læborg Sogns Menighedsraad.
38. Løgumkloster Menighedsraad.
39. Magleby-Stevns Menighedsraad.
40. Marstal Kirkegaardsbestyrelse.
41. Nakskov Menighedsraad.
42. Nidløse Sogns Menighedsraad.
43. Nykøbing Falster Menighedsraad.
44. Nørre Alslev Sogns Menighedsraad.
45. Nørre Bork Kirkebestyrelse.
46. Nørre Vedby Menighedsraad.
47. Outrup Kirkebestyrelse.
48. Randbøl Menighedsraad.
49. Refsnæs Sogns Menighedsraad.
50. Ribe, St. Katrine Sogns Menighedsraad.
51. Roskilde Domsogns Menighedsraad.
52. Rudsvedby Menighedsraad.
53. Rye Kirkebestyrelse.
54. Skagen Kirkebestyrelse.
55. Skannerup Menighedsraad.

Minder fra Fællesrejsen til Indvielse af den danske Soldaterkirkegaard i Nordfrankrig.

Af Lærer Frands Hansen.

II. Andre Soldaterkirkegaarde og Mindekirkegaarde.

Frankrig paatog sig den uhyre Opgave at rense Fronten for alle de Lig, der ved Krigens Slutning laa spredt omkring i tilfældige Grave eller tildækket i Granathullerne og Skanserne. Fra Vogesernes Sydspids til Lille samledes 1 Million Lig paa mægtige Kirkegaarde enten hver Nation for sig eller Ven og Fjende Side om Side.

Hele Fronten blev i den Anledning inddelt i 3 Regioner med hver 25 Sektioner. I Braure-Sektionen fandtes alene 50,000 Lig, men i hele 2. Region ligger nu 350 Kirkegaarde med 17,000 Faldne paa den største.

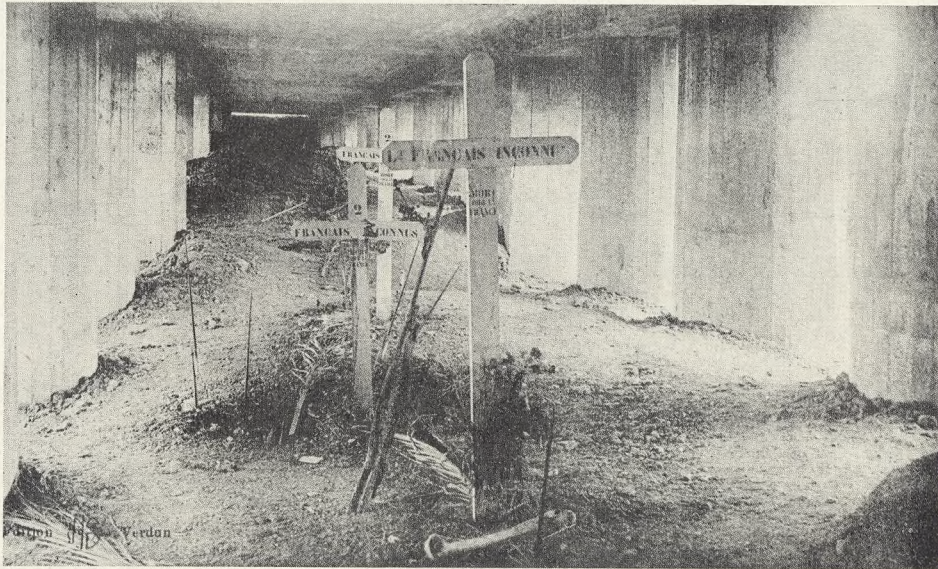
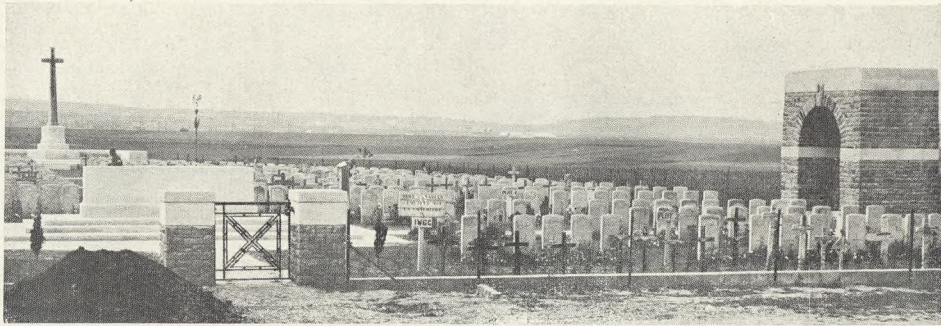
Kun Sønderjyderne er samlet fra hele Fronten, ellers er de faldne begravet, hvor de er fundet, men alligevel har det kostet et enormt Arbejde; mange af Arbejdskolonnernes Folk havde ikke Nerver til denne Virksomhed ret mange Maaneder ad Gangen. Store Fabrikker var beskæftiget med at lave denne ene Millionartikel: Kister og Kors. 75 Kontorer ledede Identificeringen, Transporten og Kirkegaardenes Anlæggelse, og Frankrig vilde ikke hvile, før hver af dets faldne Sønner havde faaet sit lille Mindesmærke med Fællesindskriften: „Mort pour la France“.

* * *

Verdun er Krigsrædslernes frygteligste Sted; hvad her viser sig for Beskueren trodser enhver Beskrivelse. Man regner, at der i dette Omraade er faldet 1 Million Mand, 600,000 paa tysk og 400,000 paa fransk Side. Det var jo ogsaa Verdunforterne med de berømte Navne: *Vaux* og *Douaumont*, der tog Stødet af.

Med ejendommelige Følelser betræder man disse omstridte Punkter. *Fort de Vaux* blev kun een Gang erobret af de tyske Tropper, efter at der i lang Tid daglig var sendt 80,000 Granater ned over Fortet, og at dette kostede Menneskeliv, vil ikke

Belgisk Soldaterkirkegaard, Blangy, Nordfrankrig.

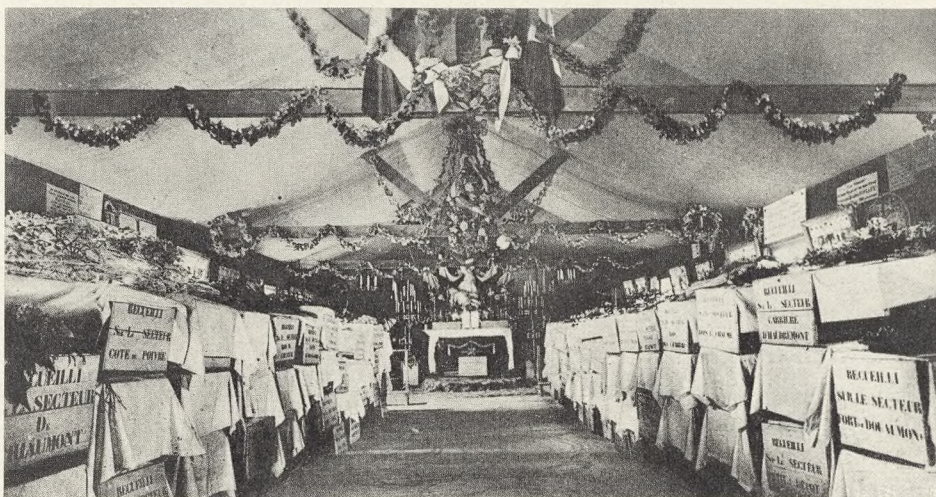
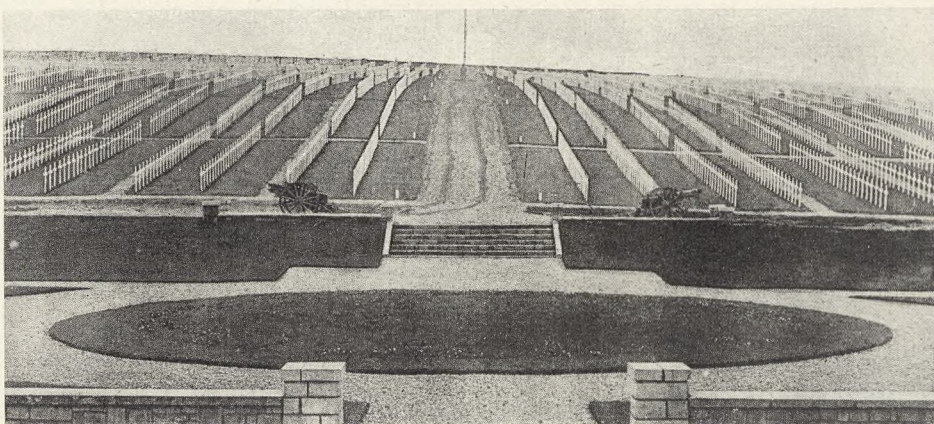

undre. Rundt om paa Fortet ligger smaa indhegnede Pletter Jord, der indeholder Støvet af faldne Helte. Her ligger en Helt, hvis Moder paa et Kors siger de gribende Ord: „Min kære Søn! Siden disse Øjne er lukkede, er mine ikke holdt op med at græde!“

Et andet frygteligt Sted er *Fort Douaumont*, paa hvis Omraade den saakaldte *Bajonetgrav* findes. Her stod i en Skyttegrav 84 franske Infanterister i Kampstilling med opplantede Bajonetter rede til at gaa frem til Angreb, da, formentlig ved een eller flere samtidige Granatsprængninger, Skyttegraven styrter sammen om dem og begraver dem levende; de staar der endnu, og man ser Bajonetspidserne rage op af Jorden. Over Stedet lod Amerikanerne opføre et Mindesmærke formet som en lang, tung Cementblok hvilende paa korte firkantede Søjler; det hele skal vel symbolisere det kvælende Favntag, som kom over de ulykkelige.

Et tredie Sted fuldt af forfærdende Alvor er *Kapellet* eller *Bensamlingsstedet*. Udvendig ligner det en stor Træbarak, men indvendig er det formet som en Kirke med

Øverst: Canadisk Soldaterkirkegaard i Avion.
Nederst: Bajonetgraven ved Fort Douaumont.

Alter, hvor der til Stadighed brænder Lys. Herinde staar opstillede i flere Lag ca. 125 Kister fyldt med Benrester, som er fundne paa den omgivende vældige Slagmark, der ligner et Maanelandskab gennemhullet af Granater og bogstavelig talt dødsøde.

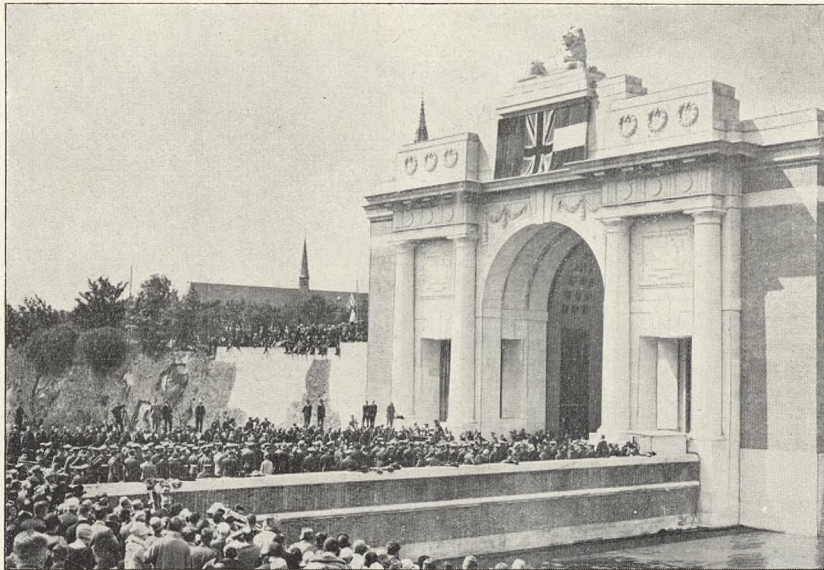
Paa disse Kister har paarørende til de faldne anbragt forskellige Kranse, Krucifiks, Billeder o. l. – Det er Meningen, at der til disse Kister med Tiden skal opføres et stort og prægtigt Dødskapel, der tillige kan tjene som samlet Krigsmindesmærke.

* * *

Nu ligger Krigens Afslutning snart 10 Aar tilbage i Tiden, og det er kun dens Eftervirkninger, der nu tilsyneladende føles. Selve det blodige Skuespil med dets Grusomhed og uudtalelige Lidelser er ligesom kommet os paa saa lang Afstand, at det hele snarere føles og tænkes som en ond Drøm end som Virkelighed. Men har man færdedes paa de Steder, hvorom der her er fortalt – ikke som den billfarende Tu-

Øverst: Amerikansk Soldaterkirkegaard i Argonnerne.

Nederst: Bensamlingskapellet indvendig.

rist, der kommer af overfladisk Nysgerrighed, standser et Øjeblik for derefter at fare videre til den næste Sensation – og givet sig Tid til at se og tænke med hele den forfærdelige Krig som Baggrund og tilmed maaske i Følge med Mennesker, der paa disse Steder har lidt Tab, som ikke forvindes, saa kommer de frygtelige Begivenheder til at staa for en i al deres forfærdende Alvor og grusomme Virkelighed.

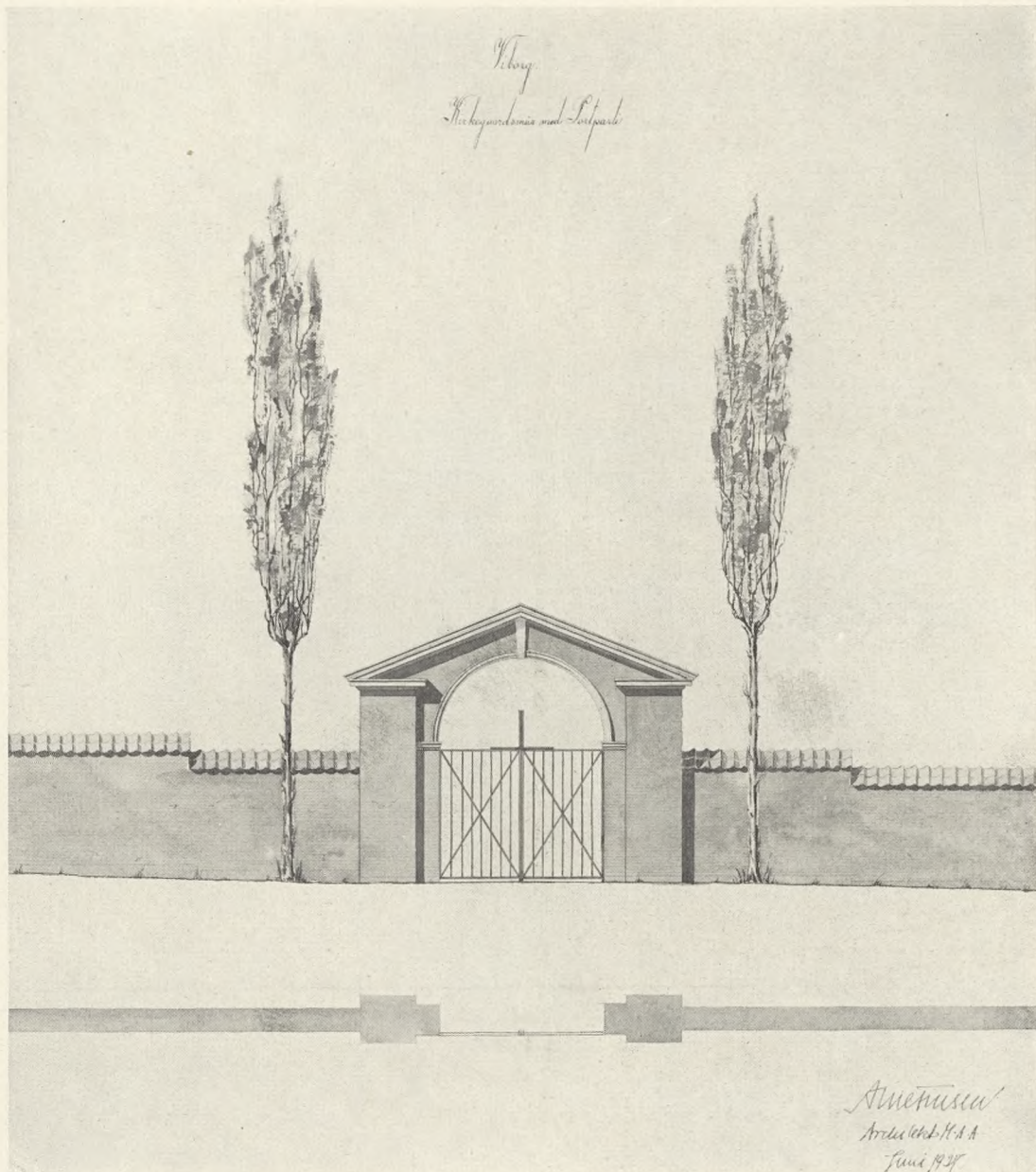
Og intet vidner mere om denne Virkelighed end Nordfrankrigs *Krigskirkegaarde*.

Man kører en Sommermorgen ud gennem Verduns gamle imponerende Fæstningsport over Meuseflodens smilende Strøm ud i det omgivende Landskab. Pludselig ser man i en Dalsænkning eller paa Skraaning af en Bakke, hvorledes Solens Straaler blinker paa og ligesom leger med noget, man ikke straks forstaar, hvad er, før det gaar op for en, at det er en af de mange Krigskirkegaarde, hvis Hundreder, ja Tusinder af Kors kaster Solens Straaler tilbage til vort Øje med et Billede af den mest hjertegribende Art.

Disse Hundreder af Kirkegaarde har for lange, lange Tider skrevet deres forfærdende Skrift gennem hele Nordfrankrig om, at den store Verdenskrig ingen Drøm var, men den grusomste Katastrofe, Jorden endnu har været Skuepladsen for.

Indgangsparti til Verdens største Krigsmindesmærke, en mægtig Triumfbue, rejst ved Ypres, afsløret den 27. Juli 1927, og rummende Navne paa 58,000 britiske Soldater, hvis Grave ikke kendes.
Fotograferet umiddelbart før Afsløringen.

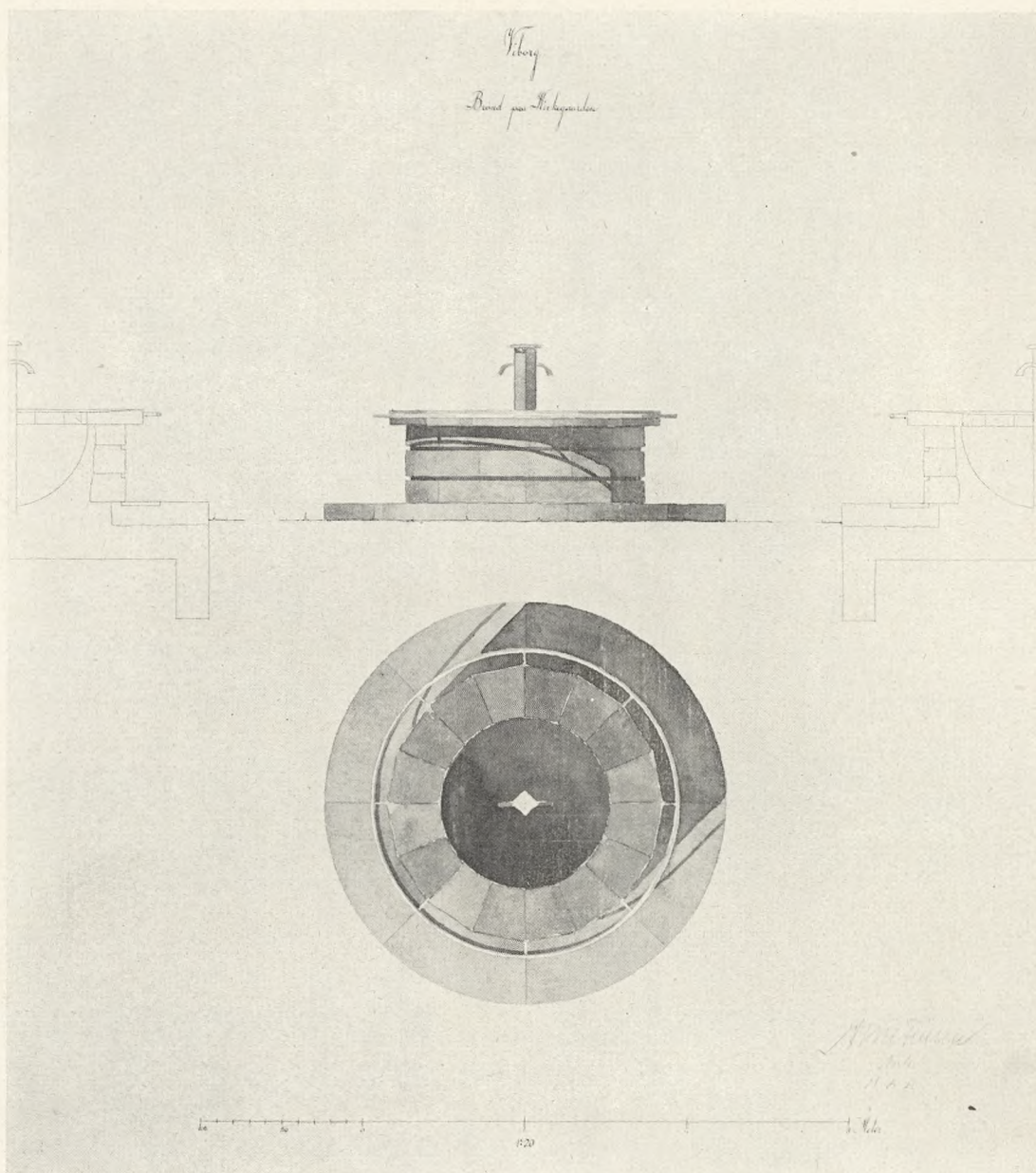

Nogle Detailler fra en ny Kirkegaard.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

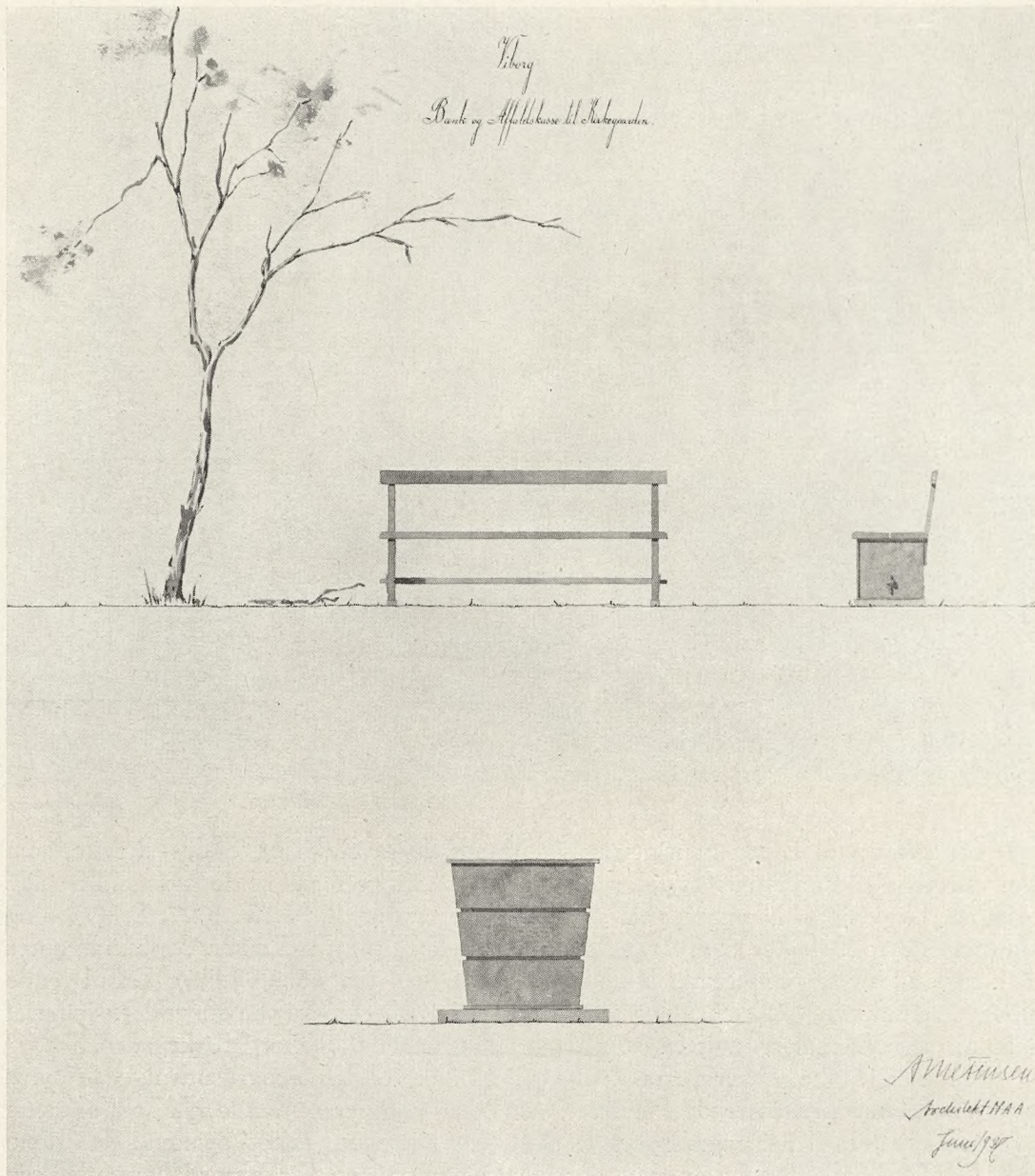
Hvor nødvendigt det end er, at man har en god Plan at arbejde efter, naar det gælder Udformning af en Kirkegaard – ligesaa nødvendigt er det dog, at Detaillerne bliver gode. Ikke blot hjælper Detaillerne med til at underbygge Helhedsindtrykket og

Projekteret Indgangsparti til Viborg Kirkegaard.
Arkitekt Arne Finsen.

gøre det smukt og hyggeligt; men indirekte betyder veldisciplinerede og gennearbejdede Detailler, at Publikum opdrages til at forstaa, at der kan gøres noget ud af en Bagatel, og at derfor ogsaa Enkelthederne paa deres egne Gravsteder bør være Genstand for en Gennearbejdelse og Kultivering. Derfor har Kirkegaardsbestyrererne en vis Forpligtelse til ikke at negligere Smaatingene for de store, og det maa gøres klart, at alt ikke er naaet med at faa en Kirkegaard planeret, tilsaaet, beplan-

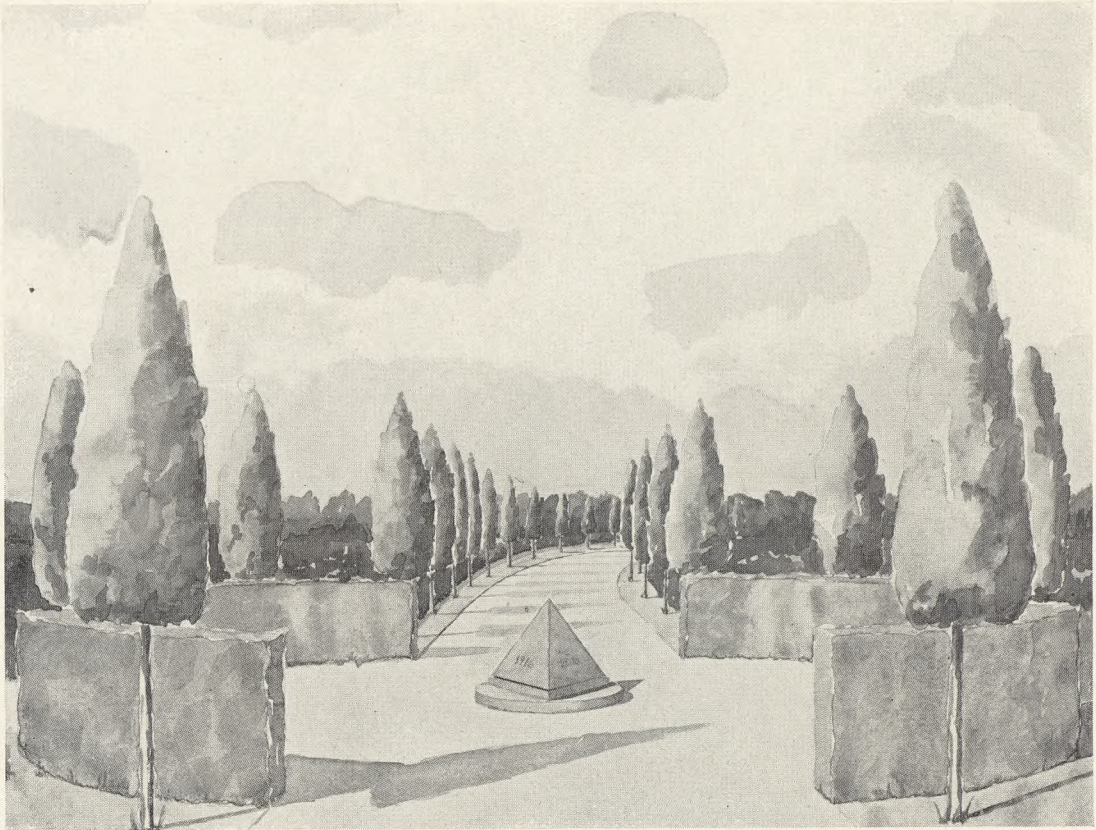
Projekteret rund Vandkumme af Granit og Sandsten til Viborg Kirkegaard.
Arkitekt Arne Finsen.

tet og indviet. Er Detaillerne ikke i Orden fra første Færd, melder der sig snart Krav om dette og hint, og da gælder det om, at man vælger det rette.

Til Kirkegaardsdetailler skal i denne Forbindelse (hvor der ikke tænkes paa Beplantningen, men udelukkende paa de døde Genstande), nævnes saadanne Ting som Indgangspartiet, der er af stor Vigtighed, – Vandkummerne, der ofte mangler selv paa store Kirkegaarde, – Skraldekasserne, der ligeledes ofte savnes, – Opslagstavler, der

Projekteret Bænk og Skraldekasse til Viborg Kirkegaard.
Arkitekt Arne Finsen.

skal være beskyttede paa hensigtsmæssig Maade imod Regn og Slid, – Bænke, som kan tilfredsstille Publikums Trang, saa man bliver befriet for at se de besøgende sidde ovenpaa Gravene, – Nummerpæle, som tidligere er omtalt (V. K. 1927, S. 47), – og saa disse større Detailler, som Arbejdsskure, Kapeller o. s. v., – Emner, der kunde gøres til Genstand for en omfattende Behandling, og hvortil der siden vil blive Tid at vende tilbage. Ved nærværende skal der gives en Række Eksempler paa en god Løsning af flere af disse Detailler, saaledes som de er udarbejdet til Viborg Kirkegaard.

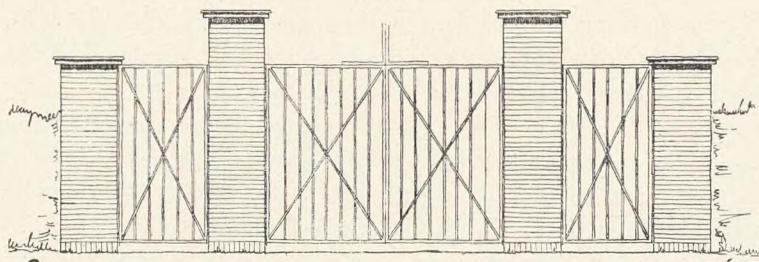
Man har i Viborg været saa heldig til Medlem af Kirkegaardsudvalget at have faaet en Række interesserede Personer, som hver paa deres Maade har søgt at sætte sig grundigt ind i Kirkegaardsspørgsmaalet, og som (skønt ikke Fagmænd paa dette Omraade) har naaet at faa en god Forstaaelse af, at til en Kirkegaard hører der saa mange Ting, hvis Udformning ikke er en ligegyldig Ting, men som netop ved at faa en god Form giver Kirkegaarden det Plus, som skal til for at gøre den tiltalende og i alle Henseender smuk. Man har derfor foretrukket i Stedet for at gennemføre den hele Udvidelse af Kirkegaarden paa een Gang og derved maaske være nødt til at maatte anvende Imiteringer og secunda Materialer, at nøjes med at udføre en mindre Del af Kirkegaarden og saaledes faa den grundigt og godt gennemarbejdet. Man har saaledes bestandigt vraget Cementindretninger for ægte Stenarbejder.

Parti med Mindesmærke for Kirkegaardens Indrettelse, Viborg.
Mindesmærke: Arkitekt Arne Finsen. Haveparti: Havearkitekt Johannes Tholle.

Til Udformning af de forskellige Detailler, som der foreløbig har været Tale om, tillod Udvalget mig at bede Arkitekt *Arne Finsen* bringe Forslag, og fra dennes Side fremkom da Forslag til Indgangsparti, Vandkummer, Bænke, Skraldekasser m. m. Til Indhegningen mod Rødevej (øverst paa Planen V. K. S. 30) forudsættes der rejst en Mur, og til Brug for denne tegnedes den smukke Portal S. 53. Imidlertid har Muren maattet udskydes i det uvisse, og man har derfor med Beklagelse maattet gaa til Indretning af det andet, mere beskedne, Indgangsparti, som ses nedenfor. Dette bestaar af murede Piller (Flensborgsten) med en Smedejernslaage. Vandkummen S. 54 tænkes udført af Sandsten og Granit, ligesom der tænkes paa en firkantet muret Kumme. Bænken S. 55 er tænkt med Sidestykker af Sandsten og med Egetræsoverligger, — Skraldekasserne S. 55 af Eg.

Disse foran nævnte Detailler er de nødvendige. Efterfølgende er den ønskelige og forestiller (S. 56) en tresidet Pyramide, hvis Funktion er at minde om de tre Aar, da Kirkegaarden blev til eller blev udvidet, nemlig Aarene 1808, 1916 og 1927. Udformningen af dette Kulturmonument, hvis Plads formentlig er velegnet til dets Opstilling, skal fortælle noget andet end det, alle de andre Sten paa Kirkegaarden taler om. Det er ikke Død, men Liv og Virke, der skal fortælles om, — og Slægten, der kommer, skal forstaa, hvorfor denne Del af Kirkegaarden er saadan, og den anden saadan. Det er Tiden, der har sat sine Spor, og Udviklingen, der er gaaet hen over Samfundet. Det er paa samme Tid et Hjemstavnsmonument som et historisk Monument og saaledes i bedste Kontakt med Tidens Aand.

Endnu da dette skrives (i August), er Skæbnen ikke afgjort for alle de nævnte Detaillers Vedkommende; men har man Evne, som man har Vilje, vil man for Viborg Kirkegaards Vedkommende søge, at den i Henseende til Detailler ikke kommer til at staa tilbage for de bedste Forbilleder.

Indgangsparti med murede Piller og Smedejernslaage til Viborg Kirkegaard.
Arkitekt Arne Finsen.

En Kirkegaardshaandbog.

For hvem, der beskæftiger sig med Kirkegaardsforhold, har den senere Aarrække bragt adskillig Litteratur. Blandt denne har „Vore Kirkegaarde“, Berg: Kirkegaardsanlæg, G. N. Brandt: Kirkegaarde og Gravsteder („Architekten“ Hefte 5-6 1922), Skriftet om „Vestre Kirkegaard“, 1920, og den af vor Forening udsendte Piece: Kirkegaarden, givet en Del Bidrag til Oplysning og Belæring om Kirkegaardsforhold, der, omend ikke alt i enkelte af de nævnte Skrifter har været Guldkorn, dog har bidraget væsentligt til, at en større Forstaaelse af Kirkegaardenes særlige Forhold er vokset frem, og at Kirkegaardsgartnerne og de projekterende Anlægsgartnere og Havearkitekter har kunnet faa en og anden Oplysning, som man havde savnet. Grundlæggende for Kirkegaardskendskabet og for den følgende Tids Litteratur om praktiske Spørgsmaal er sikkert den nævnte Bog af Direktør A. Berg; men ifølge sit Udstyr (uden Illustrationer) og sit Format (Piecen) har den ikke kunnet blive det, den burde have været: En Haandbog i Kirkegaardsteknik.

Er det ikke lykkedes os *endnu* at udgive en dansk Haandbog i Kirkegaardsteknik, maa man saa meget desmere hilse Velkommen den Bog, som fornylig er udsendt af Paul Pareys Forlag (Berlin) som fjerde Bind i Serien „Pareys Handbücher der praktische Gartenbaues“, nemlig *Josef Hempelmann: „Die Praxis der Friedhofsgärtneri“*. Der vil senere blive rig Lejlighed til at komme tilbage til Enkelthederne i denne Bog. Her skal i en Anmeldelse gøres opmærksom paa dens Eksistens og gives et Resumé af dens Indhold.

Bogen er paa 325 Sider Oktav og indeholder ikke mindre end 191 Illustrationer. Den deler sig i tre Dele: 1. Kirkegaarden som de Dødes Have, 2. Gravstedsbeplantning og 3. Sørgedekorationer. Første Del indeholder Afsnit om den moderne Begravelsesplads' Væsen, Hovedbetingelser for Kirkegaardens Anlæggelse, Enkeltheder i Anlægget, Beplantningens Opgave, Kirkegaardstyper, Vedligeholdelse; anden Del: Gravstedsanlægget, Hovedbetingelser for dets Anlæg og Enkeltheder deri, Gravstedstyper, Beplantning, Vedligeholdelse etc., og tredie Del har Underafsnit om Dekoration i Lighuse, Privathuse og Krematorier.

Illustrationerne, som støtter disse Afsnit, anskueliggør paa en fortrinlig Maade, hvad der tilsigtes, og de er ikke det mindst vigtige i Bogen. Der er Planer af Kirkegaarde og Kirkegaardsdetaller, Fotografier af Kirkegaarde, Gravstedskvarterer med Monumentcensur, Monumenter, Redskaber, Vandkummer osv.

I eet og alt kan denne Bog paa det varmeste anbefales alle Kirkegaardsledere og Kirkegaardsbestyrelser til Anskaffelse. Den aabner Øjet for mange Problemer og giver gode Raad til Løsning af Dagliglivets Opgaver paa Kirkegaarden. Indtil vi faar den *danske* Kirkegaardshaandbog, udfylder Hempelmanns Bog en Mission ogsaa hos os. Dens Pris er 19 Mark.

* * *

Foreningsmeddelelser.

FORRETNINGSUDVALGET har afholdt Møde d. 22. April og d. 10. Juni, ved hvilke Møder bl. a. drøftedes Protokolspørgsmaalet, og hvor det besluttedes at overtage Lærer *Frands Hansens* Protokol paa nærmere fastsatte Betingelser (se V. K., S. 48). Det besluttedes ikke at deltage med nogen egentlig Udstilling ved „Alm. d. Gartnerforening“s Jubilæumsudstilling, men dog at søge udstillet Tidsskriftet, hvilket vil ske i Stedet Kl. 174 i „Forum“ fra 17.–25. September. En Del Sager angaaende Konsulentvirksomheden og Regnskabet behandledes.

REDAKTIONSUDVALGET afholdt Møde d. 10. Juni, hvor der forelaa flere Artikler til Antagelse, og hvor der drøftedes Muligheden af at udsende et særligt Nummer angaaende Ligbrænding med Tilslutning fra Ligbrændingsforeningen.

Redaktionen benytter Lejligheden til at opfordre Medlemmerne til at indsende Artikler til Bladet, f. Eks. om praktiske Emner, eller at tilstille Redaktionen gode Fotografier af Kirkegaarde og Kirkegaardforhold, ligesom vi takker for de allerede modtagne.

UDVALGET FOR LOVÆNDRINGER m. v. har arbejdet videre med sin Op-gave ved flere Møder i Provinsen, og et Forslag til nye Love vil blive forelagt Generalforsamlingen.

KONSULENTVIRKSOMHEDEN har været benyttet af følgende Menighedsraad: Funder, Kølkjær, Tilsted og Søften samt af en Privatmand, og til disse Arbejder er anvist Assistance af følgende Medarbejdere*): Havearkitekt *J. P. Andersen*, Viksø, Kirkegaardsgartner *C. Nielsen*, Horsens, Inspektør *R. Rasmussen*, Aarhus, Havearkitekt *G. Georgsen*, København, Havearkitekt *B. Errboe*, Hellerup, og Arkitekt *Arne Finsen*, København. Der erindres om, at al Henvendelse om Assistance sker til Foreningens Kontor.

FORENINGEN har atter i Aar haft den Glæde, at Kirkeministeriet har vist sin Paaskønnelse af det Arbejde, der gøres for Kirkegaardene, ved at bevilge os en Understøttelse paa 1050 Kr.

TILGANGEN AF NYE MEDLEMMER er ikke standset – tværtimod kommer der flere og flere til. Indtil 10. August har Foreningen haft den Glæde, at 14 Kirkegaardsbestyrelser og Menighedsraad, 3 Foreninger og 69 Personer (deriblandt 2 Ud-lændinge), ialt 86 nye Medlemmer er kommen til. Vi opfordrer Medlemmerne til at virke for fortsat god Tilgang og takker de enkelte Medlemmer, som har været virk-somme herfor. Vi henviser til Medlemslisten, som er paabegyndt S. 48 og vil blive fortsat i de følgende Numre.

KIRKEGAARDSPROTOKOLLEN (udarbejdet af Lærer *Frands Hansen*) sælges nu kun fra Foreningens Kontor. Prisen er 35 Kr. pr. Stk. portofrit tilsendt. Menighedsraadene opfordres til at anskaffe denne reviderede og udmærket ordnede Protokol i to Eksemplarer, saa at Kendskabet til Gravstederne ikke skal gaa tabt ved en eventuel Ildebrand.

*) Man undlader ikke at gøre opmærksom paa en Unøjagtighed i Omtalen af Konsulentvirksomheden, V. K. S. 35, Linie 4 o. flg., idet et Medlem, der var opfordret, ikke har ønsket at deltage i denne.

Foreningsmeddelelser.

Medlemsfortegnelse

(fortsat fra Side 48).

56. Skivholme Sogns Menighedsraad.
  57. Skovby Menighedsraad.
  58. Sneslev Menighedsraad.
  59. Spentrup Sogns Menighedsraad.
  60. Store Nustrup Sogns Menighedsraad.
  61. St. Lukas Sogns Menighedsraad, Aarhus.
  62. Stouby Sogns Menighedsraad.
  63. Sædder Menighedsraad.
  64. Særsløse Kirkebestyrelse.
  65. Særslev Menighedsraad.
  66. Sønder Bork Menighedsraad.
  67. Sønderho Menighedsraad.
  68. Tikøb Menighedsraad.
  69. Turup Menighedsraad.
  70. Tønning og Træden Menighedsraad.
  71. Vedsted Kirkeforstanderskab.
  72. Vestenskov Menighedsraad.
  73. Viborg Kirkegaardsbestyrelse.
  74. Vignæs Sogns Menighedsraad.
  75. Vonge Kirkegaardsbestyrelse.
  76. Vor Frelsers Sogns Menighedsraad, Horsens.
  77. Vrensted Menighedsraad.
  78. Ødis Sogns Menighedsraad.
  79. Ørsted Sogns Menighedsraad.
  80. Ørum Sogns Menighedsraad.
  81. Øster Nykirke Kirkegaardsbestyrelse.
- B. Foreninger.*
1. Aarhus Amtskreds af Alm. d. Gartnerforening.
  2. Alm. dansk Gartnerforening.
  3. Foreningen af danske Havebrugskandidater.
  4. Gartnerforeningen for Falster og Østlolland.
  5. Svendborg Kreds af Alm. d. Gartnerforening.
  6. Sydsjællands Kreds af Alm. d. Gartnerforening.
  7. Thisted Handelsgartnerforening.
- C. Personlige Medlemmer.*
1. Alsted, S., Dr. med., Borgergade 4, Nørresundby.
  2. Andersen, I. P., Graver, Torvegade 15, Struer.
  3. Andersen, L. V., Graver, Vandværksvej 17, Odense.
  4. Arendt, Anton, Graver og Kirkegaardsgartner, Randers.
  5. Arland, R., Kantor, Kirkevæрге, Kallundborg.
  6. Bak, N. M., Murermester, Skansepalæet, Aarhus.
  7. Bang, Fredr., Sparekassedirektør, Nykøbing M.
  8. Bang, Skovrider, Skovridergaarden, Louisenlund, Aarhus.
  9. Bauditz, C. E., Arkitekt, Hesseløgade 17, København Str.
  10. Baune, Joh., Grosserer, K. af Dbg. pp., Kystvejen 55, Aarhus.
  11. Bentzen, Blikkenslagermester, Gl. Torv 4, Aalborg.
  12. Bisgaard, V., Købmand, Hasserisvej, Aalborg.
  14. Blomberg, L., Kirkegaardsgartner, Hillerød.
  13. Bornoe, Ove, Møbelarkitekt, Grønnegade 6, Aarhus.
  15. Brostrøm, R., Planteskoleejer, Viborg.
  17. Bruun-Rasmussen, F. C., Kirkeminister, Strandvejen 9^t, København Str.
  16. Bundgaard, A., Billedhugger, Svanemøllevvej 11, København Str.
  18. Böttiger, E., Havearkitekt, Adr.: Hr. Forstander Clausen, Seden Enggaard, Seden.
  19. Böttiger, N. Joh. P., Læge, Gamby St.
  20. Christensen, O. M., Kirkegaardsgartner og Graver, Lyngby.
  21. Christensen, I. P., Kontorchef, Frederiksberg Begravelsesvæsen, Pileallé 2, København F.
  22. Christensen, Carl, Blikkenslagermester, Algade 33, Aalborg.
  23. Christensen, Chr., Murermester, Grønnegaard, Aalborg.
  24. Christensen, Chr., Stenhugger, Frederiksgade 26, Aarhus.
  25. Christensen, H. Baltzer, Dr. med., Grønnegade 2, Aalborg.
  26. Christensen, Marie, Konditorske, Frk., Kannekegade, Aarhus.
  27. Christensen, Viggo, Planteskoleejer, Vippered Planteskole, Vippered.
  28. Christiansen, H. P., Sten- og Billedhugger, Varde.
  29. Dahl, A. P., Sognepræst, Thyregod pr. Thyregod.
  30. Damgaard-Jensen, K. T., Stenstrykker, Marstrandsgade 7, Aarhus.
  31. De forenede Granitbrud A/S, Frederiksberg Alle 76, København F.
  32. Drabiby, M. R., Stadsarkitekt, Skansen, Aarhus.
  33. Elo, Billedhugger, Engtoftevej 7, København V.
  34. Emilius, Ludv., Kirkegaardsgartner og Graver, Slagelse.
  35. Errboe, Birger, Havearkitekt og Graver, A. N. Hansens Alle 15, Hellerup.
  36. Erstad-Jørgensen, E., Hattensens Alle 9, København F.
  37. Erstad-Pedersen, G., Gørtler Bruunsgade 32, Aarhus.
  38. Flentje, Gartner og Graver, Faaborg.
  39. Floi-Jensen, P., Førstelærer, Hvornum pr. Hobro.
  40. Fønnesbech-Wulff, Henry, Biskop, R. af Dbg., Roskilde.
  41. Færch, Ferd., Tømrermester, Strandvejen, Aalborg.
  42. Galthen, J., Afdelingsingeniør, Vesterbrogade, Aarhus.
  43. Georgsen, Georg, Havearkitekt, Ole Suhrsgade 2, København K.
  44. Glem, H. P. N., Stenhuggermester, Jernbaneanegade, Roskilde.
  45. Grage, Bernhard, Stenhuggermester, Aldersrogade, København Str.
  46. Gravesen, J., Kirkegaardsgartner, Kirkegaarden, Svendborg.
  47. Guldmann, N. C., Direktør, Villa „Strand“, Riis Skov St.
  48. Hammerich, Chr. L. Grosserer, R. af Dbg. pp., Fredens Torv, Aarhus.
  49. Hansen, Frands, Lærer, Skelstrup pr. Maribo.
  50. Hansen, G., Graver, Kallundborg.
  51. Hansen, H. Chr., Gartner, Sorø nye Kirkegaard, Sorø.
  52. Hansen, Vald., Anlæggsgartner, C. F. Richs Vej 75, København F.

(fortsættes).

De gamle Kirkegaardsdiger.

Af Lærer S. Lykke-Rasmussen.

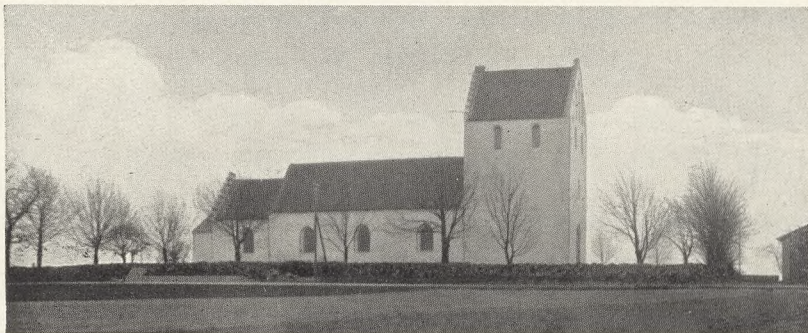
Engang borte, kommer de aldrig mere igen.

Nu og da ser man enkelte Steder, at de gamle Stendiger om vore Kirkegaarde brydes ned og erstattes med almindelige Møddingmure. En saadan Mur er selvfølgelig pæn paa sin Plads, og jeg har set Mure om Møddinger smukkere end dem, der nu klaskes op om Kirkegaardene, og jeg forstod Mandens Tanke, naar han satte en smuk, solid Mur om sit Skatkammer. Men jeg forstaar ikke de Kirkebestyrelser, der nedbryder de gamle Stendiger og erstatter dem med disse – til dette Brug – højest smagløse Mure. –

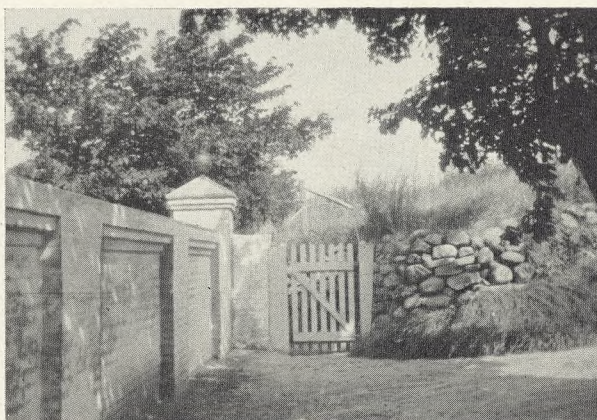
Hvor gamle Kirkegaardsdigerne er, ja, det ved man jo ikke; men de er sandsynligvis lige saa gamle som de romanske Kirker, de omgiver, det vil sige ca. 800 Aar. Maaske er de ældre, for der har jo været Trækirker og Kirkegaarde før Stenkirkerne.

Og disse gamle Diger bryder man tankeløst ned uden at se, at de sammen med Granitkirkerne danner et harmonisk Hele (ligesom Teglstensmuren omkring Teglstenskirkerne) og uden at huske eller maaske vide, at sammen med Kirkerne er de vore eneste bevarede Bygninger fra den tidlige Middelalder.

Se engang paa saadan et gammelt Stendige! f. Eks. den sydlige Fløj, der altsaa løber i Retning Øst-Vest. Er Sydsiden nogenlunde fri, er den dækket af en prægtig Vegetation: Mosser af forskellige Arter i fine, lette Former og med Farver fra de

Øverst: Egens Kirke, Mols. Nederst: Landet Kirke, Taasinge.
Billederne viser tydeligt de gamle Stengårders Betydning i Landskabsbilledet.

forskellige Nuancer af grønt til det stærkeste rødt, isprængt med Stenurter med fine, sarte Blomster og andre Planter, som har forvildet sig op paa det gamle Dige og lader til at befinde sig vel der, naar der da ikke kommer alt for langvarige Tørkeperioder. Ja, det er utroligt, hvad man kan finde paa saadan et gammelt Dige, og det hænder, at man uvilkaarlig med Blicher maa spørge: Hvo est Du kommen her?

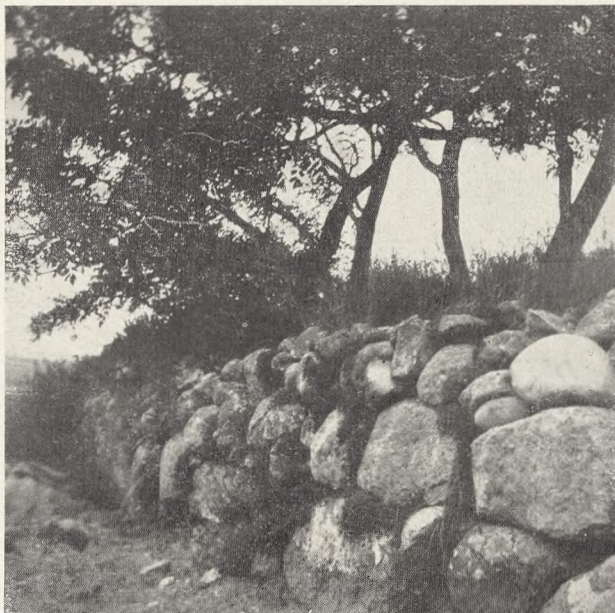
Men gaar man ind paa den anden Side af Diget, den nordre, ser der anderledes ud; her er alt dystert, og Farverne svagere; det er ind mod Kirkegaarden, og paa denne Side klæder det gamle Dige sig ikke saa festligt som paa den, der vender ud mod Livet.

Ogsaa den har dog sin egen Skønhed: Mosset her er af en anden Art, enklere

Øverst: Indgangsparti med Kampestensgårde, Æbeltoft Kirkegaard. Foto 1927.

Nederst: Nærbillede af det nordøstlige Hjørne af Kampestensgårde, Byrum Kirkegaard, Læsø.

Foto 1927.

i Formen, svagere af Farve, og det ser ud, som var det saa gammelt som de Sten, hvorpaa det lever; fra oven hænger et Tæppe af mørke, stive Bregner som et Draperi ned over det gamle Dige, og hver Fløj og hver Side af Diget har sin egen Flora.

Men det er ikke nok, at Digerne faar Lov at staa i Fred; de skal vedligeholdes, passes; thi selv om man holder sin Kirkegaard nok saa godt, men forsømmer Hegenet, præges Kirkegaarden af Uorden, og især faar de mange, der blot passerer forbi, dette Indtryk.

Digets naturlige Bevoksning skal man i Regelen ikke gerne røre ved; men i fugtige Perioder kan visse Ukrudtsplanter f. Eks. Nælde, vild Kørvel, Skræppe, Bynke og enkelte Græsser blive for kraftige, saaledes at det er nødvendigt at slaa eller klippe

Øverst: Kampestensgårde om Kirkegaarden i Æbeltoft. Foto 1927.

Nederst: Nærbillede af Kampestensgårde om Kirkegaarden i Gunderup, Himmerland.

Foto 1926.

Digets Overflade; thi faar disse Planter Lov til at dominere, giver de Kirkegaarden et Præg af Vanrøgt. De nævnte Ukrudtsplanter maa egentlig helst helt fjernes, da de med deres kraftige Rødder løsner de mindre Sten i Overfladen, navnlig ved Siderne. Men det er kun Overfladen, der taaler denne praktiske Behandling; Digets Sider maa man ikke røre.

Større Buske og Træer, som Tjørn, Hyld, Ask, Elm, Røn, der vokser ved Digets Sider eller har erobret sig en Plads paa Overfladen, maa absolut fjernes.

Nær op ad de gamle Kirkegaardsdiger laa i længst forsvundne Tider ofte en Bygning: en Kirkelade, et Hospital, en Stiftelse for „rette Hus-Arme og Enker med deres fattige og faderløse Børn eller andre syge og skrøbelige Mennesker til Hjælp og Husværelse“ eller en Skole; disse Bygninger er nu for det meste borte; men ved det gamle Dige finder man synlige Minder om dem: et forkrøblet Blomme- eller Kirsebærtræ, en Ribs-, Stikkelsbær- eller vild Rosenbusk. Ja, sjeldne Planter paa Diget

Øverst: Rester af Stengærdet omkring St. Olai Kirkegaard (Hals), Læsø. Foto 1927.

Nederst: Indgangsparti med Kampestensgårde, Byrum Kirkegaard, Læsø. Foto 1927.

eller paa Kirkegaarden stammer maaske fra disse Boligers længst forsvundne Haver.

Saa er der et lille, meget vigtigt Arbejde, der tiltrænges – maaske endda alle Steder: I Tidernes Løb har der samlet sig en Del Jord ved Digets Fod, saaledes at dette er dækket indtil en Alen op, kommer hertil visse høje Græsser, kan Diget om Sommeren næsten blive skjult. Denne Jord maa fragraves; det er ikke noget stort Arbejde, og naar det er gjort, vil enhver kunne se, at det lønnede Umagen: Diget bliver højere, ligesom mere rankt, og de store, smukke Fundamentsten bliver synlige.

Ved Restaurering af Diger maa man endelig paase, at denne ikke udføres sjusket; der maa ikke bruges for smaa Sten, da disse ikke „smelter sammen“ med det gamle Dige og, hvad der har praktisk Betydning, ikke bliver liggende. –

Der er mange, der har Kig paa Stendigerne – men ikke det Kig, jeg ønsker – og raskt væk tilbyder ganske gratis at sætte en Mur imod at faa det gamle Dige; men det skulde jo ikke gerne blive en Modesag, for sligt kan smitte.

Øverst: Kampestensgærde omkring en jydsk Kirkegaard.

Nederst: Nærbillede af et Kampestensgærde omkring en jydsk Kirkegaard.

Man ser ogsaa, hvor Kirkegaarde udvides, at der indbygges et nyt Stykke i Lighed med det gamle, og naar der er gaaet nogle Aar, og det nye Stykke har faaet den rette Patina, smelter det helt sammen med det gamle Dige.

Det er mærkeligt, at Autoriteterne giver Kirkebestyrelserne Lov til at fjerne Digerne; men maaske spørger man ikke om Tilladelse?

Man burde langt mere paase, at Kirkegaardslovens § 17, Stk. 3 om Værn af gamle Stengærder overholdtes; thi smukkere, stilfuldere Hegn om de gamle Kirker, hvad enten de er af Granit eller Tegl, faar man ikke.

Loven er vist ikke almindelig kendt, for man kan jo ikke tænke sig, at noget Menighedsraad vil løbe den Risiko at blive dømt til atter at opføre et nedbrudt Stendige, saaledes som det i enkelte Tilfælde er bleven paabudt. (Se „Architekten“ 1925 Nr. 6, Tibirke). Af pekuniære Grunde lader det sig heller ikke ret godt gøre nu til Dags.

Om Stendigerne gælder det: Engang borte, kommer de aldrig mere igen! Lad os derfor staa Vagt om dem! Sammen med Kirkerne tilhører de det danske Landskab og er en Del af den gamle, danske Landsby, og selv om Landskabet forsvinder og giver Plads for en Stationsby eller en anden Bebyggelse med moderne Huse og Villæer, saa ligger dog Kirken der med sit gamle Stendige – med alle sine Minder, med Bud fra de gamle, gamle Dage – som et Baand mellem Fortid og Nutid.

* * *

Øverst den udvendige, nederst den indvendige Side af Kampestensgærdet om Sønderup Kirkegaard, Himmerland. Foto 1927.

I Tilknytning til det varme Indlæg for Bevarelsen af de gamle Kampestensgærder, som vort Medlem, Hr. Lærer *S. Lykke Rasmussen*, har bragt, kan det maaske være paa sin Plads at erindre om, at i en Tid, hvor saa mange af de Stengærder gaar til Grunde, som ikke er beskyttede af Fredningsbestemmelser, saaledes som f. Eks. Markgærder, Havehegn etc. ikke er det, er der ikke blot al Grund til at værne om dem, der endnu skærmer vore Kirkegaarde og er med til at forskønne vort Landskabsbillede, men det er ogsaa værd at overveje, om der ikke er Mulighed for at retablere omstyrtede og delvis ødelagte Stengærder, eller at nyskabe saadanne. Det første er maaske det vanskeligste, idet det jo ikke er altid, at en Kirkegaardsbestyrelse forstaar at skatte et Kampestensgærde. – At det sidste ikke er umuligt, viser Forholdene heldigvis tydeligt. Saaledes har de to fynske Byer, Nyborg og Svendborg, meget paa-skønnelsesværdigt begyndt Indhegningen af deres nye Kirkegaarde med Kampestensgærder i Tilknytning til nogle smukke gammeldags Porte, og ligeledes har man ved Udvidelsen af Viborg Kirkegaard opført flere Hundrede Meter Kampestensgærder som Støttmure inde paa Kirkegaarden, altsaa først og fremmest som dekorative Elementer. Det fortjener Paaskønnelse, at de paagældende Kirkegaardsbestyrelser har forstaaet den dekorative Betydning, Stengærderne har, saa man ikke disse Steder har benyttet sig af en af de langt billigere og nemmere Hegningsmaader, som man desværre saa mange andre Steder lader sig nøje med. Disse givne Eksempler burde efterfølges mange andre Steder, – ikke mindst ved Nyanlæg og Udvidelse af Landsbykirkegaarde.

Red.

Øverst den vestlige Side, godt vedligeholdt, nederst den sydøstlige Side forsømt;
begge Billeder: Sønderup Kirkegaard, Himmerland. Foto 1927.

Beregning af Arealet for en Kirkegaardsudvidelse.

Af Havearkitekt Johannes Tholle.

Naar en Kirkegaardsbestyrelse staar overfor at skulle udvide Kirkegaardsarealet, er den samtidigt stillet overfor det Spørgsmaal: Hvormeget skal vi udvide Arealet med? I Reglen gaar man dog ret let hen over dette ellers temmelig fundamentale Spørgsmaal, idet man køber et forhaandenværende Areal, som muligvis enten ved sin Afgrænsning synes passende, ved sin Beliggenhed tiltaler, eller som man slumper sig til at faa. Om det er for stort eller for lille, anstiller man vel Funderinger over, men nogen egentlig Beregning gøres der vist kun sjældent.

Naturligvis kan et Skøn over, hvor meget der er brugt af Gravplads i en vis Periode, give et vist Maal for, hvor meget der sandsynligvis vil kunne blive Efterspørgsel efter i en anden Periode; men et saadant Skøn er og bliver kun det, det er, *et Skøn*, og noget Bevis for Skønnets Rigtighed har man ikke. Imidlertid er det ad Beregningens Vej muligt ret nær at fastslaa det Areals Størrelse, som er nødvendigt i en vis Periode, og det skal derfor tilraades Kirkegaardsbestyrelser at lade en saadan foretage, før man binder sig for et Areal.

Beregningen over Arealet grunder sig paa følgende Tals Kombination. Det første Tal er Dødelighedstallet, d. v. s. det Antal Dødsfald, der forekommer paa et Aar. Er dette Tal 100, vil der kræves 100 Grave om Aaret, og med en Gravtermin paa 20 Aar vil dette igen sige, at der skal bruges 2000 Enkeltgrave for at tilfredsstille 20 Aars Krav. En enkelt Grav er normalt 3 m², hvoraf det sluttes, at der for at tilfredsstille 20 Aars Gravplads maa udlægges 6000 m² til Grave.

Forudsætningen for, at dette holder Stik, er imidlertid, at Antallet af Dødsfald er konstant; men idet Landets Befolkning aarligt vokser, vil der i de fleste Sogne være Tale om Befolkningstilvækst, og det andet Tal vi da maa have med i Beregningen, er dette Tal for Befolkningstilvæksten. Thi som Følge af Befolkningstilvæksten vil der før eller senere indtræde et større Antal Dødsfald, og der vil derfor ogsaa blive stillet Krav til forholdsvis flere Gravpladser. Vi maa derfor til det første Tal lægge Tallet for Befolkningstilvæksten, idet man her maa tage Gennemsnitstallet for en lige saa lang Periode, som man vil disponere over. Dette Gennemsnitstal, der f. Eks. kan være 10 pCt., forøger ganske automatisk Kravet til Gravarealet med andre 10 pCt., og de 6000 m² bliver derfor til 6600 m².

Til 6600 m² Gravpladser svarer imidlertid ikke, at man kan nøjes med dette Areal til Udvidelsen, idet der paa ethvert Areal medgaar en vis Del til Gangforbindelser, Beplantning, Kapel etc. Alene til Hovedgange, Vendepladser og Bygninger medgaar der ofte ret stor Plads. Og da Loven kræver „nødvendige Gange af tilstrækkelig Bredde“, vil dette sige, at der maa være Adgang til hver Grav, og at Adgangsvejen maa være saa bred, at man kan bære en Kiste (d. v. s. mindst 1,65 m). Der vil altsaa i det mindste for den ene Ende af en Grav være Tale om Udlægning af 1,65 m bredt og 1,20 m langt Gangareal, hvilket vil sige, at der for hver 3 m² Grav skal udlægges ca. 2 m² Gangareal, eller $\frac{2}{3}$ af det samlede Areal vil fragaa til Gange. Ved at anlægge Kirkegaarden med Dobbelttrækker af Grave og med Adgangsveje til hver Ende af disse, vil Gangarealet kunne halveres; men der maa til de direkte Adgangsveje stadigt lægges Arealet for Hovedveje af større Bredde, Vendepladser etc., hvorved det ubelagte Areal stadigt vil være ret betydeligt. Hertil kommer yderligere

Beplantning, Læbælter og Skillehække, Blomsterpartier etc., hvis Størrelse kan variere meget, men som dog i hvert Fald optager noget af Arealet. Regner man derfor 5–10 pCt. til Bepantninger og 35–40 pCt. til Gange, Bygninger, Vendepladser etc., vil man hermed træffe det omtrentlige Maal for Belægningsgraden paa et Areal. Højere end til ca. 60 pCt. vil denne sjældent kunne naa, og snarere vil den kunne gaa længere ned, f. Eks. til 50 eller 40 pCt., nemlig saadanne Steder, hvor der kræves bredt Læbælte, hvor der er Kapel og Redskabsbygninger eller Blomsteranlæg, eller hvor Terrænet er af en saadan Beskaffenhed, at der maa anvendes Terrasser eller udlægges Skraaninger, hvor det er umuligt at begrave. Til Eksempel fra den nyeste Tid skal anføres, at der ved den Del af Aarhus Vestre Kirkegaard, som nylig er taget i Brug, kun regnes med ca. 30 pCt. Belægningsgrad og ved Viborg med ca. 47 pCt. Til Brug for 100 Begravelser i 20 Aar i et Sogn med 10 pCt. Befolkningstilvækst vil det derfor være rigtigst ikke at udlægge mindre end 13,000 m², og snarere bør Tallet rundes op til 15,000 end nedad til 12,000, og er Gravterminen 30 Aar, gaar der naturligvis, alle andre Forhold lige, 50 pCt. mere Jord til.

Af Omstændigheder, der kan influere paa Belægningen, maa der tænkes paa saadanne Ting, som i hvor høj Grad der er Brug for Familiegrave, og i hvor høj Grad der er Tale om Fornyelse. Begge Dele staar i et vist Forhold til den Pietet, der paa Stedet udvises overfor de Afdødes Minde og tillige til den Levestandard eller Økonomi, der anlægges. Er det almindeligt, at der udlægges Familiegrave, hver Gang der dør en Ægtefælle, vil det være nødvendigt at ansætte et vist Spillerum her, – mindre eller større, eftersom der disponeres over kortere eller længere Tid. For en kort Periode (f. Eks. 10 Aar) vil der kunne være Tale om en Fordobling af Arealet, for 40–50 Aar spiller det praktisk talt ikke ind, idet alle de Døde jo dog skal have en Plads alligevel. Og hvis det ikke er en absolut Regel, at alle Grave fornyes efter de 20 Aars Forløb, vil de frigivne Arealer kunne opveje det, der optages ekstraordinært som Følge af, at der udlægges Familiegrave. Endelig maa der være et vist Spillerum af Hensyn til Epidemier. At udlægge et større Gravstedsareal, fordi Kirkegaardsjorden maaske er sandet, og Gravene derfor vanskeligt vil „staa“ for en stejl Nedgravning, er derimod ikke nødvendig, idet man her kan klare sig bedre ved en solid Afstivning af Jorden (Sandet) under Gravens Gravning.

Ved Beregning af Størrelsen af Arealet til en Kirkegaardsudvidelse har man imidlertid Lov at regne med, at naar den nye Kirkegaard er belagt, vil der være ret betydelige Arealer disponible paa den ældre. En praktisk og god Udnyttelse af disse afhænger dog for en Del af Dispositionerne, og det kan bl. a. tilraades ved Udvidelser at sætte en bestemt Frist, efter hvilken der ikke begraves paa den gamle Del, uden forsaavidt der er Tale om gamle Familiegrave. Derved opnaar man for det første, at den nye Kirkegaard hurtigere faar et forsonende Præg end det, der uvilkaarligt vil være over en ny og ubelagt Del, selv om den iøvrigt er smukt anlagt, og for det andet bliver der paa denne Maade større samlede Stykker fri paa den ældre Del, hvorved den bliver mere overskuelig, og der vil være Mulighed for at omlægge den, hvis det tiltrænges, saa der kan faas reelle og gode nye Gravarealer til fremtidig Disposition.

Danske Kirkegaarde i 1927.

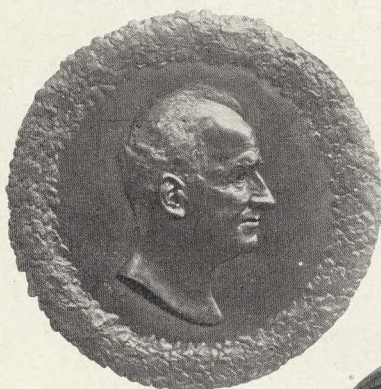
Det Aar, som endnu ikke er tilende, maa siges at have været betydningsfuldt i Henseende til Kirkegaardsarbejdet, baade naar der tænkes paa Udvidelser og Nyanlæg, og naar der tænkes paa de Forandringer, der er foregaaet i Ledelsen af flere af dem – dog heldigvis ikke i alle Tilfælde paa Grund af Dødsfald. For at Medlemmerne kan have et Indtryk af, hvad der er foregaaet i Aarets Løb af Nyanlæg, Projekteringer eller Lederskifter, skal der i det følgende gives en Oversigt over de vigtigste Begivenheder, idet dog alt, hvad der kun angaar Reguleringer, er udeladt. Oplysningerne stammer hovedsagelig fra Dagbladene, og der kan derfor mangle Ting af Vigtighed, ligesom det ogsaa kan tænkes, at der er Fejl. Redaktionen beder Medlemmerne meddele, hvad de maatte erfare om Forandringer i Kirkegaardsforholdene, saa vi til enhver Tid kan holde hinanden à jour hermed.

Af udførte eller under Udførelse værende Nyanlæg og Udvidelser skal nævnes: Aabyhøj (projekteret af Stadsgartner *Sandberg*, udført af Anlægsgartner *P. N. Klaugart*), Alderslyst ved Silkeborg (indviet 10. Juni), Allerslev (indviet 10. Juni), Ballerup (Havearkitekt *Birger Errboe*), Givskud, Hallund, (Planteskoleejer *Gravens*; indviet 21. Juni), Haslev (proj. af Havearkitekt *Emil Bottiger*, udf. af Anlægsgartner *C. Bruus-Jørgensen*), Havndal (indviet 5. Marts), Holbøl (Lærer *Frands Hansen*), Hornslet, Jungshoved, Kolding (Licitation 10. Marts), Langholt (indviet 11. September), Løkken (indviet 7. September), Magleby, Nexø (indviet 8. August), Mariebjerg i Gentofte (Kommunegartner *G. N. Brandt*), Skive (Havearkitekt *Chr. Nielsen*), Smidstrup (indviet 26. Juni), Svendborg (Kirkegaardsgartner *J. Gravesen*), Søndermark paa Frederiksberg (Inspektør *Ehlers-Nielsen*), Vestre Kirkegaard i Aarhus (Stadsgartner *L. Sandberg* og Inspektør *Rud. Rasmussen*, indviet 5. Oktober), Viborg (proj. af Havearkitekt *Johannes Tholle*, udført af Ingeniør *O. D. Andreasen*, Anlægsgartner *Hald* og *Wendelboe-Nielsen*). Det kan i denne Forbindelse nævnes, at Ny Carlsberg-Fondet har tilbudt at bekoste det Mindesmærke paa Viborg Kirkegaard, som er tegnet af Arkitekt *Arne Finsen* og findes gengivet i V. K., S. 56.

Projekteret er endvidere følgende Udvidelser eller Nyanlæg, som endnu ikke er bleven paabegyndt: Aalborg (Direktør *A. Berg*), Fredericia (Havearkitekt *E. Erstad-Jørgensen*), Horsens (Kirkegaardsgartner, Havearkitekt *Chr. Nielsen*) og Terrasseanlæg paa Vestre Kirkegaard i København (Direktør *A. Berg*).

I Albæk og Hillerød arbejdes der paa nye Kapeller og paa Frederiksberg paa et Krematorium, medens Bispebjerg har udvidet sin Urnehal. Lyngby Kommune har afholdt Konkurrence om Sorgenfri Kirkegaards Udvidelse, hvorom tidligere er meddelt (se V. K., S. 41–45). Endvidere er der afholdt den sidste Begravelse for Aarhus Søndre Kirkegaard, som saaledes staar overfor sin Nedlæggelse.

Blandt Kirkegaardslederne døde Kirkegaardsgartnerne *Kraft* i Aabenraa, *Veileborg* i Kerteminde samt Inspektør *Hoffmann* (Holmens Kirkegaard), medens følgende nye er tiltraadte: Graverassistent *Rasmussen* fra Viborg som Graver i Haslev, Gartner *Christiansen* som Graverassistent i Stege, Havearkitekt *Birger Errboe* som Graver i Ordrup, og Kontorchef *L. Olsen* er konstitueret som Inspektør for Holmens Kirkegaard.

Ovenstaaende gengives nogle Eksempler paa *Broncearbejder*, udført af Broncestøber *G. Erstad-Pedersen* i Aarhus, nemlig øverst et Motiv fra en Gravsten paa Aarhus Nordre Kirkegaard (modelleret af Billedhugger Guldborg); tilvenstre et Relief fra Redaktør Funch Thomsens Grav sammesteds (Arkitekt M. B. Fritz); tilhøjre et Relief (Billedhugger Chas. Christensen) fra Læge Madsens Grav i Ruds Vedby (og Mindesmærket i Harrislev); nederst Motiv fra Forlagsboghandler Alb. Bayers Grav, Vestre Kirkegaard, København (modelleret af Erstad-Pedersen).

Foreningsmeddelelser.

Medlemsfortegnelse

(fortsat fra Side 60).

53. Hansen-Jacobsen, Billedhugger, Vejen St.
54. Helm-Petersen, I. C., Grosserer, Vesterport, Aarhus.
55. Holberg Hansen, H., Stenhuggermester, Østerbrogade 32, København Ø.
56. Hundahl, I. K., Kbmd., Kirkevæрге, Vestervig.
57. Højgaard, Jens, Skovejer, Lading pr. Mundelstrup.
58. Jensen, August, Gartner og Graver, Kirkegaarden, Hellerup.
59. Jensen, Carl C., Handelsingartner, Vettelslev pr. Vrangstrup.
60. Jensen, I. Chr., Murermester, Dalgas Avenue, Aarhus.
61. Jensen, Jokim, Kirkevæрге, Vokslev Kalkværk, Nibe.
62. Jensen, J., Gartner, „Filadelphia“, Dianalund.
63. Jensen, I. M., Arkitekt, Harald Jensensvej, Aalborg.
64. Jensen, Otto, Gartner, Gersdorffsgade 25, Horsens.
65. Jørgensen, A., Gaardejer, Elieser, Klippinge.
66. Jørgensen, K., Lærer, Øster Tørslev.
67. Kammersgaard, P., Folketingsmand, Lærer, Hasselager.
68. Kiserud, M., Sognepræst, R*, Tønder.
69. Kloster, V., Kbmand, Søndergade, Aarhus.
70. Kofoed, Brdr., Stenhuggere, Østboulevard, Aarhus.
71. Kraft, Carlo, Assistent, Peter Bangsvej 32, København F.
72. Kristiansen, Kr., Anlægsgartner, Schioldamsvej 10, Charlottenlund.
73. Kruse, V., Malermester, Mejlgade 16, Aarhus.
74. Kühnel, Arkitekt, R., Villa „Strandhøj“, Riis Skov.
75. Kjar, Graver og Kirkegaardsgartner, Gentofte.
76. Køster, Fridlev, Konsulent, Østre Alle 15, Nykøbing F.
77. Lamberg-Petersens Eff., Hans, Billedhugger, Glentevej 69, København L.
78. Landt, A., Kirkevæрге, Navigationsskolen, Bogø.
79. Larsen, H., Handelsingartner, Graver, Middelfart.
80. Larsen, Laur., Inspektør, Frederiksberg Runddel, København F.
81. Larsen, Ludwig, Kirkegaardsg., Labek, Holbæk.
82. Lassen, Anton, Malermester, R*, Borgergade 10, Aalborg.
83. Laursen, N. Joh., Præst, R*, Kystvejen, Aarhus.
84. Lauesgaard, Svend, Dr. med., „Haabet“, Aalborg.
85. Lose, Jacob, Stenhuggermester, Nykøbing F.
86. Lykkebo, Kirkegaardsgartner og Graver, Kolding.
87. Lønøw, F. C., Akademigartner, Sorø.
88. Madsen, H. Melchior, Overgartner, Vestre Kirkegaard, København V.
89. Martensen-Larsen, H., Dr. theol., Domprovst, R* pp., Roskilde.
90. Mathiesen, K., Planteskoleejer, Korsør.
91. Mikkelsen, Martha, Frue, Malermester, Søwind.
92. Mohr, P. H., Stenhuggermester, Kasturpvej 48, København S.
93. Mouritzen, M., Kbmand, Bispensgade, Aalborg.
94. Munksgaard, O. N., Graver, Viborg.
95. Møller, Torkel, Arkitekt, Skolebakken 17, Aarhus.
96. Nielsen, Chr., Havearkitekt og Kirkegaardsgartner, Havnealle 14, Horsens.
97. Nielsen, Emil, Boghandler, Clemens Torv, Aarhus.
98. Nielsen, H., Anlægsgartner, Nygade 7, Kallundborg.
99. Nielsen, Jens, J., Sognepræst, Nim.
100. „Norden“, Stenhuggeri A/S, Jagtvej 183, København Str.
101. Nørsgaard, C. L., Provst, R*, Førslev pr. Haslev.
102. Olsen, Aksel, Planteskoleejer, Kolding.
103. Olsen, Harald, Graver, Kirkegaarden, Korsør.
104. Olivarius, de Fine, J., Gartneriet, Hillerød.
105. Packness, Ejnar, Arkitekt, kgl. Bygningsinspektør, Kong Hansgade, Aalborg.
106. Paludan, Hother, Arkitekt, Aalborg.
107. Petersen, Chr. E., Grosserer, Clemens Torv 9, Aarhus.
108. Petersen, H., Overgraver, Roskilde.
109. Petersen, Ludv. A., Arkitekt, Hillerød.
110. Petersen, Otto, Banksekretær, Mejlgade 43, Aarhus.
111. Poulsen, Kirkegaardsgartner, Nordre Kirkegaard, Aarhus.
112. Poulsen, Kirkegaardsgartner, Grove, Nykøbing F.
113. Poulsen, C., Blikkenslagermester, Algade 33, Aalborg.
114. Poulsens Planteskole, D. T., Roskildevej 70, København, Valby.
115. Preisler, Bahne, Malermester, Holte.
116. Rasmussen, Hans Chr., Arkitekt, Nygade 5, Silkeborg.
117. Rechnitzer, Daniel, Skibsmægler, Slotsgade, Aalborg.
118. Rosenmeyer, A., Graver, Slagelse.
119. Rud, A. S., Biskop, Odense.
120. Rønø, Julius, Planteskoleejer, Roskilde.
121. Sandberg, L., Stadsgartner, Mejlgade 8, Aarhus.
122. Schannong, P., Stenhuggermester, Øster Farimagsgade 42, København Ø.
123. Scheller, Carl, Stenhuggermester, Nordre Fasanvej 128, København Ø.
124. Schiøttz-Christensen, Redaktør, Ny Torv, Aalborg.
125. Schou, Arkitekt, Danmarksgade 28, Aalborg.
126. Schrøder og Rasmussen, A/S, Vesterbros Torv, Aarhus.
127. Schwaner, A. M., Sten- og Billedhugger, Middelfart.
128. Schülein, Poul, Sognepræst, Øster Højst.
129. Smidt, N., Pastor emer., Skelskør.
130. Steffensen, Aa., Sognepræst, Jebjerg.
131. Skrydstrup, Chr. Bech, Inspektør, Vestre Kirkegaard, København V.
132. Sprechelsen, Th., Fabrikant, Kirkegaardsvæрге, Mogensgade, Viborg.
133. Stigaard, Volmer, Fabrikant, Jydsk Garnfabrik, Kolding.
134. Stuhr, Imm., Direktør, R*, Hobrovej, Aalborg.